

Paus Adriaan VI

<https://hdl.handle.net/1874/259778>

I

PAUS ADRIAAN VI.

TABLE ABRÉGÉE DE

LES ÉVÉNEMENTS DE LA

ROYAUME DE FRANCE

DEPUIS L'AN 1789

JUSQU'À LA FIN DE 1799

PAR M. DE LA HARPE

AVERTISSEMENT

LES ÉVÉNEMENTS DE LA

ROYAUME DE FRANCE

DEPUIS L'AN 1789

JUSQU'À LA FIN DE 1799

PAR M. DE LA HARPE

PAUS ADRIAAN VI.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE GODGELEERDHEID,

AAN DE HOOGESCHOOL TE UTRECHT.

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR-MAGNIFICUS

D^r. W. C. BRILL,

Gewoon Hoogleeraar in de Faculteit der bespiegelende Wijsbegeerte en fraaie Letteren,

MET TOESTEMMING VAN DEN ACADEMISCHEN SENAAAT

EN

VOLGENS BESLUIT DER GODGELEERDE FACULTEIT,

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN

op Maandag den Ssten Mei 1871, des namiddags te Twee uren,

DOOR

ANDREAS FRANCISCUS CHRISSTOFFELS,

geboren te Ankeveen.

Gedrukt ter

Stoomdrukkerij Loman, Kirberger & van Kesteren.

AMSTERDAM.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

DOCTOR IN PHILOSOPHY

THESIS

BY

ROBERT H. COOPER

PH.D. 1954

PHYSICS DEPARTMENT

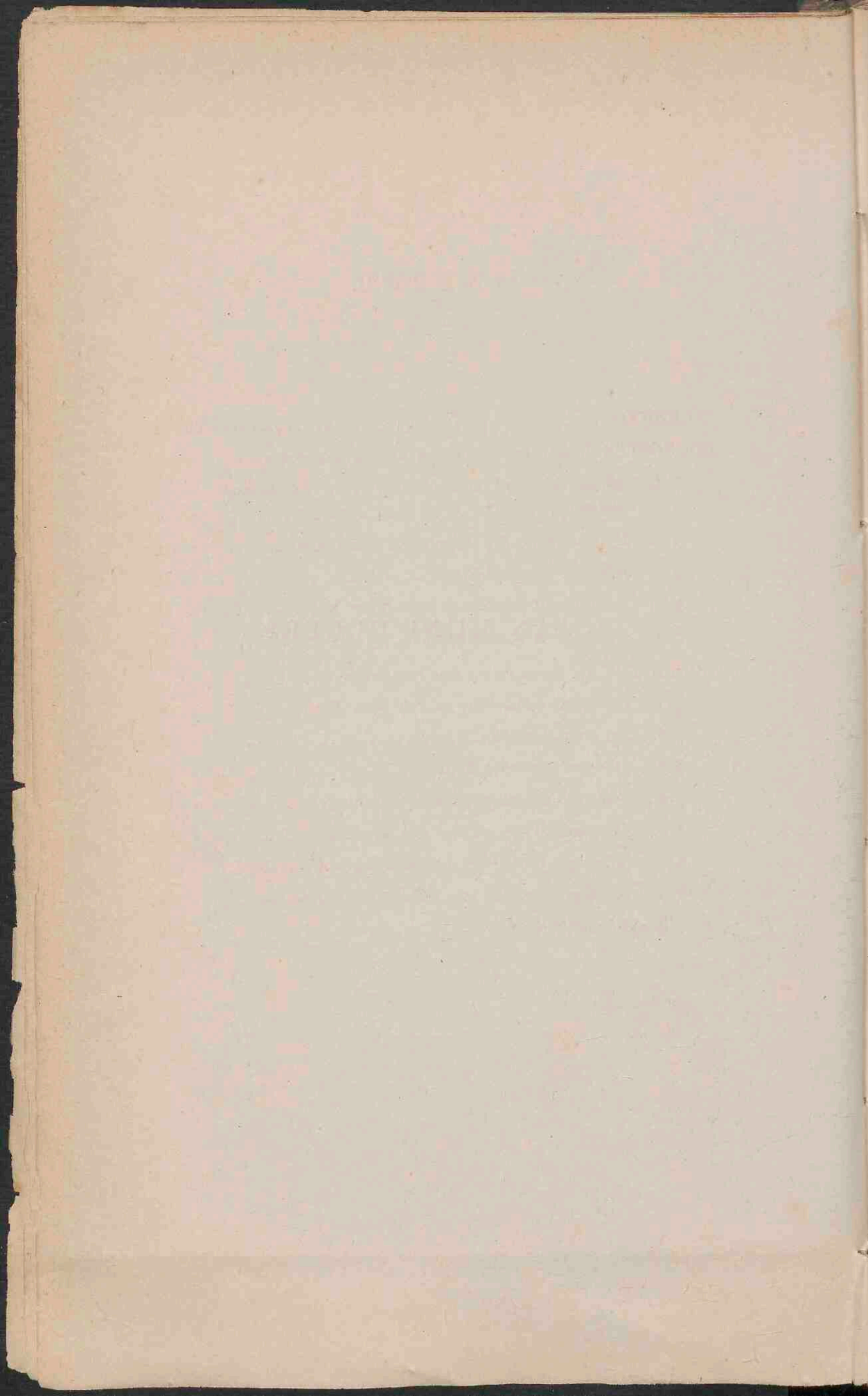
UNIVERSITY OF CHICAGO

CHICAGO, ILLINOIS

1954

AAN MIJNE OUDERS.

INHOUD.

INLEIDING..... blz. ix.

HOOFDSTUK I. ADRIAAN VÓÓR ZIJN VERHEFFING TOT PAUS.

- § 1. *Adriaan's jeugd en opleiding voor Akademisch onderwijs* » 1.
§ 2. *De kweekeling der Leuvensche universiteit*..... » 6.
§ 3. *Adriaan als geestelijke* » 15.
§ 4. *Adriaan als paedagoog van Karel V*..... » 27.
§ 5. *Adriaan als staatsman*..... » 33.

HOOFDSTUK II. ADRIAAN NA ZIJN VERHEFFING TOT PAUS.

- § 1. *Adriaan's benoeming en reis naar Rome*..... » 55.
§ 2. *Leo's nalatenschap*..... » 67.
§ 3. *Adriaan tegenover Soliman*..... » 81.
§ 4. *Adriaan's maatregelen ter hervorming*..... » 90.
§ 5. *Adriaan's briefwisseling met Erasmus*..... » 106.
§ 6. *Adriaan's protest op den rijksdag te Neurenberg*.. » 121.
§ 7. *Adriaan's verbond met Frankrijk en Engeland*... » 152.
§ 8. *Adriaan's dood*..... » 159.
-

INLEIDING.

Wanneer wij de werken der voornaamste kerkhistorici van vroeger en later tijd doorbladeren en bij hen naar eenige uitvoerige berichten zoeken aangaande den man, wiens beeld wij in dit geschrift zullen trachten weêr te geven, zien wij ons doorgaans teleurgesteld. Wij kunnen dit betreuren, verwonderen kan 't ons echter niet. Ware een ander dan Leo X zijn voorganger geweest, wij zouden ons ongetwijfeld over hun stilzwijgen niet in die mate hebben te beklagen. Bij dien machtigen kerkvorst toch, wiens naam wordt vastgeknoopt aan al wat er groots en edels in de 16de eeuw op 't gebied van kunst en wetenschap tot stand is gebracht, treedt het nederig beeld van onzen Adriaan zoozeer op den achtergrond, dat er zelfs van een parallel tusschen beiden geen sprake kan zijn.

Toch geloof ik, dat hij om meer dan ééne reden onze aandacht verdient, vooral in een tijd, waarin de naam van den Princeps Ecclesiae op aller lippen zweeft en aller oogen zich richten naar de eeuwige stad — en alleen het feit, dat ook Nederland één zijner zonen aan den stoel van Petrus heeft geleverd, zou op zich zelve

reeds voldoende zijn om ons tot een meer opzettelijke behandeling van zijn persoon en werk te doen besluiten.

Die gedachte vooral bezielde mij, toen een hooggeacht godgeleerde te dezer stede mij de kennismaking met hem aanbeval — en nauwelijks had ik de bouwstoffen voor mijn onderwerp verzameld en lag 't beeld des pausen in ruwe schets voor mij, of reeds begon ik te begrijpen, dat het wel der moeite waard zou zijn een welgelijkend portret te bezitten van een man, die achtereenvolgens te Leuven, Valladolid en Rome een gewichtige rol heeft gespeeld. Of ik thans als een goed photograaf het origineel getrouw heb weêrgegeven, laat ik ter beoordeeling aan anderen over. Dit alleen kan ik verzekeren, dat mijn praeparaten deugdelijk waren, en dat ik niet willens en wetens tegen de eischen van onpartijdigheid en waarheidsliefde gezondigd heb.

De bronnen, waaruit ik de stof voor mijn onderwerp putte, laten zich tot het volgende drietal samenvatten:

Ten eerste: het werk van onzen verdienstelijken landgenoot Kasper Burman, ten jare 1696 te Utrecht geboren. De verschillende betrekkingen, door hem aldaar bekleed, verschafften hem den toegang tot stads- en 'slands papieren en stelden hem in staat zijn geboortestad een goeden dienst te bewijzen, door de uitgave van zijn: »*Hadrianus VI sive Analecta Historica de Hadriano Sexto Trajectino, Papa Romano,*» in 1727 in 't licht verschenen, welk geschrift wij als de vrucht zijner onvermoeide nasporingen mogen beschouwen. Behalve een merkwaardige reisbeschrijving, door een ooggetuige vervaardigd, een tal van apologiën, lofredenen, brieven en satyren, uit verschillende werken bijeenverzameld, sluit het twee levensberichten in zich, afkomstig van Gerard Moringus, Adriaan's tijdgenoot en hoogleeraar te Leuven en van Paolo Giovio (Jovius) een Italiaansch bisschop, door Leo X tot pauselijk geschied-

schrijver aangesteld. Ofschoon het werk van eerstgenoemden godgeleerde op menige bladzijde van te groote ingenomenheid getuigt, dat van den tweeden, hier en daar, de onmiskkenbare sporen draagt van geringe sympathie, en beide geschriften op verre na niet beantwoorden aan de eischen, die men met recht aan een geschiedschrijver mag stellen, bevatten zij toch te veel, dat onze aandacht verdient om niet als belangrijke bijdragen te mogen gelden tot de kennis van Adriaans karakter en werkzaamheid.

Een tweede bron, waarop wij de aandacht vestigen, is de »Istoria del concilio tridentino" van den beroemden geschiedschrijver Fra Paolo Sarpi, 't eerst in 1619 te Londen onder den verdichten naam Pietro Soave Polano uitgegeven, later in verschillende fransche en duitsche vertalingen tot ons gekomen. Het maakt ons bekend met het reformatorisch streven des pausen en richt ons oog op zijn hardnekkigen strijd met het Lutheranisme. De naam van den schrijver is ons een waarborg voor de degelijkheid van zijn geschrift, dat in menig opzicht gunstig afsteekt bij zijn tegenhanger: Palavicini's »Istoria del concilio de Trento," die wegens haar eenzijdige strekking voor ons tegenwoordig onderzoek slechts van ondergeschikte beteekenis is, en alleen bij de beoordeeling van Adriaan's gedrag ten opzichte der hervorming in 't voorbijgaan ter sprake kan komen.

Als derde en laatste bron hebben wij een werk te vermelden van den belgischen archivaris M. Gachard, in 1859 te Brussel verschenen, onder den titel: »Correspondance de Charles-Quint et d'Adrien VI." Behalve de briefwisseling van Karel en Adriaan, verleent hij ons inzage in 51 brieven van Karel aan den hertog van Sessa en 26 brieven van Karel en Adriaan aan verschillende personen. Aan 't geheel gaat een uitgebreide praefatie vooraf, waarin de schrijver op echt wetenschappelijke wijze zijn denkbeelden

over Adriaan's betrekking tot Karel V heeft neêrgelegd. Het gewicht dezer verzameling springt te zeer in 't oog, dan dat het noodig zou zijn ons recht tot gebruikmaking er van te vindiceeren.

Aan dit drietal sluiten zich eindelijk de verschillende levensbeschrijvingen der pausen van Platina, Ciaconius en Palatius aan, die echter grootendeels uit citaten van Jovius en andere schrijvers, door Burman aangehaald, zijn saamgesteld.

Onder de subsidia, waarvan ik mij bij de bewerking van dit proefschrift bediende, bekleedt het levensbericht van Johann Matthias Schröckh in zijn »Allgemeine Biographie" een eerste plaats. Uitmuntende door volledigheid en nauwkeurigheid en getuigende van een scherp blik en een helder oordeel, bewees het mij menigen goeden dienst en werd alleen dan met een zekere onvoldaanheid door mij ter zijde gelegd, als Adriaan vóór zijn pauselijke verheffing ter sprake kwam.

Met deze schrijvers ben ik in de eerste plaats te rade gegaan, toen ik mij voorstelde mijn denkbeelden over paus Adriaan en den tijd van zijn optreden, aan het schrift toe te vertrouwen.

Mocht het mij gelukt zijn zóo nauwkeurig en objectief mogelijk mijn onderzoek ingesteld, en sommigen tot de overtuiging gebracht te hebben, dat deze paus een beter lot verdient, dan slechts in onhandelbare folianten en bestoven perkamenten een kwijnend bestaan voort te slepen, ik zal mij de uren niet beklagen aan de bewerking van dit proefschrift besteed. Buitendien meen ik te mogen vertrouwen, dat al wat zich vastknoopt aan de groote gebeurtenissen der 16de eeuw ook nog in onzen tijd veler aandacht overwaardig is.

HOOFDSTUK I.

Adriaan vóór zijn verheffing tot Paus.

§ 1.

ADRIAANS JEUGD EN OPLEIDING VOOR AKADEMISCH ONDERWIJS.

»Utrecht, de hoofdzetel des Christendoms in Nederland, door de H.H. Willebrords en Bonifaciussen aldaar gevestigd, zag uit zijn lichtkrans, die ver in 't ronde een weldadigen luister verspreidde, een star der eerste grootte rijzen in Paus Adriaan VI.»

Met deze woorden opent Joannes van Liefland ¹⁾ zijn levensbericht en waarlijk, onder de mannen op wie de grijze bisschopsstad met rechtmatigen trots 't nageslacht kan wijzen, verdient onze Adriaan een eerste plaats.

Adriaan Florisz werd den 1sten Maart ²⁾ 1459 aldaar geboren; nog wijst men ons er vrij nauwkeurig de plek aan, waar hij 't levenslicht aanschouwde en zijn eerste opleiding ontving. In een dier smalle steegen ³⁾, gelijk wij in menigte

¹⁾ »Utrechts oudheid in afbeelding en beschrijving» 1857.

²⁾ Dezen datum nemen wij als den waren aan, niet 28 Februari of 2 Maart; 't opschrift op Adriaans monument pleit voor de juistheid dezer berekening. Zie Reussens Syntagma doctrinae theologiae Adriani Sexti, eet. Lovanii 1862. pag. 1.

³⁾ Brandsteeg.

in onze steden aantreffen, zijn tot op den huidigen dag de sporen aanwezig van 't nederig huisje dat zijn eerste woonplaats was.

Karakteristiek is de mededeeling van een zekeren Matthias Bellentannus, die in weerwil van deze sprekende en afdoende bewijzen voor 's mans nederlandschen oorsprong in allen ernst tracht aan te toonen, dat hij in Italië en wel in 't dorpje Renzano geboren en opgevoed is. Volgens dezen kritischen waarheidlievenden geest was Joannes Bonus zijn vader en zou hij zelf eigenlijk Lodewijk geheeten, maar toen hij op jeugdigen leeftijd naar Nederland vertrok, dien naam in Adriaan veranderd hebben, waaruit hij dan tevens 't feit verklaart, dat hij als Paus zijn eigenlijken naam behield ¹⁾.

Slechts als curiosum verdient dit verhaal eenige vermelding en vinde dan ook als zoodanig hier zijne plaats; zoolang wij toch geen reden hebben om de historische trouw onzer vaders in dit opzicht te verdenken, berooven wij Utrecht van zijn Adriaan niet.

Zijn ouders waren knappe burgerlieden, (*parentes modici* zegt een zijner lofredenaars) ²⁾ die door handenarbeid in hun dagelijksch onderhoud moesten voorzien. Men heeft getracht zijn naam aan dien van een aanzienlijk geslacht, dat der Dedels, vast te knopen, ja sommige historici (?) ontzien zich zelfs niet hem kortweg *Adriaan Dedel* te noemen, echter op de vraag, met welk recht dat geschiedt 't antwoord schuldig blijvende, daar er tot heden geen afdoend bewijs voor die verwantschap geleverd is ³⁾.

¹⁾ Palatius, *Gesta Pontificum*. Dl. IV, pag. 4.

²⁾ Mallinckrot.

³⁾ Bijzonderheden dienaangaande te vinden in den *Navorscher* jaarg. 1857, 58, waar deze hoogstgewichtige kwestie met warmte besproken wordt!

Welk bedrijf zijn vader ¹⁾ uitoefende valt niet met zekerheid te bepalen; nu eens wordt hij ons als een wever, dan weêr als een brouwer, soms als een schuitemaker voorgesteld. Liefland leidt uit den niet zeer bloeienden toestand des gezins af, dat hij slechts als knecht op een beroemde scheepstimmermanswerf werkte. Ons echter doen deze uiteenloopende berichten veronderstellen, dat hij achtereenvolgens in bovengenoemde bedrijven met meer of minder goed gevolg werkzaam was, terwijl wij gelooven 't aan gebrek aan praktische kennis te moeten toeschrijven, dat hij nu eens tot dit, dan weer tot een ander ambacht de toevlucht nam.

Adriaans moeder was een brave, verstandige vrouw, een van die gemoedelijke karakters, die steeds een weldadigen indruk op ons maken en ons onwillekeurig achting en eerbied afdwingen. Dat zij den jongeling innig lief had, toonde zij door hem onvermoeid door woord en voorbeeld tot 't goede aan te sporen en zuivere beginselen bij hem aan te kweken: zij trachtte hem een diepen afkeer in te boezemen van al wat onwaar en oneerlijk was; zij spoorde hem aan toch vooral vlijtig de kerk te bezoeken en den dienstdoenden priester ijverig ter zijde te staan, zich van geweld te onthouden en slecht gezelschap te ontvlieden. In haar werd hem 't gemis zijns vaders, dien hij reeds vroegtijdig verloor, dan ook ruimschoots vergoed.

Van zijn jeugd is ons al zeer weinig bekend; niet één treffende episode uit zijn jongelingsjaren is ons bewaard gebleven; van speelgenooten en jeugdige vrienden, die hem omringden en in zijn blijdschap en droefheid deelden, hooren wij geen enkel woord en 't geen Burman ons dienaangaande mededeelt is niet bijzonder geschikt, om ons een hoogen dunk van zijn levenslustigen aard te doen

¹⁾ Deze heette Floris Bocijens (Boeijdens, Boijdijn's, Bouwens) d.i. Boudewijnsz.

koesteren en legt ons onwillekeurig de vraag op de lippen, of niet datgene wat zijn biographen van den jongeling verhalen ex eventu door hen is geconstrueerd en hem later honoris causa is toegekend.

Door dezen toch wordt hij ons geschetst als een veelbejovende knaap, die reeds op vijfjarigen leeftijd een miniatuurgeleerde mocht heeten; die met een zekere minachting de boeken van zich wierp, omdat ze zijn zucht naar kennis niet meer konden bevredigen; die meer waande te weten en vlugger te denken dan zijn leermeesters: één van die wonderkinderen, in onzen tijd met argwaan en mededoogen aangestaard, kortom een jongskén, in wien reeds al de gegevens voor een toekomstigen Paus te vinden waren.

Wat hiervan zij, dit is zeker, dat hij in verstandsontwikkeling anderen van zijn leeftijd ver vooruit was; meermalen gaf hij blijken van buitengewone schranderheid, zoodat zijn ouders, die al spoedig bemerkten, dat Magister Adriaan, zooals men hem schertsenderwijs noemde, zich in de boekenwereld beter te huis zou gevoelen dan in de werkplaats van zijn vader, tot 't verstandig en lofwaardig besluit kwamen om hem voor de studie op te leiden.

Met dat doel werd hij naar de kapittelschool te Deventer gezonden, toen een der uitstekendste inrichtingen van onderwijs, waar meer dan tweeduizend leerlingen onder voorgang van den beroemden humanist Alexander Hegius een wetenschappelijke opleiding genoten en waaruit mannen als Erasmus en Busch zijn voortgekomen ¹⁾.

Moringus, een zijner biographen, meent dat hij de school

¹⁾ Rovius in zijn »Daventria illustrata» Lib. II, pag. 132 geeft onder de beroemde mannen, die uit de school te Deventer zijn voortgekomen, aan onzen Adriaan een eerste plaats; ook Valerius Andreas wijst in zijn »Bibliotheca Belgica» Deventer als de plaats aan, waar hij 't voorbereidend onderwijs genoot. Zie Burman, *Analecta historica de Hadriano Sexto* cet. pag. 343.

te Zwolle bezocht, in welk gevoelen ook door anderen wordt gedeeld; het kan ons echter niet moeilijk vallen tusschen deze plaatsen een keuze te doen, indien we ons met de geschiedenis der lotgevallen van beide scholen eenigzins vertrouwd hebben gemaakt. Kon Deventer met lof van haar kweekplaats gewagen, de school te Zwolle stond in die dagen alles behalve in een goeden naam: 't was nog zoo lang niet geleden, dat er een moord had plaats gehad en de leerlingen meer lust tot plunderen en oproer maken, dan tot studeeren aan den dag hadden gelegd ¹⁾; we mogen dus met grond veronderstellen dat Adriaans moeder, die zich zooveel aan den knaap liet gelegen zijn, niet zal geduld hebben, dat men hem naar een inrichting zond, waar hij groot gevaar liep, door den stroom te worden meegesleept en 't goede zaad, door haar teedere zorg in zijn jeugdig hart gestrooid, al zeer spoedig dreigde te verstikken.

Te Deventer dan zou hij zich voor 't akademisch onderwijs voorbereiden, dáár zouden de grondslagen worden gelegd, waarop 't gebouw zijner kennis kon worden opgetrokken; dáár zou hij aan de hand van beroemde mannen zich den weg leeren banen tot de hoogste kerkelijke waardigheden. Met stalen vlijt legde hij zich op de studie toe en in een betrekkelijk korten tijd had hij zich zoozeer met de beginselen der Grammatica, Rhetorica en Dialectica ²⁾ vertrouwd gemaakt, dat hij zijn medeleerlingen ver achter zich liet en een sieraad der school werd geacht, ofschoon door menigeen met een wangunstig oog aangestaard.

Toen hij aldaar op eervolle wijze den cursus ten einde

¹⁾ Zie over 't wangedrag der Zwolsche jeugd, Moll, Kerkgesch. v. Nederl. Dl. II 2de st. bl. 281 vg.

²⁾ Het zoogen. Trivium, waarin de Rector onderwijs gaf; 't Quadrivium liep over Arithmetica, Musica, Geometria en Astronomia. cf. Dr. A. Ekkor, de Hieronymusschool te Utrecht, pag. 4.

had gebracht, vertrok hij naar Leuven, waar hij den 1sten Juni 1476 onder de studeerende jongelingschap werd opgenomen. Zijn verblijf en de aard zijner werkzaamheid aldaar zal de stof voor een volgend hoofdstuk zijn.

§ 2.

DE KWEEKELING DER LEUVENSCHEN UNIVERSITEIT.

In den aanvang der 15de eeuw kwam Hertog Jan van Brabant, daartoe aangespoord door velen die een levendig belang stelden in al wat den bloei van 't hooger onderwijs kon bevorderen, op het gelukkig denkbeeld, om ook voor de Nederlanders, die tot nog toe zich verplicht zagen in den vreemde kennis te maken met de resultaten der wetenschap, een universiteit te stichten, beantwoordende aan de eischen en behoeften des tijds.

Zijn oog viel op Leuven. Binnen hare muren wenschte hij de spes patriae te vereenigen, en werkelijk mocht hij reeds in 't jaar 1426 zijn lievelingsdenkbeeld verwezenlijkt zien. Paus Martinus V schonk zijn hooge goedkeuring aan dit edel en onbaatzuchtig streven en verleende straks de noodige privilegies en vrijheden aan de nieuwe universiteit, die op den 7^{den} September van bovengenoemd jaar hare gehoorzalen opende en voortaan voor de studeerende jongelingschap een welkom toevluchtsoord werd ¹⁾. Nog voordat zij haar vijftigjarig bestaan had gevierd kon zij reeds wedijveren met de universiteiten van Parijs en Keulen. Tal van geleerden gaven hier welsprekende proeven van vernuft en scherpzinnigheid en telkens stroomden er

¹⁾ Verg. Moll, a. w. Dl. II 2de st. bl. 294 vg.

toe om haren naam nieuwen luister bij te zetten. Dit was vooral 't geval toen in 1431 door tusschenkomst van Filips van Bourgondie ook voor de theologie een gehoorzaal geopend werd; van dat oogenblik af aan steeg haar roem tot een aanzienlijke hoogte en vooral in de dagen der hervorming kwam alles naar Leuven als naar de plaats waar het Lutheranisme, dat hier en daar veld begon te winnen, 't heftigst bestreden werd ¹⁾. Kundige rechtsgeleerden, medici en filosofen verhoogden haar prestige en maakten haar weldra tot een der beroemdste universiteiten van Europa.

Ook Adriaan was bestemd om één harer sieraden te worden en haar in de achting van 't wetenschappelijk publiek te doen rijzen. Zijn moeder, de onmogelijkheid inziende om hem uit eigen middelen te laten studeeren, zocht voor hem een plaats te verkrijgen in een dier inrichtingen, waar onbemiddelde jongelingen van een onbesproken gedrag en goeden aanleg kosteloos werden opgenomen. Dit gelukte haar en weldra werd door tusschenkomst van enkele vrienden voor onzen Adriaan een plaats in 't Porciensercollegie ingeruimd.

Dergelijke collegies, die een welsprekend getuigenis afleggen van de belangstelling onzer vaderen in de wetenschap, treffen wij in deze periode ook te Keulen en elders aan. Reeds in de tweede helft der 14de eeuw vinden wij melding gemaakt van een huis der scholieren van St. Gregorius door Nicolaus de Capuzio ²⁾ te Perugia gesticht,

¹⁾ »Theologi sunt gravitate morum, religione ac sanctimonia vitae, zeloque Christianae fidei eximii. Id quod hactenus cum permultis aliis indiciis, tum vero hoc uno luculenter ostenderunt quod primi ferme omnium Lutheri dogmatibus strenue obviam iverint.» Burman, a. w. pag. 6.

²⁾ Zie over hem Moll a. w. II. 2. bl. 298 vg.

waar een veertigtal arme studenten een gastvrije opname vond. Te Leuven ontmoeten wij verscheidene dezer collegies, ook wel Gymnasia of Paedagogia genoemd ¹⁾. In Burmans tijd was 't bovengenoemde identisch met 't Gymnasium Standonicum, dat zijn oorsprong ontleende aan een zekeren Johannes Standonck, een zeer vroom en geleerd man, later een vriend van Adriaan, die zich door deze en dergelijke stichtingen, vooral te Parijs en te Leuven een onsterfelijken naam heeft verworven.

Hoewel deze inrichtingen dikwijls ver beneden 't ideaal bleven, gelijk de klachten van een Erasmus ²⁾, die echter niet geheel van overdrijving is vrij te pleiten, overtuigend bewijzen en ons dikwijls aan de sombere kloostermuren doen denken, mogen wij er echter onze sympathie niet aan onthouden, al ware 't alleen om het beginsel, waaruit ze zijn voortgesproten en kunnen wij het daarom slechts betreuren, dat het voorbeeld dier mannen, onder wie wij straks ook onzen Adriaan zullen aantreffen, niet meer navolging heeft gevonden en wij zelfs in onzen tijd te vergeefs in ons vaderland zoeken naar een gebouw, waar ook den armen en geringen onder ons volk de gelegenheid geschonken wordt, ons te toonen, dat ook in hun midden scherpzinnige denkers en geniale persoonlijkheden aanwezig zijn.

Al aanstonds legde Adriaan zich op de philosophie toe en wist 't spoedig daarin zoover te brengen, dat hij als een der eersten voor 't leeraarsambt in die wetenschap in aanmerking kwam; als zoodanig trad hij in 't Gymnasium Falconis op, waar, volgens Burman ³⁾, uitsluitend de filosofische en aanverwante vakken gedoceerd werden. Met

¹⁾ Jovius spreekt van vier zulke collegia disciplinarum omnium referta Doctoribus: Liliū scilicet, Falconium, Castrense et Portium.

²⁾ Zie Martin, Erasmus en zijn tijd, bl. 36 vgg.

³⁾ Burman a. w. pag. 9.

zeldzame helderheid en nauwkeurigheid behandelde hij de verschillende wijsgeerige systemen en spreidde hij vooral in *Dialectica*, *Physica* en *Ethica* een uitgebreide kennis ten toon ¹⁾).

Reeds toen bleven zijn verdiensten niet onopgemerkt en wist hij zelfs de aandacht van vreemde autoriteiten op zich te vestigen. Zóó verhaalt men, dat de gezant van Venetie Hermolaus Barbarus op zijn reis naar de Nederlanden ook de universiteit te Leuven bezocht; aldaar aangekomen, verlangde hij kennis te maken met iemand, met wien hij zich over de philosophie zou kunnen onderhouden: men koos daartoe Adriaan en weinige oogenblikken waren voldoende om den gezant, die zelf een hoogst-ontwikkeld man was, in verrukking te brengen en groote dingen aangaande den jeugdigen geleerde te doen voorspellen.

Voor al voor de wiskunde schijnt hij een bizonderen aanleg gehad te hebben; ze was als 't ware zijn lievelingsstudie en Moringus en Jovius verhalen met een zeker welgevallen, dat hij voor de moeielijkste vraagstukken, wier oplossing een buitengewone scherpzinnigheid vorderde, volstrekt niet terugdeinsde, integendeel ze zonder hulp van anderen met een groote duidelijkheid ontvouwde.

Aan een helder oordeel paarde hij een zeer sterk geheugen, 't geen hem in staat stelde nog op vrij ver gevorderden leeftijd 't Fransch, Italiaansch en Spaansch te leeren, welke talen hem later in zijn verschillende betrekkingen zoo uitnemend te stade kwamen. Maar ofschoon hij zich in al deze studievakken een talentvol beoefenaar betoonde en zich als filosoof een vrij grooten naam verwierf, 't was vooral de Theologie, waaraan hij zijn

¹⁾ Zóó groot was zijn ijver, dat hij meermalen 's nachts bij 't schijnsel der straatlantarens placht te lezen.

schoonste krachten wijdde; om haar grondig te kunnen beoefenen liet hij zich in 't collegie van den H. G. opnemen. Wij zullen er ons wel voor wachten die wetenschap, zooals ze toen aan de universiteiten onderwezen en beoefend werd te hoog aan te slaan; wij weten maar al te goed, hoezeer de scholastiek, die grootsche poging om godgeleerdheid en wijsbegeerte te vereenigen, in die dagen was ontaard; met welke spitsvondigheden en haarkloverijen men zijn brein vermoeide, welke onbeduidende en kleingeestige kwesties er werden opgeworpen door mannen, wier eerbiedwaardige tronie in schreeuwende tegenspraak was met datgene wat ze ons als de vruchten van hun denken hebben nagelaten ¹⁾. We hebben geen grond om te veronderstellen, dat Leuven, bekend als de bakermat der orthodoxie, daarop een gunstige uitzondering zal hebben gemaakt, maar gelooven integendeel, dat ook dáár de uitwassen der scholastiek in niet geringe mate aanwezig waren. Nog altijd zien we verlangend uit naar berichten, die hierover een voldoende licht zullen verspreiden en ons waarschijnlijk wel van deze illusie, zoo we haar ooit mochten koesteren, voor goed zullen verlossen. Toch meenen wij uit enkele gegevens te mogen afleiden, dat ook zij eenigzins door den machtigen tijdgeest werd beheerscht en dat het licht door een Wessel Gansfort ²⁾ e. a. ontstoken, ook haar eenigzins heeft bestraald. Bovendien zijn ons de namen bewaard gebleven van eenigen harer kweekelingen, die ons tot deze onderstelling het recht

¹⁾ Zie Martin, a. w. pag. 45 waar eenige stellingen worden vermeld, destijds aan de universiteit te Leuven in behandeling genomen. Zijn beschouwing komt ons echter wel wat te eenzijdig voor, te meer daar 't ons bij gebrek aan volledige berichten vooralsnog niet mogelijk is een juist oordeel over den toestand der universiteit in deze periode te vellen.

²⁾ Wessel Gansfort bracht eenigen tijd te Leuven door.

geven en wij aarzelen geen oogenblik onder hen ook onzen Adriaan te scharen. Zijn geschriften, waarover we later kortelijk zullen handelen en het getuigenis van enkele onpartijdige, beroemde mannen kunnen in dit opzigt de juistheid onzer bewering staven. Allen zijn 't daarover meestal eens, dat Adriaan nuttelooze kwesties en subtiliteiten verreed en zich over 't algemeen slechts inliet met datgene wat aan een vroom en gelukkig leven bevorderlijk kon zijn, terwijl zij hem den lof geven, van zich geenzins aan 't veelvuldig gebruik van syllogismen en sophismen te hebben bezondigd ¹⁾. Dit neemt echter niet weg, dat hij een vurig aanhanger der scholastieke godgeleerdheid was en met ijver en gestrengheid hare leerstellingen handhaafde; aan 't humanistisch streven zijner dagen bleef hij ten eenenmale vreemd. Op de groote theologen, die op de vorming, ontwikkeling en vaststelling van 't dogma zulk een machtigen invloed hadden geoefend was zijn oog bijna uitsluitend gericht. Geen kerkvader van eenigen naam ging hij stilzwijgend voorbij. Ambrosius, Augustinus, Cyprianus en Hieronymus waren zijn lievelingsauteurs, een Thomas, Scotus en Bonaventura zijn leermeesters. Ook 't kanoniek en burgerlijk recht heeft hij in niet geringe mate zijn aandacht waardig gekeurd; Moringus noemt ons zelfs een viertal mannen op die hem op dit gebied tot gidsen verstrekten. Dat deze veel omvattende studien geen ongunstigen invloed op zijn lichaamsgeestel hebben gehad, is vooral toe te schrijven aan de orde en regelmaat, waaraan hij zich gedurende zijn werkzaam leven had gewend; al wat hij deed, on-

¹⁾ Rcussens a. w. pag. L vgg. Hier wordt 't getuigenis aangehaald van zekeren Hieronymus, die zich aldus over hem uitlaat: »Inutiles enim quaestiones devitat; eas prosequitur, quae ad bene, beate perpetuoque vivendum magis ac magis conducere videbantur.» In gelijken geest: Christoph. Marcellus, *Minut. Calvinus*, c. a.

derwierp hij aan een zekeren regel, waarvan hij zelden of ooit afweek; hij was — men vergunne ons deze uitdrukking — een man van de klok, zijn opstaan en naar bed gaan, zijn bidstonden en maaltijden, i. e. w. al zijn handelingen hadden op vaste tijden plaats; daarin vooral lag 't geheim zijner productiviteit op wetenschappelijk gebied.

Moringus is onuitputtelijk in den lof van zijn helderen betoogtrant en groote overredingskracht. Zijn krachtig en aangenaam stemgeluid, kortom zijn geheele persoonlijkheid, als 't ware geschapen om in 't openbaar te spreken moet een ongelooflijken indruk hebben gemaakt op allen die hem hoorden. Over den vorm waarin hij zijn denkbeelden goot, schijnt hij zich minder bekommerd te hebben; de tijd waarin hij leefde, kende over 't algemeen geen andere welsprekendheid dan die der scholastieken, en Adriaan had zich te lang met de studie hunner werken bezig gehouden en daardoor te veel van hun gedachtengang overgenomen, dan dat een gekuischte en losse stijl zijn eigendom kon zijn. Jovius zegt dan ook, dat hij de bloemen der welsprekendheid met een zekere minachting beschouwde ¹⁾. Gelukkig voor hem dat zijn gehoor onbekend bleef met de eischen, die in onzen tijd aan een redenaar worden gesteld.

Na vijftien jaren aan de universiteit te Leuven in onafgebroken werkzaamheid te hebben doorgebracht, werd hij op den 21sten Juni 1491 tot Doctor in de Godgeleerdheid bevorderd, een onderscheiding te eervoller, naarmate zij zeldzamer was. Gewoonlijk stelde men zich met den titel van Magister in de vrije kunsten tevreden en werd slechts aan enkelen 't voorrecht gegund zich den graad van Doctor te verwerven, waartoe een veeljarige studie, verschillende formaliteiten en een vrij aanzienlijk vermogen wer-

¹⁾ Caeterum eloquentiae cultioris flores..... contemnere erat solitus. Burman. a. w. pag. 88.

den vereischt. ¹⁾ Wat 't laatste betreft, dit zou voor Adriaan een onoverkomelijke hinderpaal geweest zijn, indien niet een aanzienlijke vrouw zich over den talentvollen man had ontfermd. Margaretha van York, weduwe van Karel den Stoute, die reeds meermalen de ondubbelzinnigste blijken had gegeven van haar meer dan gewone belangstelling in alles wat tot de wetenschap in verband stond, liet 't oog op den Leuvenschen godgeleerde vallen en besloot, toen deze zijn verlangen om te promoveeren, had te kennen gegeven, de onkosten zijner promotie te dragen. Van dat oogenblik af aan was hem de eervolste loopbaan ontsloten, van verschillende kanten ontving hij ruimschoots bewijzen, dat men zijn verdiensten erkende en maakte hij alzoo een schoone uitzondering op den regel, dat een profect niet geëerd is in zijn vaderland. Zes jaren na zijn promotie werd hij in zijn hoedanigheid als deken tot vicekanselier der Leuvensehe universiteit aangesteld. Als zoodanig had hij de taak te verrichten van den kanselier zelven, wiens tegenwoordigheid meestal elders werd vereischt en die dus de waarneming van zijn gewichtig ambt gewoonlijk aan andere handen moest toevertrouwen. Daar 't in Leuven echter de bestemming van zulk een waardigheidsbekleeder scheen te zijn om door afwezigheid te schitteren, kon Adriaan al zeer spoedig met zijn werkzaamheid en macht, ook zijn titel overnemen ²⁾.

Om den aard van zijn uitgebreiden werkkring in dit opzicht te leeren kennen, hebben wij slechts de bul van Paus Martinus V in te zien. Daar toch heet 't: »Singulari vero qui cursu feliciter consummato, in ea Facultate, in qua hujusmodi inhaesere studio, bravium meruerint, sibi que etiam pro aliorum erudimento docendi Licentiam

¹⁾ Zie Moil. a. w. II, 2 pag. 305.

²⁾ Valerius Andreas, Fasti Acad. Lov. 1650, pag. 56.

ac Doctoratus sive Magisterii honorem petierint elargiri, per ipsorum inibi, Doctores sive Magistros Praeposito (quem Cancellarium studii in oppido hujusmodi esse perpetuo volumus) si illie praesens fureit; alioquin Decano dietae Ecclesiae pro tempore existentibus sive aliis ab eis deputandis, praesententur, ut ab illis, si servatis consuetudine et modis, super talibus indictis studiis Generalibus observari solitis, ad hoc exstiterint idonei sufficientesque reperti, licentiam et honorem sortiantur et reportent antedictos" ¹⁾. Hierbij komt, volgens Jovius, nog 't aanstellen en verwisselen van Professoren en het uitdeelen van een menigte privilegies; wel een bewijs dat men een onbeperkt vertrouwen in hem stelde en zijn ijver en bekwaamheid naar eisch wist te waardeeren. Zoo werd hij van lieverlede de vraagbaak van Theologen en Rechtsgeleerden, van priesters en monniken, de scheidsrechter in alle ingewikkelde zaken; iedereen trachtte zijn raad te vernemen en zelden of nooit ging men teleurgesteld heen.

Adriaan heeft zijn naam te Leuven onsterfelijk gemaakt, niet alleen door zijn uitgebreide kundigheden, waardoor hij meer dan dertig jaren als een sicraad der hoogeschool door stad- en tijdgenoot bewonderd werd, maar ook door een stichting, door hem gedurende zijn verblijf aldaar, in 't leven geroepen. De jongeling, die als een behoeftig student te Leuven was gekomen (al ontbreekt ook 't woord pauper op zijn inschrijvingsbillet) ²⁾ kon er thans aan

¹⁾ Zie Reussens, a. w. pag. XIII, Aanm. 2.

²⁾ Van Even heeft uit deze omstandigheid afgeleid, dat Adriaan niet geheel onbemiddeld was; de rector der universiteit toch was steeds gewoon, dit woord achter den naam van arme studenten te plaatsen, die zich op 't album lieten inschrijven. Wat hiervan zij dit is zeker, dat de financieele toestand des gezins niet zeer schitterend was, bij zijn komst aan de akademie. Zie hierover van Evens »enseignements inconnus sur la vie du Pape Adrien VI" en 't artikel van L. E. Bosch Sr. in den Navorscher, Jg. 1857.

denken, aldaar ten behoeve van Godgeleerden een gebouw op te richten, dat thans nog onder den naam van 't Pausen-collegie veler aandacht tot zich trekt, ofschoon er van 't oorspronkelijke weinig sporen meer aanwezig zijn. Nauwelijks was dit voltooid of hij vatte 't voornemen op een tweede van dien aard aldaar te doen verrijzen en had daartoe reeds het noodige bijeen gebracht, toen de tijdsomstandigheden en zijn ophandenzijnd vertrek naar Spanje hem noodzaakten, voor 't tegenwoordige zijn bouwmanie te beteugelen en dit werk der liefdadigheid aan anderen over te laten. Waarschijnlijk had het huis, dat hij in den jare 1518 te Utrecht liet bouwen, 't zoo-genaamd »Groot Paushuize» dezelfde edele strekking; ten minste naar de beschrijving te oordeelen, beantwoordde 't aan al de eischen, die in dezen tijd aan een dergelijk collegie werden gesteld ¹⁾.

§ 3.

ADRIAAN ALS GEESTELIJKE.

Weinige beroemde mannen op kerkelijk gebied, mochten zich zoozeer in de algemeene erkenning hunner verdiensten verheugen als onze Adriaan. Rome, Antwerpen, Leuven en Utrecht wedijverden om 't bezit van den grooten Nederlander, dien zij om strijd met allerlei eerambten hebben overladen. Maar terwijl er velen waren, die hem bewonderden en met belangstelling en aandacht volgden op zijn tocht door de kerkelijke wereld,

¹⁾ Lezenswaardig zijn de mededeelingen omtrent dit gebouw van C. Kram in den Utr. Volks-almanak jg. 1853 bl. 101 vgg.

werden er toch ook wanguunstige blikken op hem geslagen en deed zich de tegenspraak hooren van hen, die niet dulden konden, dat alles zich op een enkel individu vereenigde. Vandaar dat men in zijn geschriften naar wapenen zocht om die tegen hem te keeren en hem daardoor te doen afdalen van de ladder, waarvan hij reeds menige sport had bestegen. En werkelijk vond men wat men zocht; men begon hem te beschuldigen, dat hij handelde in strijd met 't geen hij vroeger zelf had geleerd. Met ronde woorden toch had hij te Leuven verklaard, dat 't een geestelijke niet vrij stond, verscheidene beneficia of sacerdotia te bezitten, maar dat hij zich slechts met een enkele prebende moest vergenoegen, om in zijn levensonderhoud te voorzien — en thans was hij een der eersten die door zijn eigen handelwijze dit gebod krachteloos maakte.

Moringus doet al 't mogelijke om hem van die blaam te zuiveren; na eerst den schijn te hebben aangenomen, alsof hij zich van elk oordeel wenscht te onthouden, voorgewende, dat hij hier wel als historicus maar niet als criticus optreedt, neemt hij een oogenblik later werkelijk Adriaans verdediging op zich. Volgens zijn meening was Adriaan 't aan zijn rang en waardigheid verplicht, meerdere prebenden aan te nemen; zijn leven aan 't hof noodzaakte hem tot grootere uitgaven, die niet door een enkel sacerdotium konden bestreden worden. Met deze en dergelijke redeneringen tracht hij hem tegen de aanvallen zijner benijders in bescherming te nemen.

We kunnen ons moeielijk met deze zienswijze vereenigen, ja gelooven zelfs, dat Adriaan met een dusdanig pleidooi allerminst gediend zou zijn geweest, gesteld dat 't hem ter oore was gekomen. We kunnen verder allerlei gissingen wagen ter beantwoording van de vraag, wat hem bewogen heeft voor zich zelven een uitzondering te maken

op den regel, waaraan hij zich ten opzichte van anderen zoo streng heeft gehouden. 't Zal ons echter niet veel verder brengen; 't feit heeft zich voorgedaan, dat hij op verschillende plaatsen tot verschillende betrekkingen werd geroepen, die hij allen, zonder schroom, heeft aanvaard. Dit meenen wij echter als zeker te mogen aannemen, dat geen lage bedoelingen hem daartoe hebben aangespoord en dat de zucht om zich zelve daardoor te verrijken, hem ten eenenmale vreemd was ¹⁾.

Niet lang, nadat hem de doctorale waardigheid was geschonken en hij als Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan de universiteit te Leuven zijn leerstoel had ingenomen ²⁾, werd hem 't voorrecht gegund kennis te maken met de vele aantrekkelijkheden van 't pastorale leven.

„Terselver tijdt, zegt Johan Reijgersbergen in zijn Chronyck van Zeelandt, was Meester Adriaen Florisz van Utrecht, Pastoor ter Goeree, in 't Landeken van Westvoorne in Zeelandt, daer hij selve een wijltijds resideerde ende predi- cte.” Ten onrechte echter vermeldt deze kroniekschrijver dit feit onder de gebeurtenissen, die ten jare 1504 hebben plaats gehad. Hoogstwaarschijnlijk toch had Adriaan toen reeds geruimen tijd zijn standplaats verlaten en in Jacob Doense zijn opvolger gevonden. Wij worden in die overtuiging versterkt door 't bezit van den inhoud eens briefs, in den jare 1496 door hem aan de overheid der stad Goeree geschreven, waarin hij zich beklaagt over lieden die een zekere minachting omtrent kerkelijke ceremoniën

¹⁾ »Vielleicht“, zegt Schröckh in zijn: »Loben des Pabstes Adrian des Sechsten Dl. v. van zijn Allgemeine Biographie, pag. 6,“ ist es am besten hierbey zu bemerken, dasz Adrian einen gewöhnlichen Schicksal der Menschen nicht entgangen sey, durch Glück und Ehrenstellen seine Gesinnungen etwas verändert zu sehen; en wij geven hem dit gaarne toe.

²⁾ De theologische faculteit bestond vóór Karel V uit 5 professoren. Zie Molanus Hist. Lov. I, pag. 500.

aan den dag hadden gelegd en den dienstdoenden priester den verschuldigden eerbied weigerden ¹⁾ en vooral door een oude rekening van 't jaar 1505, waaruit overtuigend blijkt, dat Adriaan reeds voorlang Goeree had verlaten ²⁾.

Waarschijnlijk heeft hij uit dezelfde hand, die hem den doctoralen hoed toereikte, deze pastorijs ontvangen; ten minste niet, zoo als Jovius en Bayle ons verzekeren, van Margaretha, dochter van Maximiliaan van Oostenrijk, die toen nauwelijks den leeftijd van elf jaar had bereikt en eerst in 1507 landvoogdes der Nederlanden werd. Deze betrekking, die hem 't voor dien tijd niet onaanzienlijk jaarlijksch inkomen van twintig rijnsche guldens verschafte, nam hij met den meest mogelijken ijver en naauwgezetheid waar. Hij toonde zich in menig opzicht een uitnemend pastor voor de hem toevertrouwde kudde, „non quod multi solent, zegt Moringus, fecit ut *curam* haberet sine *cura*, lac consumeret, lanisque se contegeret et oves susceptas non respiceret,” ³⁾ maar hij stichtte zich werkelijk door zijn veelvuldige bezoeken, zijn aanhoudende prediking en 't opheffen van een tal verouderde misbruiken een eerzuil in menig hart. Dat de Goereeërs met hun pastoor tevreden waren, blijkt ons uit schenkingen hem gedaan, toen hij reeds lang uit zijn gemeente vertrokken was en uit de uitbundige vreugde, door hen aan den dag gelegd, over zijn pauselijke verheffing ⁴⁾.

Adriaans betrekking te Leuven noodzaakte hem dikwijls voor geruimen tijd zijn standplaats te verlaten. Ter voor-

¹⁾ Zie Boers, Beschrijving van het eiland Goedereede en Overflakke, pag. 103, waar deze brief in zijn geheel is overgenomen. Het opschrift luidt: Aan den Eerwaerdigen, Voorsienigen, Eerbaren ende wijze Heeren, Baljuw, Schout, Burgemeesters ende Raed der Stadt van Goeree, mijn seer gevrunde Heeren ende goede Vrunden.

²⁾ Zie Navorscher, jaarg. 1867, pag. 295.

³⁾ Burman, a. w. pag. 17.

⁴⁾ Boers, a. w. pag. 102. Aanm.

koming van ongeregeldheden, die door zijn afwezigheid zouden kunnen ontstaan, had hij echter gezorgd voor een geschikten kapellaan, dien hij, om alle aanleiding tot afpersing weg te nemen, met een vrij aanzienlijke jaarwedde begiftigde, waardoor deze in staat werd gesteld om, in plaats van de sacramenten te verkoopen en de hem toevertrouwd met onnoodige lasten te bezwaren, met lust en ijver zijn gemeente in 't goede voor te gaan en haar alzoo 't gemis van haar opperherder op waardige wijze te vergoeden. Nog worden ons in de R. K. kerk te Oude Tonge eenige kleederen getoond, die gedurende Adriaans pastoorschap te Goeree zijn eigendom zullen geweest zijn.

In 1497 zag Joannes de Thimo, deken van het collegie van kanunniken van St. Pieter te Leuven, zich genoodzaakt, wegens vergevorderden leeftijd zijn ontslag te nemen. Adriaan was bestemd om zijn opvolger te worden. „Om zijn weergalooze geleerdheid, zegt de schrijver van 't Utrechtsche Bisdom ¹⁾, in de geestelijke wetenschappen en om de bijnaar hemelsche gematigtheid van zijn allerzuyverste gemoed, werd hij met eenparige stemmen tot Dekan verheven.” Deze gewichtige betrekking legde hem allerlei verplichtingen op, b.v. 't uitoefenen der kerkelijke tucht, der zielzorg over de leden van 't kapittel, 't afnemen der biecht, 't opleggen van verschillende boeten bij verzuim en nalatigheid, en gaf hem de bevoegdheid tot 't verleenen van verschillende privilegies en andere vrijheden. Dat hierdoor zijn gezag niet weinig vermeerde en zijn positie, vooral uit een financieel oogpunt beschouwd, aanmerkelijk verbeterd werd, laat zich lichtelijk begrijpen.

¹⁾ In navolging van Valerius Andreas: *ob incomparabilem sacramentorum disciplinarum scientiam ac prope divinam castissimi animi moderationem, communibus Canonicorum suffragiis pronuntiatus est Decanus.*”

Utrecht schijnt eerst in 1504 't oog op hem geslagen te hebben, na vooraf door Filips van Oostenrijk op hem opmerkzaam te zijn gemaakt. In dat jaar toch richtte genoemde vorst aan 't Domkapittel aldaar 't verzoek om hem met een kanunniksprebende te begiftigen ¹⁾. Zijn aanbevelingsbrief was van den volgenden inhoud: »Venerabiles, amici nostri dilecti, salutem, cum prompto animo complacendi cum honorabilis devotus magister Adrianus Florentii, sacre theologie professor, decanus sancti Petri opidi nostri Louaniensis, ob doctrine virtutumque merita et ceteras animi sui dotes nobis et universis aulicis nostris admodum gratus acceptusque existat, ut non immerito dignam eius promotionem etiam sponte nostra propria desideremus, presertim in ea civitate unde originem trahit, cum id nedum nobis gratum et sibi utile sed ad promovendum eum honorem atque decorem procul dubio futurum speremus. Vestras dilectiones ideo hortamur atque ex animo requirimus, ut si unquam rem nobis gratam exhibere voluerint, dictum magistrum Adrianum, conterraneum suum, unanimiter et concorditer (etiam cum concessu illius qui in ordine vicis sue conferendi erit) sub expectatione prime prebende in ecclesia vestra vacature nostro intuitu in confratrem et canonicum creare, atque de illa providere velint cum vicariis ad hoc requisitis, quod nobis post litanias orationesque et processiones, quas per vestras dilectiones pro salute ac reditu nostro effusas fuisse percepimus (unde etiam ingentes gratias habemus) data occasione id libenter recognituris pergratum erit intelligere, responsum vestrum desuper cupide expectaturis et prompto animo, si quando opus erit, vicissim promeritis erga easdem vestras dilectiones, quas Deus ad vota con-

¹⁾ Asch van Wijck, Archief voor Kerkel. en Wereldl. Gesch. v. Nederl. Dl. I. bl. 144, 145.

servet. Ex opido nostro Bruxellensi die XV Januarij XVe IIIJ^c." — Te gelijker tijd wendde Filips zich tot den bisschop van Utrecht, Frederik van Baden, met 't verzoek om deze schenking bij 't voornoemd kapittel te bewerken ¹⁾. Op den 28sten Januari van 't zelfde jaar zond de bisschop een schrijven aan de vijf kapittelen van Utrecht waarin hij 't verzoek van den aartshertog aan hun oordeel onderwerpt en er hen op wijst, dat 't zoowel in hun eigen belang als in dat der kerk was, een man te bevorderen, die zich door zijn groote geestesgaven en zijn uitmuntend karakter een bijna Europeesche vermaardheid had verworven ²⁾ en zeker niet in gebreke zou blijven bij den vorst hun voorspraak en pleitbezorger te zijn. Hoedanig 't antwoord van 't domkapittel was op dit dringend en ernstig schrijven weten wij niet; 't laat zich echter verwachten, dat er gunstig op Filips verzoek is geadviseerd. Burman vermeldt ons, dat hij werkelijk in 't volgende jaar met de gevraagde kanunniksprebende is begiftigd ³⁾. Daar hij echter met deze mededeeling vrij wel alleen staat, mogen wij aan zijn bericht geen al te groote waarde hechten.

Met meer zekerheid kunnen wij spreken over andere betrekkingen, die hem later door zijn geboortestad zijn aangeboden en hem een niet on aanzienlijke macht en invloed hebben verschaft. In 1511 benoemde zij hem tot kanunnik en schatbewaarder van de *St. Maria*-kerk. Als zoodanig had hij 't opzicht over alles wat tot de saeristie in betrekking stond, over de kerkelijke kleinodiën, kostbaarheden en relieken, kortom over alles, wat strekken

¹⁾ »Hortamur etiam paternitatem vestram reverendam et cum affectione rogamus ut nostra contemplatione apud praefatos decanum et capitulum auctoritatem suam interponere cet.» Asch van Wijck, a. w. bl. 145.

²⁾ Cuius fama tum literarum scientia tum animi virtutes in tota Alania multum pollent.

³⁾ Burman, a. w. pag. 31, Aanm. 3.

moest om den luister van den eerdienst te verhoogen. Wanneer wij de instructies van een zoodanigen beampte bij 't domkapittel inzien, wiens werkzaamheid misschien uitgebreider, maar in elk geval van denzelfden aard was als van de leden der overige kapittelen, moet 't ons bevreemden, dat een betrekking waardoor de persoon, die haar bekleedde een zeer groote verantwoordelijkheid op zich laadde, gegund werd aan iemand, die niet op de plaats zelve aanwezig was ¹⁾. Wij durven dan ook niet verzekeren, dat hij haar naar eisch heeft vervuld.

In 1514 stierf Willem van Montfoort, Proost van den St. Salvator of Bonifaciuserk, ook wel Oud-Munster genoemd ²⁾. Adriaan werd door 't kapittel tot zijn opvolger gekozen. Grooter bewijs van sympathie en vertrouwen, kon Utrecht den Leuvenschen geleerde niet geven. De Proosten toch waren almede de aanzienlijkste prelaten van 't collegie, die zich in een zeer uitgestrekte heerschappij mochten verheugen en als aartsdiakenen in verscheidene provinciën hun geestelijken scepter zwaaiden ³⁾. Aan hen vooral was de taak opgedragen om in hun diocese de kerkelijke rechtspraak uit te oefenen, geestelijken van minderen rang aan te stellen en in hun waardigheid te bevestigen. De onderscheiding, die zulk een waardigheidsbekleeder genoot, was dan ook volkomen geevenredigd aan den aard der gewichtige betrekking door hem vervuld.

Intusschen had ook Antwerpen ⁴⁾ 't oog op Adriaan ge-

¹⁾ Zie over de werkzaamheden der prelaten, inzonderheid van 't Domkapittel, Moll. a. w. II, 1 pag. 282 vgg.

²⁾ Vergelijk de lijst van de proosten der St. Salvatorserk te Utrecht bij van Heussen en van Rijn: »Historie ofte beschrijving van 't Utrechtsche Bisdom» pag. 48.

³⁾ Over de uitgestrektheid van dit aartsdiaconaat raadplege men Moll, a. w. II. 1 pag. 316.

⁴⁾ Mertens en Torfs »Geschiedenis van Antwerpen» Dl. IV, pag. 8 vgg.

slagen. In 1513 stierf Adrianus Sandelicus, Deken van de O. L. Vrouwekerk aldaar; 't kapittel kwam bijeen ter verkiezing van een opvolger, de keus viel op Adriaan. Deze nam zonder schroom 't hem aangeboden eeraamt aan en onderwierp zich aan al de formaliteiten, die een dergelijke benoeming na zich sleepte. Paus Leo echter had tegelijker tijd een zekeren Jacobus de Bannissiis, secretaris van keizer Maximiliaan ter vervulling van dien post aangewezen en eischte van 't kapittel diens erkenning. Dat Pausen zich dit recht meermalen toeëigenden valt niet te ontkennen; vooral na Innocentius III, die de stoutste stellingen aangaande 't pauselijk gezag had geproclameerd, waren zij vermeteler in hun eischen geworden. Zij begonnen zichzelf te beschouwen als goden in menschengedaante, als bovennatuurlijke wezens toegerust met goddelijke macht, voor wier alvermogenen wil alles moest bukken en 't gelukte hun dat geloof ingang te doen vinden bij de groote menigte, die zich licht door uiterlijke praal en machtsvertoonning liet misleiden. Van lieverlede begonnen zij zich in allerlei kerkzaken te mengen en alles aan hun hoog gezag te onderwerpen. Zóó ontvingen soms kanunniken, dekens en proosten, die zich gunstelingen mochten noemen van den H. Vader, rechtstreeks van hen hunne aanstelling. Niet altijd echter onderwierpen de kapittelen zich lijdelijk aan de uitspraak des Pausen en niet zeldzaam zijn de gevallen, dat zich in den boezem der geestelijkheid een geest van verzet openbaarde, die echter meestal ten voordeele van 't Roomsche hof werd onderdrukt.

Iets dergelijks schijnt ook hier geschied te zijn. De rechtbank zou tusschen beide sollicitanten beslissen en na een proces van verscheidene jaren werd Bannissiis als wettige erfgenaam der dekenij erkend. Adriaan echter schijnt hiermeê geen genoegen te hebben genomen, maar werd door de hooge betrekking waartoe zijn vorstelijke beschermheer

Karcl V, hem in Spanje had geroepen, verhinderd terstond op deze zaak terug te komen. Leo intusschen had al 't mogelijke gedaan om zijn gunsteling de plaats in het collegie te verzekeren, ja hij had niet geschroomd 't kapittel met zijn heiligen toorn te dreigen, indien 't hem de verlangde gehoorzaamheid weigerde en zijn gunsteling iets van de voordeelen onthield, die dit eeraamt afwierp, en vernietigde zelfs ten zijnen gevalle de wet, die voorschreef dat een deken op de plaats zelve moest aanwezig zijn.

Na Leoos dood, die echter reeds op aansporing van Karel, wiens bijstand waarschijnlijk door Adriaan was ingeroepen, tot andere gedachten was gekomen, werd 't kapittel weer in zijn rechten hersteld en Bannissiis van al de privilegies beroofd, die hem oorspronkelijk door 't Roomsche hof waren toegekend. Nauwelijks was Adriaan als Paus te Rome gekomen, of 't bevel van Leo werd in al zijn gestrengheid volvoerd ¹⁾. Uit een en ander blijkt dus, dat deze wel door Antwerpens geestelijkheid tot haar deken is benoemd maar zich in 't werkelijk bezit dier waardigheid niet of slechts enkele dagen heeft mogen verheugen, ofschoon wel van een andere betrekking, n.l. die van privilegiebewaarder van 't kapittel gewag wordt gemaakt.

Adriaan begreep terecht, dat een man, op wien aller oogen zoozeer gevestigd waren en die zulk een uitgebreide geestelijke heerschappij bezat, zich niet alleen mocht vergenoegen met 't zwaaien van den schepter over zijn onderdanen, met 't uitoefenen van de jurisdictie over de leeken, die aan zijn zorg waren toevertrouwd, maar gevoelde tevens dat hij een voorbeeld diende te zijn voor allen die in rang beneden hem stonden. Meer dan ooit te voren werd thans een matig en godzalig leven zijn ideaal; weel-

¹⁾ De bul door Adriaan bij die gelegenheid uitgevaardigd is aanwezig in het archief van 't kapittel.

derig en buitensporig zingenot verachtte hij; eenvoudig was ook in zijn oog 't kenmerk van 't ware, geheel zijn huiselijk leven droeg er de sporen van. Zijn tafel was net, doch niet overdadig; noodigde hij gasten ter maaltijd, hij drong ze niet om te drinken en stond zelfs niet aan vrienden en aanzienlijken toe toasten op hem in te stellen en den beker ter zijner eere te ledigen. Aan zijn disch droeg hij zorg zoowel voor geestelijk als lichamelijk voedsel, want steeds stond er iemand in zijn nabijheid, gereed om op zijn bevel een hoofdstuk uit den bijbel te lezen.

Voor gepaste scherts was hij geenzins onvatbaar, een geestig gezegde schonk hij een luisterend oor; zijn levenswijze was onberispelijk, zijn deugdsbetrachting meer dan lofwaardig; nooit vloede er een ongepast en dartel woord van zijn lippen en niet licht zou iemand 't wagen in zijn tegenwoordigheid iets laags en ongeoorloofds te doen of te spreken. Zelfs den schijn van 't kwaad zocht hij te vermijden en Moringus verzekert ons, dat hij even rein en zuiver deze wereld heeft verlaten als hij er in gekomen was ¹⁾. Maar 't was hem geenzins voldoende in zich zelf 't beeld der reinheid te vertoonen, hij wenschte ook de kwalen te genezen, waaraan de hem omringende geestelijkheid lijdende was. Hun ergerlijke levenswijze moest noodzakelijk op den vromen man een droevigen indruk maken; velen schaamden zich niet er openlijk voor uit te komen, dat zij natuurlijke kinderen hadden en waagden 't zelfs voor dezen aanspraak op kerkelijke goederen en privileges

¹⁾ Burman, a. w. pag. 20. »Neque ab ipso modo vitio alienum se praebnit, sed ab omni etiam vitii eius specie, probe sciens, facta quidem eorum, qui in turba latent, tenebras habere, qui vero aliquo fastigio eminent, velut in luce posita omnium oculis exposita esse, ideoque non a crimine modo, verum etiam a criminis suspicionem remota esse debere ut nemo bonus dubitet ita purum ab ea labe e vita excessisse ut in eam venerit.»

te maken. Aan drank en spel was 't meerendeel verslaafd en wat 't treurigst van alles was, de hoogere geestelijkheid deed geen enkele poging om 't kwaad te stuiten, maar werkte integendeel door haar wetten en besluiten 't zedenbederf in de hand ¹⁾. Adriaan gevoelde zich geroepen krachtige maatregelen te nemen ter bezwering van den boozen geest, die zich in menig hart had genesteld, ter stuiting van 't kwaad door velen met de grootste onbeschaamdheid bedreven; maar al aanstonds ondervond hij op den door hem ingeslagen weg zooveel moeielijkheden, dat hij zich al zeer spoedig verplicht zag de zaak op te geven, wilde hij zijn eigen leven niet in gevaar brengen. En inderdaad, nauwelijks had hij met een enkel woord die droevige feiten aangeroerd of reeds had een concubine van een der kanunniken een poging aangewend om hem voor immer 't zwijgen op te leggen. Bij dezen ter maaltijd genoodigd, werd hem een soep toegediend, waarin de listige vrouw een snelwerkend vergif schijnt geworpen te hebben. De gevolgen bleven niet uit, want zoodra hij deze spijs had genuttigd begon hij te beven en van kleur te veranderen. Kort daarop overviel hem een hevige ziekte, die hem tot aan den rand van het graf bracht en hem zoozeer afmatte, dat hij zich eerst na vele jaren weer in 't genot van zijn vorige gezondheid mocht verheugen. Vooral aan zijn bekwamen geneesheer Joannes Spierinck ²⁾ had hij voor een groot deel zijn volkomen herstel te danken.

Toen hij dus inzag, dat hij niets dan haat en ondank inoogstte, dat men hier met een medelijdend schouderop-

¹⁾ Over de ongebonden levenswijze der geestelijkheid in de 15de en 16de eeuw zie men de verhandelingen van Kist en Enst Koning in 't »Nederlandsch Archief van Kist en Roijaards» Dl. III.

²⁾ Niet Petrus Spirinx zooals Moringus hem noemt. Zie over hem Valerius Andreas, »Fasti Academ.» pag. 227 en Molanus, »Historia Lovaniensium» I. pag. 136.

halen, daar met dreigende gebaren zijn strafredenen beantwoordde, stelde hij zich tevreden met een krachtig protest en wierp de schuld van alles op de bisschoppen en hun vicarissen, die allerlei menschen zonder voorafgaand onderzoek naar hun levensgedrag tot geestelijken ordenden en daardoor op schromelijke wijze de kerkelijke wetten overtraden, die op dat onderzoek ten sterkste aandrongen.

§ 4.

ADRIAAN ALS PAEDAGOOG VAN KAREL V.

Een hoofdstuk over Paedagogiek te schrijven is een werk, voor den oningewijde niet zonder eigenaardige bezwaren. Om over de meerdere of mindere juistheid der methode van onderwijs een geschikt oordeel te kunnen vellen, dient men zelf geruimen tijd aan 't hoofd eener inrichting te hebben gestaan en met al de moeiten en teleurstellingen aan een dergelijken werkkring verbonden, van naderbij kennis hebben gemaakt. Zóó ergens dan is hier vooral de praxis een hoofdvereischte en wij zullen ons daarom moeten vergenoegen met 't weergeven van een totaal-indruk, op gevaar af van jegens den grooten leermeester onbillijk te zijn.

Het jaar 1507 was voor Adriaan in menig opzicht een merkwaardig jaar, van dat oogenblik toch dagteekent eigenlijk zijn staatkundige loopbaan. Wij zien hem van tijd tot tijd de collegiezaal verlaten voor 't keizerlijk slot te Leuven ¹⁾,

¹⁾ Karel vertoefde tot 1512 gewoonlijk te Leuven in 't Castrum Caesaris waar hij Adriaans onderwijs genoot. Zie van Even, Louvain monumental pag. 121 vg.

waar wij hem ontmoeten aan de zijde van een jongeling, die geroepen was om eens over half Europa den sceppter te zwaaien en er zich weldra op beroemen zou, dat de zon in zijn staten niet onderging.

Filips ¹⁾, koning van Spanje was te Burgos gestorven en liet een krankzinnige weduwe ²⁾ achter, die niet in staat was behoorlijk voor de opvoeding en ontwikkeling van haar zevenjarigen Karel zorg te dragen. Maximiliaan de vader van Filips, nam deze gewichtige taak op zich. Diep doordrongen van de groote verantwoordelijkheid, die er op hem rustte en overtuigd van den onberekenbaren invloed, dien een uitstekend leidsman op zijn kleinzoon zou kunnen oefenen, zag hij reeds spoedig naar een kundig en rechtschapen man uit, aan wiens leiding hij zonder schroom den jeugdigen knaap kon toevertrouwen en die aan de eischen van hoofd en hart volkomen bevrediging zou kunnen schenken.

Kennis en deugd waren in zijn oog de grootste sieraden en de noodzakelijkste vereischten in een vorst en vooral de laatste allermeest, daar hij er zich van overtuigd hield, dat zij 't beste wapen is tegen hoogmoed en genotzucht en een koning waarlijk onoverwinnelijk maakt. Zijn oog viel op Adriaan. 't Gerucht van diens vroomheid en uitgebreide kundigheden was ook tot Maximiliaan doorgedrongen; hij meende daarom zijn kleinzoon geen betere dienst te kunnen bewijzen, dan hem 't onderwijs te doen genieten van dezen waardigen godgeleerde, die hem bovendien als een harer schitterendste korypheën door de universiteit van Leuven aanbevolen was. Die keuze zou in ieder opzicht voortreffelijk zijn geweest, indien 't hier niet een toekom-

¹⁾ Zie over hem: »Robertson, History of the Reign of Charles V, pag. 88 vgg.

²⁾ Johanna, tweede dochter van Ferdinand en Isabella.

stigen vorst maar een geestelijke van die dagen gegolden had.

Adriaan was een geleerde in den uitgestrektsten zin van 't woord, dit is buiten alle tegenspraak, daarvan getuigen zijn geschriften en zijn glorierijke loopbaan, gelijk ook de verschillende betrekkingen, die hij achtereenvolgens bekleedde, maar hij was tevens hoogst eenzijdig. Doorkneed in de scholastieke godgeleerdheid, had hij met den inhoud ook den vorm tot zijn eigendom gemaakt. Zijn bibliotheek werd gevormd door een galerij van godgeleerden maar gunde geen plaatsje aan werken van smaak ¹⁾. Zijn onderwijs was te systematisch om den vorst eenig blijvend belang te kunnen inboezemen en zijn methode verried een te scholastieken geest, dan dat zij liefde voor de studie kon bevorderen. De Leuvensche hoogeschool kon slechts theologen kweeken, die zich wierpen in de armen eener starre en doode orthodoxie, en elke poging om zich los te rukken van 't traditioneele met een zekere achterdocht beschouwden, maar over het algemeen geen zelfstandige geesten, die de eischen van den tijd waarin zij leefden, wisten te erkennen en te eerbiedigen.

Zoo was er dus weinig vrucht van zijn onderwijs te verwachten. Adriaan mocht er niet eens in slagen zijn leerling een zekere vaardigheid te doen krijgen in 't spreken van 't Latijn, zoodat hij eens, toen te Genua een gezant in die taal het woord tot hem richtte, letterlijk verlegen stond, omdat hij den zin zijner woorden slechts ten halve begreep ²⁾. Zien wij ons alzoo verplicht trots de loftuitingen

¹⁾ Terecht zegt Schröckh in bovengenoemd werk: „er war überhaupt mit der edeln Gelehrsamkeit des Alterthums, die eben zu seiner Zeit aus der langen Nacht der Barbarey hervorgebrochen war, zu wenig bekannt.“

²⁾ Bij die gelegenheid zou hij de droeve klacht hebben geslaakt hem door Jovius in den mond gelegd: „Agnosco nunc maxime et cum dolore quidem Hadriani Magistri mei divina monita, quum hos

hem toegezwaard. Adriaans pogingen ten opzichte van Karels verstandelijke ontwikkeling grootendeels als mislukt te beschouwen, wij kunnen aan den anderen kant niet ontkennen, dat hij op 't gemoedsleven van den jeugdigen vorst een heilzamen en blijvenden invloed heeft geoeffend en we behoeven dus niet te betreuren, dat hij 't vereerend aanbod van Paus Julius II om naar Rome te komen en aldaar de kerk zijne diensten te bewijzen, van de hand heeft gewezen.

Bernardinus Carvajal, kardinaal en buitengewoon gezant des Pausen ¹⁾, die bij gelegenheid van een bezoek door hem aan 't door Adriaan te Leuven gesticht collegie gebracht, met hem in kennis was geraakt en vol bewondering over zijn geleerdheid naar Rome was teruggekeerd, had hem bij den Paus aanbevolen. Niets lachtte Adriaan meer toe dan 't vooruitzicht van dáár met beroemde godgeleerden in aanraking te komen en met hen over de grootte vraagstukken op theologisch gebied van gedachten te wisselen, indien niet de omstandigheden hem gedrongen hadden aan 't verzoek des Keizers te voldoen.

Adriaan vervulde bij Karel letterlijk de plaats van een vader; al wat er goeds en edels in hem zelve was, trachtte hij als 't ware in den knaap over te storten. Hij hield niet op hem te raden en te vermanen, hem aan te sporen toch vooral niet te veel op macht en aanzien naar de wereld te steunen, zich niet op voorspoed buitensporig te verheffen, maar alleen op God te vertrouwen, door wiens genade de koningen heerschen en in wiens hand alle dingen zijn. Als een andere Salomo moest hij hem om wijsheid bidden en niet meenen, dat een wandaad, waarover de

flores et elegantias latini sermonis percipere nequeam et meminerim eum saepe praedixisse me aliquando puerilis incuriae poenas daturum." Burman, a. w. pag. 92. Ook Moringus verhaalt iets dergelijks.

¹⁾ Zie over hem Burman, a. w. pag. 23. Aaam. 3.

menschen misschien een sluier zouden werpen, bij God ongestraft bleef.

Met deze en dergelijke vermaningen trachtte hij op 't gevoel van den jeugdigen vorst te werken, die zich later menigmaal met dankbaarheid de voortreffelijke lessen herinnerde, die hij in zijn jeugd van zijn edelen leermeester had ontvangen. Als proeve daarvan deelen wij 't volgende mede: op den rijksdag te Worms hoorde hij een der aanwezigen in hevige vloeken aan zijn verontwaardiging lucht geven; eensklaps wendde hij zich tot een der rijks grooten met de vraag: wat zou onze leermeester van ons hebben gezegd, als hij eens van onze lippen zulk een taal had gehoord? ¹⁾ en ziedaar slechts één voorbeeld uit velen.

Adriaan spande voornamelijk al zijn krachten in om van zijn kweekeling een steunpilaar der rechtzinnigheid te maken; hij wist maar al te goed dat het Katholicisme de zulken noodig had en dat er voor de kerk veel te hopen was van een vorst, die getrouw aan de leer der vaderen de handhaving harer rechten en leerstellingen op zich nam. Karel heeft niet lang zijn onderwijs genoten, waarover hij zich later meermalen heeft beklagd; sommigen geven de schuld hiervan aan Chièvres ²⁾ een der hovelingen, die zich zijn gunsteling mocht noemen, bij hem de geestdrift voor militaire oefeningen en krijgsbedrijven had opgewekt en hem alzoo bijna ongemerkt van literarische studien afkeerig maakte, met geen ander doel dan om Adriaan te verdringen en alleen al zijn gezag op den knaap te doen gelden. Ik zal de laatste zijn om de juistheid dezer bewering te bestrijden, maar geloof toch, dat Adriaan er voor een groot deel zelf de oorzaak van was, gelijk wij

¹⁾ »Qua fronte praeceptor noster tulisset, si eum ad modum execrantes nos olim audivisset.»

²⁾ Zijn eigenlijke naam was Willem van Croij, heer van Chièvres.

reeds boven met een paar woorden hebben aangetoond. Chièvres was veel geschikter voor 't onderwijs, had oneindig meer tact dan hij; zijn methode vond meer ingang, daar hij 't aangename aan 't nuttige wist te paren en daardoor 't hart won van den toekomstigen vorst, die hem later steeds met de meeste onderscheiding heeft behandeld.

Adriaan offerde al zijn tijd niet uitsluitend aan de ontwikkeling van zijn doorluchtigen kweekeling op, maar ging intusschen voort tot aan 't jaar 1513 te Leuven zijn collegies over de godgeleerdheid te geven. De verschillende betrekkingen, die hij achtereenvolgens aan de universiteit aldaar bekleedde ¹⁾ lieten hem niet toe al zijn zorgen aan zijn beminden leerling te wijden; nu werd hij hier dan daar geroepen, zijn leven was in waarheid een rusteloos leven, geheel en al aan de wetenschap en de kerk gewijd; wat wij uitspanning noemen kende hij niet.

Intusschen was de leermeester op zijn beurt aan Karels hof leerling geworden en had zich den tijd aldaar doorgebracht, nog op andere wijze ten nutte gemaakt. Wij kunnen gerust beweren, dat zijn verblijf aan 't hof grooter resultaten voor hem zelven, dan voor den jeugdigen vorst heeft opgeleverd. Als 't ware ongemerkt en voordat hij zelf 't wist werd hij in de geheimen der staatkunde ingewijd, en al zeer spoedig vond hij gelegenheid om inzage te verkrijgen in de verzoek- en smeekschriften, die den vorst herhaaldelijk werden aangeboden. Dit had zijn benoeming tot rekwestmeester ten gevolge ²⁾ en verschafte hem straks een niet gering aandeel aan de staatszaken. Zijn invloed en gezag namen daardoor hand over hand toe en hadden ten laatste zulk een uitgebreidheid verkregen, dat menigeen jaloersche

¹⁾ Onder anderen nam hij tweemaal 't roctoraat aldaar waar. Zie Reussens a. w. pag. XIV, A. 3.

²⁾ „Cognoscebat postulationes libellosque supplicum, qui ex more Principi ejusque consilio offeruntur. Magistros requestorum vulgo appellant.” Burman, pag. 35.

blikken op hem sloeg en velen naar een gelegenheid zochten om hem van 't hof te verwijderen.

Die gelegenheid bood zich spoedig aan, wij zullen haar aanstonds leeren kennen, ons gereed makende onze denkbeelden over Adriaans staatkundige verdiensten uiteen te zetten.

§ 5.

ADRIAAN ALS STAATSMAN.

Ferdinand, Karels grootvader van moeders zijde ¹⁾ was allesbehalve ingenomen met de leidlieden van zijn kleinzoon, dien hij verdacht van het koesteren van Franschgezinde gevoelens ²⁾. Reeds had hij besloten al de landen die hem rechtens toekwamen, na zijn dood aan Karels broeder te vermaken, die aan zijn hof was opgevoed, van top tot teen Spanjaard was, en wien 't dus niet aan de gelegenheid had ontbroken, om de zeden en gewoonten der Spaansche natie te leeren kennen. Het Testament was reeds gemaakt en de zwakke gezondheidstoestand van Ferdinand kon spoedig de oorzaak worden, dat zijn uiterste wil ten uitvoer werd gebracht. Het verlies zou aanzienlijk zijn. Arragon, Valencia, Catalonië, de beide Siciliën, Majorca,

¹⁾ Na Filips dood werd hij tot regent van Castilië aangesteld, daar n. l. Johannaas ongeschiktheid voor 't bestuur voldoende was gebleken.

²⁾ Jovius geeft andere redenen voor zijn ontevredenheid op, die ons echter minder aannemelijk toeschijnen; de naaste aanleiding is voorzeker te zoeken in verregaande jalousie, een gebrek dat den vorst bleef aankleven tot zijn dood. Zie over hem: Robertson a. w. pag. 95 vg.

Minorca en de eilanden in de Tyrreensche zee zouden hem op die wijze ontgaan. Karel, begrijpende hoeveel belang hij er bij had, dat die rijken met Castilië verbonden bleven en onder 't zelfde bestuur kwamen, achtte het meer dan noodzakelijk een zijner vertrouwden als ambassadeur naar Ferdinand te zenden om hem nog bij tijds van inzicht te doen veranderen en tot wijziging zijner plannen ten zijnen gunste over te halen. Maar wien zou hij daartoe kiezen? Wie zou op 't gemoed van den bejaarden vorst, die ten gevolge van ziekte en teleurstellingen in een slechte luim verkeerde, een eenigzins gunstigen invloed kunnen oefenen?

Chièvres en zijn vrienden wisten te bewerken, dat die zending aan Adriaan werd toevertrouwd, meenende dat, indien hij eenmaal in Spanje was, hij niet zoo spoedig zou terugkeeren, waardoor hun in elk geval eenigen tijd vrij spel werd gelaten.

Karel kon zich zeer goed met dit plan vereenigen, te meer omdat hij overtuigd was, dat zijn leermeester, die hem vaak blijken van groote gehechtheid en trouw had gegeven, ook in deze zaak met de meest mogelijke nauwgezetheid zijn belangen zou behartigen. Adriaan mocht zich op dit tijdstip niet in een zeer bloeiende gezondheid verheugen; bovendien ware zijn bijna zestigjarige leeftijd een voldoende reden van verontschuldiging geweest, wanneer hij zich daarop had willen beroepen, maar hij stapte over die bezwaren heen en vertrok als Karels pleitbezorger naar Spanje.

De oude, reeds over het graf gebogen koning, ontving hem met de meeste onderscheiding. Toch kostte 't hem moeite Ferdinand tot een minzame schikking te bewegen, die daartoe alleen onder zekere voorwaarden wilde overgaan, waartoe vooral deze behoorde, dat Karel sommigen zijner gunstelingen uit zijn dienst moest ont-

slaan ¹⁾, dan eerst zou hij geneigd zijn de gewenschte veranderingen in zijn testament te brengen, er de verzekering aan toevoegende, dat indien Karel iemand anders had gezonden, hij dien in geen geval gehoor zou hebben verleend. Adriaan gaf zijn vorst onmiddellijk verslag van deze onderhandelingen en ried hem tevens aan niet te spoedig te antwoorden, daar hij wel voorzag dat de koning binnen kort zou sterven en dus daarmede alle bezwaren zouden worden opgeheven. Hij verzekerde hem tevens, dat hij al 't mogelijke had aangewend om tot een meer gewenschte uitkomst te geraken, maar dat hij daarin met al zijn welsprekendheid niet had mogen slagen. In den kring van Karel verwekten deze mededeelingen een niet geringe ontsteltenis en ontevredenheid. Sommigen beschuldigden Adriaan, dat hij de grenzen van zijn macht was te buiten gegaan, anderen, zachter over hem oordeelende, schreven zijn gedrag aan onhandigheid en onbekwaamheid toe. Adriaan was meer dan getroffen over deze onrechtvaardige bejegening, te meer daar hij zich ten volle bewust was, alleen in 't belang van zijn hoogen beschermheer gehandeld te hebben en openhartig kon verklaren, dat geen enkele onedele gedachte hem bij zijn onderhandelingen had bezield. Niet tevreden met den vorst schriftelijk zijn verdediging te hebben doen hooren, wenschte hij zich ook mondeling te rechtvaardigen en had daartoe verlof gevraagd om naar de Nederlanden terug te keeren, doch daar men dit weigerde, bleef hem niets anders over dan een zijner vertrouwden als zijn pleitbezorger naar Karel te zenden, die zich dan ook uitstekend van zijn taak heeft gekweten. De vorst toonde dat hij zijn verdiensten op den rechten prijs wist te stellen en begiftigde hem tot belooning voor al zijn bemoeiingen met het bisdom van

¹⁾ Dit doelde vooral op de Nederlanders, die Karels gunst genoten; zie Burman, pag. 36. A. 4.

Tortosa, waarvoor hij door Ferdinands weduwe met aandrang was aanbevolen ¹⁾). Ferdinand stierf den 23sten Januari 1516, kort nadat hij zijn testament ten gunste van Karel veranderd en diens broeder, bij wijze van schadevergoeding, een jaarlijksch inkomen van vijftig duizend dukaten had verzekerd. Tevens had hij in zijn testament bepaald, dat de kardinaal Ximenes ²⁾ 't regentschap over Castilië zou aanvaarden, totdat zijn kleinzoon Karel in Spanje zou zijn teruggekeerd. In menig opzicht was dit een verstandige keus, rijk in gevolgen, zoowel voor den jeugdigen vorst als voor 't land, dat hem eerlang als koning zou huldigen. Ximenes toch was geen gewoon, geen alle-daagsch man, van wien men verwachten moest, dat hij de oude sleur zou volgen en alleen op eigen grootheid en uitbreiding van macht bedacht zou zijn, in plaats van aan 't heil van den staat zijn beste krachten te wijden. Aan een weergalooze vroomheid paarde hij een zeldzame geleerdheid; levende in de wereld en dat nog wel in een woelig tijdperk, wat hij niettemin der wereld afgestorven. 't Rijke, veelzijdige menschenleven had voor hem weinig aantrekkelijks; 't klooster was zijn toevluchts- en lievelingsoord, waar hij onder allerlei boetedoeningen en zelfkastijdingen den vrede zijner ziel trachtte te vinden. Toch deed deze strenge levenswijze geen afbreuk aan zijn helder oordeel, zijn uitstekend doorzicht en zijn aangeboren scherpzinnigheid. Isabella tot wie reeds spoedig de roem van den geestelijke was doorgedrongen, benoemde hem tot haar biechtvader en begiftigde hem met 't rijke aartsbisdom van Toledo.

Niettegenstaande deze eervolle onderscheidingen, sleet

¹⁾ De brief waarin Adriaan voor 't bisdom wordt voorgedragen is ons bewaard gebleven en opgenomen in de «Correspondance de Charles-Quint et d'Adrien VI» van M. Gachard, pag. 233 vg.

²⁾ Zie over hem Robertson, a. w. pag. 98 vgg.

hij zijn dagen in armoede en bespaarde hij zelfs zijn lichaam de geeselslagen niet. Onder zijn bisschoppelijk gewaad droeg hij 't haren kleed zijner orde; de vloer was zijn legerstede en zijn sober maal paste meer voor een daglooner dan voor een aartsbisschop. Als uitstekend staatsman heeft hij zijn land groote diensten bewezen en zich recht verworven op de dankbaarheid zijner tijdgenooten, die hem echter niet altijd wisten te waardeeren. Met lofwaardige onbekrompenheid moedigde hij het streven der geleerden aan, stichtte kloosters en scholen en schonk zijn bescherming aan alles wat op 't gebied van wetenschap ondernomen werd. Vooral heeft hij zijn naam onsterfelijk gemaakt door de stichting der Complutensische hoogeschool en de uitgave van de Biblia polyglotta Complutensia in vier verschillende talen ¹⁾.

Zijn kloosterleven echter had zijn schoonheidsgevoel weinig ontwikkeld, ook op zijn karakter had 't een allesbehalve gunstigen invloed geoefend; hij was uiterst streng en onbuigzaam, opvliegend en niet zeer toegevend voor de gebreken van anderen; daarbij kwam zijn vergevorderde leeftijd, waardoor de glimlach die er vroeger nog enkele malen om zijn lippen speelde, nu geheel en al was verdwenen. Ten einde 't contrast tusschen hem en Adriaan des te beter te doen uitkomen zagen wij ons verplicht zijn beeld eenigzins uitvoerig te schetsen. Te gelijkertijd toch met hem maakte deze aanspraak op 't regentschap, waarvoor hij een volmacht van Karel bezat. Er waren weinig punten van overeenkomst tusschen deze twee mannen, die zoowel uiterlijk als innerlijk hemelsbreed verschil-

¹⁾ Eigenlijk was deze uitgave 't werk van eenige Spaansche godgeleerden, ondernomen onder de leiding en volgens 't plan van genoemden kardinaal. Bizonderheden dienaangaande te vinden bij Reuss, *Geschiede der Heiligen Schriften Nenen Testaments*, pag. 403 vgg.

den. Adriaan moet volgens zijn biografen een niet ongunstig voorkomen hebben gehad. Moringus leert hem ons kennen als een krachtig man met een innemend gelaat, hoewel wat laag voorhoofd, levendige, glinsterende oogen en eenigzins gebogen neus, kalm en waardig in zijn spreken, gemakkelijk in den omgang, welwillend en zeer vergevensgezind; kortom een Christen, niet in naam maar in den waren zin des woords ¹⁾). Schoon niet vreemd aan 't maatschappelijk leven, was hij toch beter op zijn plaats in 't stille studeervertrok en de collegiezaal te Leuven, dan in de vergaderplaatsen des volks, meer doorknued in de dorre philosophic der toenmalige scholastieken, dan in de vraagstukken der politiek. Voor zijn staatmanswijsheid gevoelen wij dan ook weinig eerbied en ook Ximenes schijnt geen zeer hoogen dunk van zijn bekwaamheden in dit opzicht gekoesterd te hebben, anders had hij er zeker niet zoo spoedig in bewilligd, met Adriaan 't regentschap te deelen. Meestal speelde deze dan ook een zeer ondergeschikte rol en trachtte door voorkomendheid en welwillendheid aantevullen, wat hem aan diplomatische kennis ontbrak, en zelfs later toen hij zich in een meer omvattenden werkkring zag geplaatst, toonde hij weinig geestkracht en gaf meer blijken van schroomvalligheid en vrees dan van volharding en persoonlijken moed. Wij zullen weldra gelegenheid vinden deze bewering door voorbeelden te staven. Eigenlijk was hij vooral in den eersten tijd niet veel meer dan een figurant, dien Ximenes uit beleefdheid voor Karel naast zich duldde, terwijl deze op politiek terrein 't recht van spreken doorgaans alleen

¹⁾ Over Adriaans lichaamsgestalte handelt een zekere Battus, een zijner grootste tegenstanders, wiens getuigenis in dit opzicht allermint verdacht kan zijn, zich aldus uitdrukkende: »Erat Hadrianus procera statura et recta, gracilento corpore, facie oblonga ac prominenti et maxime decora, nisi frons depressa in verticem plus justo recederet. Oculos habebat parvos cett.» Burman, l. c. pag. 439.

voor zich zelven behield. Dat dit Adriaan al zeer spoedig duidelijk werd en hem uitermate begon te vervelen, blijkt uit de menigvuldige klachten, die er zijnentwege bij Karel inkwamen, over de aanmatiging van zijn ambtgenoot ¹⁾. Zijn biografen, die er steeds op uit zijn hun held bovenmate te verheffen, zijn echter op dit punt zeer sober in hunne lofspraken, ofschoon Moringus zich niet kan onthouden, van met ophef een feit te vermelden waardoor Adriaan zich gedurende zijn bestuur in Spanje jegens zijn hoogen beschermer zeer verdienstelijk zou hebben gemaakt. 't Gold hier n. l. de aanhechting van de drie beroemde orden van St. Jago, Alcantara en Calatrava aan de Spaansche kroon. Of Adriaans verdiensten in dit opzicht wel zoo groot zijn als Moringus ons tracht diets te maken, meenen wij in twijfel te mogen trekken. In elk geval had Ferdinand daartoe reeds 't initiatief genomen ²⁾ en miste dus zijn plan alle oorspronkelijkheid terwijl hij buitendien met vrij wat minder bezwaren dan deze te kampen had. Deze orden dankten haar ontstaan aan de edele zucht van sommigen om den Christelijken godsdienst tegen een vreemden overheerscher te verdedigen, de geloovigen tegen de invallen der Mohammedanen te beschermen en de pelgrims te ondersteunen, die naar Compostella of andere heilige plaatsen in Spanje ter bedevaart togen ³⁾. Met dat doel werden door vele edelen en grooten aanzienlijke geldsommen verstrekt, die aan deze orden een onberekenbaren invloed verschafften en 't bestuur daarover zeer

¹⁾ Adriaan beschreef hem als een hooghartig, ongevoelig man, die bovenmate heerschzuchtig, niemand naast zich duldde en geen anderen wil erkende dan den zijnen. Burman, pag. 40. A. 4.

²⁾ Ferdinand had zelfs Karels broeder in zijn eerste testament tot grootmeester van deze drie orden benoemd, zie Robertson, a. w. pag. 96. Burman, l. c pag. 36. A. 1.

³⁾ Bizonderheden aangaande deze orden meegedeeld in de Proofs and illustrations toegevoegd aan Robertsons werk, pag. 644 vg.

begeerlijk maakten, zoodat ze weldra in macht en aanzien 't Koningschap evenaarden, ja dit laatste zelfs meer dan eenmaal ontzag wisten in te boezemen.

Ferdinand, die met bezorgdheid den toenemenden invloed van den adel had gadeslagen, wist door allerlei listen deze privilegies te beperken en zich zelven aan 't hoofd der orden te plaatsen, waarvoor hij van Innocentius VIII en Alexander VI de pauselijke sanctie had gekregen. Na zijn dood gingen zij ieder afzonderlijk weer tot de verkiezing van een eigen bestuur over, doch Adriaan wist te bewerken, dat zij zich onder Karels bescherming stelden en maakte als Paus die waardigheid tot een voortdurend eigendom der spaansche kroon.

In 1517 brak voor Adriaan 't tijdstip aan, waarop hij zich vrijer op politiek gebied zou kunnen bewegen om echter tevens op onaangename wijze met de schaduwzijde van 't Spaansch karakter kennis te maken. Karel was meerderjarig verklaard en had de reis naar Spanje aanvaard om zich zoo spoedig mogelijk in 't bezit zijner koninkrijken te stellen. Ximenes de groote staatsman, die tot dusver met ijver en nauwgezetheid de zaken had bestuurd, was gestorven¹⁾. Hij trad van 't wereldtooneel af, gehaat zoowel door de Spaansche grooten als door de Nederlanders, wier hebzucht en gouddorst zoozeer zijn verontwaardiging hadden opgewekt, dat hij tot 't besluit was gekomen, Karel te verzoeken al de vreemdelingen, die hij met zich voerde, uit zijn dienst te ontslaan, daar zijn gezag door hun tegenwoordigheid slechts schade kon lijden en de openbare meening in Spanje zich ten sterkste tegen hen verklaarde. Het onrecht, hem door den jeugdigen vorst aangedaan — die 't oor sluitende voor de wijze raadgevingen van dien eerbiedwaardigen grijsaard, hem, terwijl hij al zijn krachten inspande om den bloei van

¹⁾ Zie Marsollier, »vie de Ximenes», pag. 447.

't koninkrijk te bevorderen, zijn ontslag gaf en naar zijn diocese zond, opdat hij daar zoo 't heette in rust zijn overige levensdagen mocht doorbrengen — dat onrecht verlamde zijn geestkracht, sloopte zijn gezondheid en maakte een einde aan zijn nuttig en werkzaam leven¹⁾. Later voorzeker, toen de storm in al zijn hevigheid over Spanje losbrak, heeft Karel over zijn zonderlinge handelwijze berouw gevoeld. Toen echter was het te laat en zou hij op gevoelige wijze ondervinden, dat Spanje mondig was geworden en dat bij 't volk 't zelfbewustzijn en de zucht naar vrijheid was ontwaakt. Nauwelijks was Ximenes gestorven of Karel deed zijn intocht te Valladolid. De vreugde over zijn komst in Spanje, die door velen met ongeduld was verbeid, werd al zeer spoedig getemperd, toen men bemerkte, dat hij volstrekt niet geneigd was gehoor te verleenen aan de rechtmatige eischen des volks. Het scheen alsof hij hun woede wilde trotseeren; vreemdelingen en niets dan vreemdelingen omringden zijn troon, hun werden de eeramten geschonken, hun werd het bestuur in handen gegeven en ongeloofelijke schatten stroomden naar de Nederlanden. Vooral Chièvres, de voornaamste van Karels gunstelingen, die zelfs 't rijke aartsbisdom van Toledo van hem ontvangen had²⁾, werd wegens zijn verre gaande

¹⁾ Robertson a. w. zegt van hem: »The variety, the grandeur and the success of his schemes during a regency of only twenty months, leave it doubtful whether his sagacity in counsel, his prudence in conduct, or his boldness in execution, deserve the greatest praise. His reputation is still high in Spain, not only for wisdom, but for sanctity; and he is the only prime minister mentioned in history whom his contemporaries revered as a saint and to whom the people under his government ascribed the power of working miracles.»

²⁾ Robertson, a. w. pag. 138 zegt: »They (the Spaniards) considered the elevation of a stranger to the head of their church, and to the richest benefice in the kingdom, not only as an injury but as an insult to the whole nation.»

onbeschaamdheid en in 't oogloopende verkwisting 't voorwerp van den haat der Spanjaarden.

Karel stelde een onbepaald vertrouwen in den sluwen en geslepen hoveling; alles ging door zijn handen en ieder, die zich op een of andere wijze bevoorrecht zag, kon er zeker van zijn, dat hij er niemand dan hem dank voor moest weten; kortom, hij zag zich schier met een koninklijke macht bekleed en wist die niet 't minst in zijn eigen voordeel te doen gelden.

Van Adriaan vernemen wij in dit tijdstip weinig of niets; hij schijnt geheel door zijn gehaten mededinger overschaduwd te zijn. Zijn staatkundige loopbaan kan niet zeer schitterend zijn geweest, als wij ten minste letten op den toenmaligen toestand van Spanje, die er geenzins op verbeterd, ja veeleer gedurende zijn bestuur verergerd was, en wij zouden bijna vergeten, dat hij aldaar als eerste minister de zaken regelde, indien niet een daad van Leo X het ons herinnerde. De katholieke wereld n.l. wist zijn verdiensten als godgeleerde nog steeds te waardeeren, en de kerk toonde op welsprekende wijze, dat ze haar getrouwen zoon nog niet was vergeten. In Juli 1517 had de groote verkiezing van kardinalen plaats, noodig geacht wegens een heillooze zamenzwering tegen den paus, waarbij Alfonso Petrucci en Bandanello Sauli de hoofdrol speelden. Een oude, ingewortelde vete had hen tot dit onzalig plan doen besluiten, dat echter bij tijds door Leo zelve verijdeld werd. Beiden werden gevangen genomen, Petrucci aan den wereldlijken rechter overgegeven, Sauli op voorspraak van den Koning van Frankrijk ontslagen, de overige medeplichtigen van hun waardigheid beroofd of tot zware geldboeten veroordeeld. Alleen Rafael Riario, wiens aandeel aan den moordaanslag niet volledig bewezen was en in elk geval zeer gering zou zijn, werd geheel in zijn eer hersteld, door Leo in genade aangenomen en door de

volksmenigte, wier lieveling hij was met gejuich ontvangen ¹⁾. Daarop benoemde de Paus, die door 't voorgevallene geheel ontmoedigd was en zich wenschte te omringen van mannen, in wie hij een onbeperkt vertrouwen zou kunnen stellen, een en dertig nieuwe kardinalen, waaronder ook de naam van Adriaan voorkomt, die hem door Albertus Pius, Maximiliaans gezant te Rome ²⁾ en Willem Enckvoirt ³⁾, dien wij later als Adriaans Dataris leeren kennen, ten zeerste was aanbevolen. Ongetwijfeld is deze benoeming, waardoor Adriaans aanzien in Spanje natuurlijk verhoogd werd, voor een groot deel te danken aan den invloed van den jeugdigen vorst, die steeds zijn beschermende hand over zijn ouden leermeester hield uitgestrekt ⁴⁾.

Behalve deze eervolle onderscheiding viel hem ook de betrekking van Inkquisiteur van Castilië en Leon ten deel, die door Ximenes' dood was opengevallen. Als zoodanig zien wij hem op 't convent te Barcelona werkzaam, waar de zaak der Neophyten werd behandeld, die in Spanje

¹⁾ Zeer uitvoerige mededeelingen aangaande den oorsprong en de gevolgen dier zamenzwering, alsmede van de daarop gevolgde groote verkiezing van kardinalen vinden wij bij Alfred von Reumont »Geschichte der Stadt Rom." III, 2. pag. 96 vgg.

²⁾ Guicciardini noemt hem *virum magni ingenii atque industriae*. Zie verder over hem Burman, pag. 43. A. 2.

³⁾ Deze Enckvoirt is dezelfde die door Adriaan tot Kardinaal werd benoemd en later uit dankbaarheid 't beroemde Mausoleum voor hem oprichtte, waarvan Burman ons een getrouw afbeeldsel geeft. Zie verder over hem 't uitvoerig levensbericht in 't »Archief van Kist en Royaards," Dl. IX pag. 177 vgg.

⁴⁾ Dat dit vrij algemeen 't gevoelen was, blijkt uit Burmans gezegde: »A plerisque traditur eum ope, favore ac commendatione Caroli Cardinalem creatum fuisse." Anderen echter en onder dezen ook Ciaconius in zijn *Historiae Pontific.* schrijven deze onderscheiding aan Maximiliaan toe. Adriaan had ook in nauwe betrekking tot dezen gestaan, zoodat het niet onwaarschijnlijk is dat beiden hier hun invloed deden gelden.

zeer talrijk zijnde, een aanzienlijk vermogen hadden bijeen vergaderd en door nauwe banden aan elkaar verbonden waren. Deze Neophyten waren eigenlijk bekeerde Joden, die herhaaldelijk in 't geheim van afval of ketterij beschuldigd, door den inkwistieraad vervolgd en van hun vrijheid beroofd werden. Niets was natuurlijker dan dat zij, verontwaardigd over een dergelijke onrechtvaardige handeling ten laatste den eisch deden hooren, dat men hun de namen hunner aanklagers noemen mocht; doch de geestelijkheid dacht er anders over, vreezende dat alsdan aan hunne dwalingen voedsel zou worden gegeven, daar niemand 't wagen zou, 't zij beducht voor haar wraak, 't zij omgekocht door haar goud zijn stem tegen de gehate secte te verheffen. Karels bescherming werd door deze ongelukkigen ingeroepen maar deze, ofschoon hen geen zins kwalijk gezind, stelde hunne zaak, die rechtstreeks met den godsdienst in verband stond, in handen van Adriaan er echter op aandringende dat zij ten gunste der Neophyten mocht worden opgelost. Adriaan evenwel vond geen vrijheid hun dit zoo billijk verzoek toe te staan, ja verklaarde zelfs liever zijn ambt te willen nederleggen dan door inwilliging van dien eisch zijn overtuiging geweld aan te doen ¹⁾).

Zooals wij reeds zeiden, kunnen wij over Adriaans politiek in deze periode geen juist oordeel vellen, daar ons de gegevens hiertoe ten eenenmale ontbreken. Eerst in 1520 treedt hij weer meer op den voorgrond. Maximiliaan stierf in dat jaar en Karel zag zich spoedig daarna tot Keizer van 't Duitsche rijk verheven. Op aandrang van Chièvres, die zich in Spanje algemeen gehaat had gemaakt en reeds lang naar een gunstige gelegenheid tot vertrekken uitzag, maakte de vorst zich met den meest mogelijken spoed tot

¹⁾ Zie verder over dit convent 't door Moringus meêgedeelde bij Burman, a. w. pag. 46 vgg.

de afreis gereed. Op den 20sten Mei scheepte hij zich te Coruña in en liet Adriaan als zijn plaatsbekleeder in Spanje achter. Deze, die zeer juist inzag, dat het te coniger tijd tusschen 't volk en den adel tot een botsing moest komen en dat de haat jegens de vreemde onderdrukkers zich weldra in daden van geweld zou openbaren, had den vorst herhaaldelijk zijn verlangen te kennen gegeven om hem op zijn reis naar Duitschland te vergezellen, daar hij niets vuriger wenschte dan zich aan 't woelige leven te onttrekken en in rust zijn overige dagen te slijten; dientengevolge vroeg hij den keizer om zijn ontslag. Deze echter nam dit ontslag niet aan en verzocht hem met den meesten aandrang te blijven en 't bestuur over zijn staten te aanvaarden. Slechts noode gaf Adriaan aan Karels verlangen gehoor, maar al te goed wetende, dat niemand anders dan Chièvres hier de hand in 't spel had, tegen wien hij een onverzoenlijken haat koesterde. Deze toch had reeds meermalen zijn plannen tegengewerkt, eens te Leuven bij de stichting van zijn collegie, toen hij geweigerd had een stuk gronds, dat Adriaan ter verfraaiing van 't gebouw meende noodig te hebben, voor een matigen prijs aan hem af te staan; daarna aan 't hof van Maximiliaan, waarvan hij door zijn toedoen verwijderd was, en ook thans had hij ongetwijfeld Karel weten te bewegen om zijn voormaligen leermeester in Spanje achter te laten, hopen- de, dat hij aldaar aan de woede van een oproerig volk prijs gegeven, binnen korten tijd zijn leven zou eindigen ¹⁾. Adriaans toestand was dan ook alles behalve benijdenswaardig; hij die te Leuven de eer en achting van allen genoot, die een sieraad mocht heeten van de Leuvensche hoogeschool zag zich hier omringd van een wraakgierige,

¹⁾ »Tum vero minime dubitabat," zegt Jovius in zijn »Vita Hadriani bij Burman, pag. 38," quin et ejus quoque opera in Hispania relinqueretur ut ad arma consternatae et plane desciscentis provinciae aestu et saevis fluctibus jactatus et absorptus interiret."

najverige schare in een land, waar allerlei brandstoffen waren opeengestapeld, die elk oogenblik konden ontvlammen. Reeds Karel had in de laatste dagen van zijn verblijf in Spanje meer dan eens ondervonden, dat er zich een geest van verzet openbaarde, die zich als een epidemie over alle steden begon te verspreiden; wat zou 't dan zijn nu 't hoofd van den staat, dat door zijn rang nog ontzag wist in te boezemen en waarom velen zich nog als om een middenpunt vereenigden, uit zijn staten vertrokken was? Adriaan zou 't weldra ondervinden.

De Keizer bevond zich bij zijn vertrek in groote geldverlegenheid en had dientengevolge de Cortes bijeen geroepen om met hem over een of andere dotatie te onderhandelen. Reeds bij zijn intocht had hij in dit opzicht bij velen tegenstand gevonden, vooral in Catalonië, maar ook thans weigerde men aan zijn verlangen te voldoen, tenzij hij besluiten kon Spanje van de gehate Nederlanders te verlossen en hunne betrekkingen en eerampten op de burgers over te dragen ¹⁾; maar Karel bleef onverzettelijk op dit punt en was tot geen enkele concessie te bewegen. Echter hadden sommige afgevaardigden uit de steden op hoop van belooning een toelage bewilligd, maar juist dit gaf aanleiding tot het losbarsten van 't onweder, dat reeds zoolang Spanje had bedreigd.

't Eerst greep Toledo naar de wapenen en wierp zich met geweld het dwangjuk van de schouders. Dit voorbeeld werd gevolgd door Segovia, waar de burgers hun vertegenwoordigers met groot gejuich hadden ingehaald, omdat zij standvastig hadden geweigerd den koning geldelijk te ondersteunen tenzij hij hun uitgebreide privileges en vrijheden verleende. Tordesillas echter, een hunner had juist in tegen-

¹⁾ Jovius zegt: »Petebatur autem ab universis, ut civitates Belgis Praesidibus liberaret, hique honores æquissima liberalitate indigenis hominibus mandarentur; namque officia ita ad quæstum Belgis dono data erant, ut ea demum præsentem pecunia Hispanis hominibus venderentur.»

overgestelden geest gehandeld, en toen hij een poging wilde doen om zich daarover te verantwoorden, werd hij door 't woedende volk aangegrepen en op de ellendigste wijze ter dood gebracht. De revolutiekoorts richtte ook hare verwoestingen aan in Burgos, Zamora en andere steden, waar de afgevaardigden, die zich eveneens als Tordesillas ten gunste van den Keizer hadden verklaard, maar zich nog bij tijds door de vlucht hadden weten te redden in effigie verbrand werden en al wat hun aandenken kon levendig houden der vernietiging werd prijs gegeven.

Adriaan, die toen te Valladolid vertoefde en met smart het opkomende onweder had gadegeslagen, begreep, dat 't oogenblik gekomen was om de hand aan 't werk te slaan en te be-raadslagen over de beste wijze van onderdrukking dezer op-roerigheden. Sommigen rieden hem zich krachtig te doen gelden en geweld met geweld te keeren; anderen vermaanden hem zoo veel mogelijk tot zachtheid, daar niemand 't loochenen kon, dat de algemeene ontevredenheid in menig op-zicht gewettigd was. Na eenige weifeling werd tot het eerste besloten en Adriaan gaf terstond aan Ronquillo ¹⁾ bevel om naar Segovia te trekken, terwijl hij hem een aanzienlijke krijgsmacht toevoegde, die stad in te sluiten en den toevoer van levensmiddelen af te snijden. De burgers alzoo door nithongering tot de overgave te dwingen, hield Ronquillo voor 't werk van een oogenblik, doch de uitkomst bedroog zijn verwachtingen. Bij tijds waren de inwoners van Toledo en Salamanca te hulp gesneld en aan hun vereenigde strijdkrachten gelukte het Ronquillo te verslaan en hem met een aanzienlijk verlies van manschappen en krijgsvoorraad tot den terugtocht te noodzaken. Adriaan, wien de schrik om 't hart was geslagen, gaf aanstonds aan Antonio de Fonseca, op-

¹⁾ Een van 's Keizers bevelhebbers, berucht om zijn wreed en bloed-dorstig karakter.

perbevelhebber in Castilië, bevel een leger te verzamelen en 't beleg voor Segovia te slaan. Deze vertrok naar Medina del Campo ¹⁾, om vandaar uit 't arsenaal 't belegeringsgeschut te halen, dat hij voor zijn onderneming meende noodig te hebben, maar vond hij de inwoners een heftigen tegenstand. Fonseca, woedend over dat hardnekkig verzet, nam een stout en verderfelijk besluit; hij beval namelijk aan zijn manschappen de huizen in brand te steken en alzoo de burgers te dwingen, dat zij de wallen verlieten en 't arsenaal overgaven, ten einde hunne betrekkingen en goederen tegen 't vuur te beveiligen. Maar de dappere schaar liet zich liever door de vlammen verteren, dan dat zij 't geschut aan den vijand overgaf. Fonseca zag zich verplicht zijn plan te laten varen en op de puinhoopen der stad vierden de inwoners 't feest der overwinning ²⁾.

Adriaan was getroffen over deze handelwijze, waardoor een der schoonste steden van Spanje, beroemd door haar uitgebreiden handel in manufacturen en reukwerken, zoo meedoogenloos in de asch was gelegd en beschouwde zich zelve als de middellijke oorzaak van die ramp. Wat hij eerst door zijn onbezonnenheid had bedorven, wilde hij nu door te groote toegevendheid weer herstellen. Toen hij namelijk bemerkte, dat ook te Valladolid de vaan des oproers werd geplant en de baldadige hand hier en daar reeds verwoestingen begon aanterichten, verloochende hij Fonseca en ontbond hij diens leger. Maar in plaats van hierdoor de burgers voor zich te winnen en tot kalmte te stemmen,

¹⁾ Ximenes had eertijds in deze plaats een tuighuis doen oprichten.

²⁾ »Tanta,» zegt Jovius, »vesanis, obstinatisque animis contumacia inerat, ut tueri tormenta, quam patriam ab miserabili incendio servare pulchrius existimarent, adeo ut discedente Antonio servatisque tormentis, tamquam victores in ipsis patriae cineribus effusi lactarentur; wel een bewijs, dat de onderdrukking haar toppunt had bereikt en 't geloof tegelijk met de behoefte aan een betere toekomst zich allerwege met kracht openbaarde.

moedigde hij slechts hun oproerigheid aan en maakte hen nog vermeteler in hun eischen dan immer te voren ¹⁾). Dertien steden kwamen in opstand, grepen naar de wapenen om haar rechten te verdedigen en haar vrijheden te veroveren en zich vooral van de magistraten te ontdoen, die de inwoners onderdrukt en op allerlei wijzen uitgezogen hadden. Men vereenigde zich tot een heilig verbond, de Junta genoemd, dat de taak op zich nam om de zaak des volks te bepleiten en alom zijne rechten te doen eerbiedigen. Zij hield hare vergaderingen te Tordesillas, waar de ongelukkige koningin Johanna, Karels moeder, in een helder oogenblik zich woorden had laten ontvallen, waaruit scherpe wapenen tegen de bestaande regering werden gesmeed, die door de Junta als bewijzen werden aangevoerd, dat haar ongeschiktheid voor 't bestuur der zaken louter voorgewend was. Aan alles, wat zij in hunne raadsvergaderingen bespraken, werd van dat oogenblik af aan haar naam vastgeknoopt, en men trachtte zelfs haar te bewegen den troon van Spanje te bestijgen; maar spoedig verviel zij weêr in haar somberen toestand, waardoor de laatste flikkering van hoop op betere dagen weêr geheel werd uitgedoofd ²⁾).

Intusschen zette de Junta onafgebroken haar werkzaamheden voort; een commissie uit haar midden werd afvaardigd naar Adriaan, om hem uit naam des volks te verzoeken 't bestuur, dat hij zich onwettig had toegeëigend, zoo spoedig mogelijk neêr te leggen. Hiermede nog niet

¹⁾ Deze daad van Adriaan toont ons op overtuigende wijze, dat het hem aan een juist inzicht in den waren toestand des lands ten eenenmale ontbrak en dat zijn kennis van 't Spaansch karakter zeer oppervlakkig was.

²⁾ Toen alles gereed was en zij opgetogen van vreugde te kennen had gegeven, dat zij de teugels van 't bestuur in handen nam, vertoonden zich weêr de sporen van haar treurige kwaal en was ze niet te bewegen, de stukken te teekenen, die haar werden voorgelegd. Zie Burman pag. 102.

voldaan zond zij Don Juan de Padilla¹⁾ met een legermacht naar Valladolid, voorzien van een volmacht der Junta om al de raadslieden, die zich nog in de stad bevonden, gevangen te nemen en naar Tordesillas op te zenden. Dit bevel werd met de meest mogelijke nauwgezetheid opgevolgd; velen echter hadden, toen 't gerucht van zijn aankomst hun ter oore was gekomen, de stad verlaten en ook Adriaan had zich gereed gemaakt om hun voorbeeld te volgen, maar werd door Don Pedro de Giron en Padilla teruggehouden, die hem in de vleiendste bewoordingen uitnoodigden in Valladolid te blijven, daar zijn deugd, gematigdheid en onschuld den Spanjaarden voldoende waren gebleken, maar hem tevens vermaanden geen gebruik te maken van de macht, hem door den Keizer geschonken.

Adriaan evenwel — die zich niet meer veilig en zijn langer verblijf nutteloos achtte in een stad, waar hij zich de handen gebonden zag en niets wezenlijks meende te kunnen uitrichten tot heil van den staat — wist des nachts door de stadspoort te ontsnappen en Rioseca te bereiken. Ofschoon men te Valladolid hierover luide zijn verontwaardiging te kennen gaf, waagde men 't echter niet zijn goederen verbeurd te verklaren, maar zond ze hem den volgende dag in de beste orde na²⁾.

Eindelijk ontwaakt Karel maar helaas te laat uit zijn droom en verklaart hij zich tot vele inwilligingen bereid.

¹⁾ Een Spaansch edelman beroemd wegens zijn heldendaden en zijn tragisch uiteinde, kort voor 't oproer der Castiliaansche steden door Karel tot bevelhebber in Saragossa benoemd. In tal van liederen is zijn naam verheerlijkt, en nog steeds leeft hij in de harten van zijn dankbaar nageslacht voort.

²⁾ Hoe men ook over Adriaan denke, dit is zeker, 't ridderkruis voor heldenmoed en vastberadenheid verdiende hij niet, wij stuiten hier op een duistere bladzijde in zijn levensboek, die geen onpartijdige in zijn voordeel zal verklaren.

Hij benoemt den admiraal Don Fradrique Enriques en den constabel van Castilië, Don Inigo de Velasco tot regenten, die echter uit beleefdheid Adriaan aanstonds als hun ambtgenoot begroetten. Maar de omwenteling had reeds een geheel ander karakter aangenomen, en was niet meer door dergelijke halve maatregelen te onderdrukken ¹⁾. Ziende, dat de tegenstand niet zóó groot was, als zij gevreesd had, werd de bevolking allengs overmoedig en strenger in haar eischen, ja kwam ze er eindelijk toe den keizer een breede lijst van grieven voor te leggen en allerlei misbruiken aan te wijzen, die zij wenschte afgeschaft te zien en waardoor de staat geheel van gedaante veranderen zou.

Doch de commissie met het aanbieden van dat adres belast, had zich nauwelijks op weg begeven, of zij ontving zulke ontrustende berichten aangaande 's Keizers gezindheid jegens Spanje, dat zij 't niet waagde de reis verder voort te zetten, maar op staanden voet terugkeerde en de Junta haar bevindingen mededeelde. Thans vooral steeg de woede en verontwaardiging ten top en besloot men met de wapenen te bemachtigen, wat men met zachtheid en toegevendheid niet had kunnen verkrijgen. Giron en niet Padilla (zooals Jovius meent) sloeg zijn legertenten bij Villapanda op. De koningsgezinde partij maakte van deze gelegenheid gebruik om naar Tordesillas te trekken. Daar deze stad door Giron's onhandigheid geen bezetting had, vonden zij weinig tegenstand; alleen een aanzienlijke priesterschaar, aangevuurd door den bisschop van Zamora had de verdediging op zich genomen, doch bezweek weldra voor de overmacht; velen werden krijgsges-

¹⁾ Spanje rustte niet, voordat het ontslagen was van vreemde overheerschers en kon daarom Karels besluit goenzins toejuichen, daar 't den wensch des volks slechts ten deele bevredigde en nog altijd de deur voor willekeur en geweld openliet.

vangen gemaakt en 't paleis der ongelukkige koningin werd tot den grond geslecht.

Dit feit bracht een groote moedeloosheid onder de opstandelingen te weeg, terwijl het aanzien der Junta er niet weinig door verminderde. Alleen een Padilla was in staat de geestdrift voor de goede zaak weêr op te wekken. In plaats van Giron nam hij het opperbevel in handen over een leger, dat evenzeer bekwame aanvoerders, als orde en tucht miste. Padilla vereenigde zich met Don Juan Bravo, en beiden sloten zich aan bij de acht duizend man, die te Torrelobaton voor de vrijheid de wapenen hadden opgevat. De plaats werd stormenderhand veroverd en aan de soldaten ter plundering overgegeven. Thans vooral zonnen de koninklijke veldheeren op wraak, en begrijpende, dat zij der tegenpartij geen tijd moesten gunnen om haar legermacht uit te breiden, braken zij zoo spoedig mogelijk al hun krijgsmacht van Rioseca op en verrasten 't vijandelijk leger bij Villalar, waar het tot een hevig treffen kwam. Vermoeidheid en gebrek aan krijgstucht maakten 't hun onmogelijk lang tegen de koninklijke troepen stand te houden, zoodat zij na eenige vruchteloze pogingen de wapenen nederlegden en in de grootste verwarring de vlucht namen ¹⁾. Padilla, die zich tot 't laatste oogenblik dapper verdedigde en den dood in 's vijands gelederen zocht, mocht echter zijn doel niet bereiken, maar viel gewond den overwinnaars in handen. Met Bravo werd hij ter dood veroordeeld. Kalm en waardig onderging hij zijn lot; zijn laatste woorden legden getuigenis af van een echt Christelijken geest ²⁾.

¹⁾ Verdere bijzonderheden aangaande dien strijd te vinden bij Jovius, a. w. pag. 103 vg. en Robertson, a. w. pag. 171 vgg.

²⁾ Deze treffende woorden, door hem tot Bravo zijn lotgenoot gericht, luiden aldus: »Hæri sodes summa virtute nobis depugnandum fuit, hodie autem ea æquo animo subeunda arbitror, quæ fortuna tulit

Zijn weduwe, die zijn dood wilde wreken, nam de verdediging van Toledo op zich; als een tweede maagd van Orleans vuurde zij de burgers aan, die niet weinig getroffen waren door haar moed en volharding. Ten laatste echter kwam er verraad in 't spel, daalden de eerbied en 't vertrouwen, en was ook deze stad voor de nationale zaak verloren. Daarmee was de rust in Spanje grootendeels hersteld, en voor het tegenwoordige de aanleiding tot een nieuwe uitbarsting weggenomen; de vreemdelingen toch waren vertrokken of hadden den dood in den strijd gevonden; Chièvres was gestorven en zijn aartsbisdom zou vooreerst niet weêr door een Nederlander worden bezet; daardoor vooral was een groote steen des aanstoots weggenomen.

Karel kon dus nu met eenig vertrouwen de toekomst tegengaan en er zeker van zijn, dat de indruk, dien hij bij zijn vertrek uit Spanje had achtergelaten, bij zijn terugkeer aldaar voor een goed deel zou zijn uitgewischt. Ook voor Adriaan braken er betere dagen aan, waarin hij den doolhof der politiek zou verlaten om in een andere sfeer te worden overgeplaatst.

Wij hebben hier nog met een paar woorden melding te maken van den veldtocht der Franschen, die partij trekkende van de ongeregeldheden in Spanje, een inval in 't koninkrijk Navarra hadden gedaan. Aangevoerd door zeke-
ren Asparosius, bevelhebber van 't koninklijk leger, broeder van den beroemden Lautrec, die gedurende geruimen tijd in Italië over de troepen van Frans I 't bevel heeft gevoerd, waren zij aanvankelijk met goed gevolg voorwaarts gerukt, doch moesten spoedig voor hun overmoed boeten. Mogen wij Jovius gelooven, dan was 't vooral Adriaan,

conatibus nostris adversa, quum nemo nisi parum pius, aut insanus ad immortalem Deum in hoc infelici vitae exitu animum non convertat"; aldus door Jovius in 't latijn weêrgegeven bij Burman a. w. pag. 104.

die hier de hoofdrol speelde en wist te bewerken, dat Navarra voor Karel behouden bleef.

Ons resultaat na dit historisch overzicht is, dat Adriaan als staatsman een zeer ondergeschikte plaats inneemt onder hen, die in Spanje achtereenvolgens 't bestuur in handen hadden en 't hunne bijdroegen tot den bloei of beter gezegd tot de oprichting van dit ongelukkige land ¹⁾. Hieraan moet het ook worden toegeschreven, dat zijn persoon hier niet zooals elders op den voorgrond trad, maar steeds op eenigen afstand door ons werd gadegeslagen. Onze wijze van behandeling was een noodwendig gevolg van de houding door Adriaan als diplomaat aangenomen.

¹⁾ Al wenschen wij met Schröckh geenzins uit het oog te verliezen, dat Adriaan grootendeels gedwongen zich in staatszaken heeft gemengd, dat hij als een vreemdeling in een rijk kwam, dat najjverig op zijn rechten en vrijheden was, dat hij met allerlei moeiten en bezwaren had te kampen, waarvoor zelfs een Ximenes zou zijn teruggedeinsd, toch blijft onze opmerking van kracht, en nemen wij geen enkel woord van 't gezegde terug.

HOOFDSTUK II.

Adriaan na zijn verheffing tot Paus.

§ 1.

ADRIAANS BENOEMING EN REIS NAAR ROME.

Leo X was gestorven. Van zijn lievelingsoord, zijn villa Magliana naar Rome teruggekeerd, om aldaar deel te nemen aan de vreugde der zijnen over de herovering van Milaan en de zegepraal van 't pauselijk leger in Parma en Piacenza, overviel hem een hevige ziekte, die hem op 44jarigen leeftijd ten grave sleepte. Zijn dood werd slechts door weinigen betreurd ¹⁾ en eerst 't nageslacht zou recht laten wedervaren aan de verdiensten van een man, die zich althans op 't gebied van wetenschap en kunst een onsterfelijken naam verworven heeft.

Na afloop der gebruikelijke lijkplechtigheden kwam 't conclave bijeen ter verkiezing van een nieuwen paus ²⁾. Al aanstonds vormden zich twee partijen in den boezem

¹⁾ Bekend is het oorspronkelijk op Bonifacius VIII vervaardigde maar ook op hem toegepaste versje: »Vulpes intravit, tamquam Leo pontificavit, Exiit utque canis, de divite factus inanis.»

²⁾ De verkiezingshistorie is zeer gedetailleerd meegedeeld door Jovius in zijn »Vita Hadriani VI.» Nadere bijzonderheden in 't »Conclave Hadriani VI,» opgenomen door Burman, a. w. pag. 141 vgg.

der vergadering, die volstrekt niet geneigd schenen, ook maar een voetbreed voor elkander te wijken. Giulio de Medici, die later als Clemens VII den pauselijken stoel bekrom, een rijk, beschaafd en dapper edelman, die nog kort te voren op 't slagveld nieuwe lauweren had geplukt ¹⁾, verwierf zich den aanhang van zestien, meest jongere kardinalen, terwijl de ouderen ijverden voor de kandidatuur van Alessandro Farnèse, een Romein van aanzienlijke geboorte en uitstekenden aanleg, die later als Paulus III de Katholieke Christenheid heeft geregeerd. Daar echter bij de laatsten de gewenschte eenstemmigheid ontbrak, hetgeen voornamelijk daaraan toe te schrijven was, dat bijna ieder zich de benoeming waardig keurde ²⁾, kwam het tot geen beslissing. Noch Giulio, noch Alessandro verkregen de vereischte meerderheid; de jongeren bleven aan hun keuze getrouw, maar ook de ouderen volhardden in hun besluit om slechts hun stem te geven aan een persoon uit hun midden, die volgens hun overtuiging door zijn rang en leeftijd daarop meerdere aanspraak had.

Zóó verliepen er verscheidene dagen, en nog zou er aan dat spiegelgevecht geen einde gekomen zijn, had niet Giulio de Medici op raad van de kardinalen Thomas Cajetanus ³⁾ en Antonius Montanus, en tevens met het oog op den hachelijken toestand waarin Italië destijds verkeerde, aan zijn partij de vrijheid gegeven om zich met de overigen te vereenigen, ten einde alzoo gezamenlijk hun stem uit te brengen op een man, die zoowel door zijn leeftijd als door zijn kennis en vroomheid, aanspraak op den stoel van Petrus kon doen gelden.

Die man was Adriaan Florisz., bisschop van Tortosa.

¹⁾ Tevens een beslist aanhanger des keizers.

²⁾ Niet minder dan 18 kardinalen dongen naar de pauselijke waardigheid.

³⁾ Vooral bekend wegens zijn onderhoud met Luther.

Bij 't hooren van zijn naam gaat er een kreet van verbazing uit 't heilig collegie op; en eerst nadat Cajetanus in krachtige bewoordingen diens kandidatuur heeft verdedigd, laten allen, als door de Godheid zelve daartoe aangedreven, hunne aanspraken varen en wordt Adriaan met overgrootte meerderheid tot Paus gekozen. Alleen de kardinaal Ursino zou zich aan de stemming hebben onttrokken, daar hij 't een ongerijmdheid achtte, zich te verklaren ter gunste van een persoon, dien hij nimmer gezien of gesproken had en de meesten zijner collegaas slechts bij name kenden. Volgens andere meer geloofwaardige berichten hebben verscheidene kardinalen en vooral zij, die tot de fransche partij behoorden, zich tegen Adriaans benoeming verzet, ja zelfs pogingen aangewend om haar nietig te doen verklaren ¹⁾.

Onwillekeurig dringt zich de vraag aan ons op, of er niet voor datgene wat men eertijds als 't werk des Heiligen Geestes, als een verkiezing „*per inspirationem*” geliefde voor te stellen, een juistere en meer redelijke verklaring te vinden is; of wij hier niet te denken hebben aan een machtige persoonlijkheid, die op de stemming van 't collegie een niet geringen invloed heeft uitgeoefend? Natuurlijk zijn wij geneigd hier 't eerst aan Karel te denken, en ofschoon de berichten, die over deze zaak eenig licht zouden kunnen verspreiden, verre van eenstemmig zijn, is er onzes inziens te veel, dat voor ons gevoelen pleit, dan dat wij 't niet aanstonds als de beste oplossing eener anders zeer raadselachtige kwestie zouden aannemen. Morigus, een zijner biografen, ontkent het ten stelligste, ja verzekert zelfs, dat Don Juan Manuel 's keizers ambassadeur te Rome,

¹⁾ Zie den brief van Don Juan Manuel aan Adriaan, waarin deze de kardinalen opsomt, die zich tegen hem zullen hebben verklaard, bij Gachard a. w. pag. 55 vgg.

voor een ander, wiens naam hem ontgaan is, geïjverd heeft: Sweertius daarentegen verklaart uitdrukkelijk, dat de keizer de hand in 't verkiezingswerk heeft gehad ¹⁾. Elders lezen wij, dat de kardinaal Thomas Wolsey, die naar de pauselijke waardigheid haakte en zelfs de aanzienlijke som van 100,000 ducaten beschikbaar stelde om zijn doel te bereiken, van Karel de stellige belofte had ontvangen, dat hij zooveel in zijn vermogen was, zijn kandidatuur zou ondersteunen ²⁾. Zelfs gaf Karel aan Richard Pace, den engelschen gezant, die door Hendrik VIII was afgevaardigd, brieven in dien geest voor zijn ambassadeur te Rome mede, waarin hij dezen ten sterkste Wolsey aanbeval, terwijl hij den kardinaal in een eigenhandig schrijven verzekerde, dat hij al 't mogelijke zou aanwenden om tot het gewenschte doel te geraken: »il ne m'a point semblé convenable", zegt hij, »d'escripre en faveur d'aulture que vous, car toute mon affection est à vous".

Pace kwam te Rome aan, toen de keus reeds op Adriaan was gevallen ³⁾. Waarschijnlijk heeft Karel hem met opzet langer dan hij oorspronkelijk voornemens was opgehouden, hopende, dat bij zijn aankomst de werkzaamheden van 't conclave zouden zijn afgeloopen, en men door Adriaans benoeming, die in elk geval meer met zijn belangen strookte, aan den wensch zijns harten zou hebben voldaan. Hierdoor kon hij op de geschiktste wijze een afkeurend votum van den kant des keizers vermijden en zich tegenover den engelschen premier volkomen rechtvaardigen. Wat anders te denken van de stellige verzekeringen door

¹⁾ Sweertius in »Athenis Belgicis", pag. 94 zegt: „Caesare urgente... Pontifex Maximus undequadragesima Patrum purpuratorum suffragiis creatus."

²⁾ Zie Gachard a. w. Préface, pag. XIII vgg.

³⁾ Wolsey had slechts 9 stemmen op zich vereenigd.

Don Juan Manuel aan Adriaan gedaan? van de opgewonden stemming waarin Karel verkeerde, toen hij dit bericht vernam? van zijn eigen ondubbelzinnige verklaring in een persoonlijk schrijven aan den nieuw benoemden paus neergelegd, waarin hij hem zijn niet geringe verwondering openbaart over 't feit, dat men heeft kunnen beweren, dat hij niet alles heeft aangewend om zijn verkiezing door te drijven en waarbij hij besluit met deze woorden: »Soycz-assuré que j'ay esté cause de votre ditte élection et en ay eu autant plésir et joye que si elle m'eust esté donnee avec mon empyre ¹⁾." Neen waarlijk, niemand anders dan Karel was de hoogere macht, die de kardinalen in 't conclave had geïnspireerd en hun aandacht gevestigd op een man, aan wien niemand te voren in de verste verte had gedacht.

Te Rome was men allesbehalve met den uitslag der verkiezing ingenomen. Met ongeduld had de bevolking den afloop verbeid, en toen ten laatste 't conclave zich opende en de mare zich verspreidde, dat men een vreedeling had gekozen, die nog nooit zijn voeten binnen Rome had gezet en volslagen onbekend was met Italiaansche toestanden, gaf zij door allerlei verwenschingen aan haar verontwaardiging lucht. Zij tooverde zich allerlei schrikbeelden voor den geest, dacht weer aan Avignon en twijfelde niet of de nieuw benoemde zou zijn zetel naar Spanje of Duitschland verleggen. 't Opschrift: »est locanda" werd aan 't Vatikaan gehecht, en toen de kardinalen de brug van Hadrianus overtrokken, stormde jong en oud met dreigende gebaren en gebalde vuisten op hen los. De kardinalen zelve schenen iets dergelijks verwacht te hebben; zij waren met hun eigen houding verlegen, zóó zelfs dat

¹⁾ Gachard citeert een en ander uit dezen merkwaardigen brief in de Préface van bovengenoemd werk, pag. XXV vg.

een uit hun midden ¹⁾ de menigte zijn dank betuigde, dat zij zich zoo goedgunstig jegens hen betoond had; „wij hebben de zwaarste straffen verdiend,” zeide hij, „en gij stelt u tevreden met ons te beschimpen in plaats van ons te steenigen, waarlijk wij hebben nog reden om dankbaar te zijn!”

Adriaan was te Vittoria ²⁾, toen de tijding van zijn benoeming tot hem kwam; hij had juist een bezoek afgelegd bij zijn kranken vriend en ambtgenoot Don Fradrique toen een renbode, die zich met moeite door de besneeuwde bergpassen een weg had gebaand, hem een brief overhandigde van den bisschop van Gerona, destijds te Rome aanwezig, die de officieuse mededeeling zijner verkiezing bevatte. Op hem maakte dit bericht geenzins den gewenschten indruk; met een koude onverschilligheid, die de omstanders verbaasde, doorlas hij den brief, eensdeels twijfelend aan de waarheid van 't meêgedeelde, aan den anderen kant maar al te zeer gevoelend, dat hij allerminst voor zulk een zware taak berekend was ³⁾.

Intusschen verspreidde dit gerucht zich door de stad, zoodat er weldra een volksoploop voor zijn woning ontstond; jong en oud stroomde toe om den stedehouder van Christus in Spanje te begroeten en zoo mogelijk zijn voeten te kussen. Tegen den avond werd de stad geillumineerd en doorkruisten verschillende ruiterbenden in grillige klederdracht de straten. Aan 't gejuich scheen geen einde te komen, alleen Adriaan bleef kalm en bedaard te midden der jubelende schare. Spoedig echter werden de alge-

¹⁾ De kardinaal van Mantua, Sigismondo Gonzaga.

²⁾ Een stadje in Biscaya.

³⁾ Toch schijnt hij een zeker voorgevoel van deze zaak gehad te hebben, 't geen dwaas genoeg! door sommigen toegeschreven werd aan een voorspelling hem in zijn jeugd door sterrenwichelaars gedaan.

meene vreugde en opgewondenheid een weinig getemperd, daar uit Rome niemand kwam opdagen om 't eerste bericht te bevestigen. Reeds waren er zestien dagen verloop, en nog altijd wachtte men vruchteloos op een officieele kennisgeving. Eindelijk, den 9^{den} Februari, kwam Antonio a Studillo, kamerheer van den kardinaal Bernardinus Carvajal, met de brève van 't heilig collegie te Vittoria aan, waarin Adriaan van zijn benoeming onderricht en hem de komst aangekondigd werd van drie kardinalen, aan wie hij zijn besluit zou hebben meê te deelen, tevens 't verzoek inhoudende, om, ingeval hij zich de benoeming liet welgevallen, zoo spoedig mogelijk te Rome te komen en zelf de teugels van 't bestuur in handen te nemen, daar de toestand van Italië de tegenwoordigheid van 't opperhoofd der katholieke kerk dringend vorderde ¹⁾.

Adriaan bleef onder dit alles zijn vorige stemming behouden; zijn kalme geaardheid verloochende zich ook op dit oogenblik niet; geen zweem van opgewondenheid vertoonde er zich op zijn gelaat; integendeel in diep gepeins verzonken, liep hij zijn kamer besluiteloos op en neêr ²⁾. Zou hij, die nog kort te voren in Spanje ondervonden had, hoedanig 't oordeel over een vreemdeling was, op de sympathie der Italianen kunnen rekenen? Zou hij in staat zijn zijn wereldlijk gezag te handhaven tegenover de aanmatiging van vorsten, die Europa telkens met den oorlog bedreigden? Zou hij machtig genoeg zijn om de ongeloovigen te bestrijden en den invloed van 't Lutheranisme te weeren?

Deze en dergelijke gedachten vervulden hoogstwaarschijn-

¹⁾ Gachard deelt in moergemeld geschrift, pag. 3 vgg., den inhoud van dezen brief mede, gedateerd uit Rome, 9 Januari 1522.

²⁾ Zijn schijnbare onverschilligheid wekte de verontwaardiging op van een der geestelijken, die zich niet ontzag luide te verklaren, dat hij de onderscheiding niet verdiende, die hem te heurt was gevallen.

lijk zijn brein en legden hem soms weemoedige klachten op de lippen, die slechts door enkelen werden verstaan. Zóó verhaalt men, dat hij, toen 't eerste gerucht van zijn verheffing tot hem doordrong, tot zijn vrienden zeide: »Indien 't waar is wat men mij meedeelt, heb ik alle reden om treurig en weemoedig te zijn." Aan zijn vriend Floris Oem van Wyngaerden ¹⁾ schreef hij een brief die een welsprekend getuigenis aflegt van wat er te dien tijde in zijn hart moet zijn omgegaan. »Ik schep geen vermaak in die eer", zegt hij, »ik deins terug voor zulk een zware taak, ik diende liever God als proost te Utrecht, dan als paus te Rome, maar ik mag den roependen God niet weerstaan, bid hem voor mij, dat hij mij waardig make om zijn kerk op te bouwen. Aan een van 's keizers gezanten schrijft hij 't volgende: »mocht 't mij geoorloofd zijn dien zwaren en gevaarlijken last van de schouders te werpen en een ambteloos leven in een hoekje der wereld te leiden!" Meer dan iets anders drukken deze sombere uitboezemingen zijn toenmalige stemming uit.

Toch achtte hij 't in de gegeven omstandigheden zijn plicht om naar Rome te gaan; hij beschouwde de uitspraak van 't conclave als een Godsstem in zijn binnenste, die hem opriep om zich aan te gorden en de Christenwereld met zijn gaven te dienen. Als hij weigerde, zou wellicht de koning van Frankrijk al zijn krachten inspannen om een paus uit de Fransche partij op den stoel van Petrus

¹⁾ Advocaat en Pensionaris der stad Dordrecht, een boezemvriend van Adriaan, die hem treffende blijken van trouw en gehechtheid gaf; 't was vooral door zijn toedoen, dat deze, op bevel van Karel V wegens al te groote openhartigheid uit de stad verbannen, in zijn eer werd hersteld. Hij behoorde tot een aanzienlijk geslacht en was een der geleerdste mannen uit den lande. Zie over hem Balen, »Beschrijvinge der stad Dordrecht": over zijn correspondentie met Adriaan; Brandt, »Historie der reformatie" etc. pag. 81 vg.

te plaatsen en wat anders dan een treurig schisma zou daarvan 't gevolg zijn?

Deze en andere redenen deden hem besluiten het pontificaat te aanvaarden. Niet geneigd de komst der kardinalen af te wachten, die hem uit Rome zouden worden toegesonden, nam hij in tegenwoordigheid van drie vertrouwden, de kanunniken de Agreda, Blasius Ortiz ¹⁾ en den sekretaris van den inkwisierraad te Arragon, Johannes Garcias, op plechtige wijze de pauselijke waardigheid aan. Kort daarna verschijnt hij in 't openbaar met al de teekenen van zijn hoog gezag en laat hij de zaamgevloeide menigte tot den voetkus toe.

Van alle plaatsen kwam men bijeen om den Heiligen Vader te zien; vorsten, bisschoppen en aanzienlijke vrouwen brachten hem hunne hulde en legden rijke geschenken aan zijn voeten neder; zelfs de zusters uit de omliggende kloosters bleven niet achter, maar ook hare offeranden vloeiden in den vorm van fraai geborduurde priesterklederen en altaarversierselen naar Vittoria. Doch niet alleen in Spanje was de opgewondenheid groot, ook de katholieke Nederlanders verheugden zich in niet geringe mate over Adriaans verheffing. Te Utrecht werden er processies tot zijne eere gehouden; dáár werd de nieuw benoemde paus *in effigie* door de straten gedragen, maar ook dáár werden de armen rijkelijk onthaald »tot loff van God ende eere ende welvaart mr. Aryaens" ²⁾. Vele brieven zoowel van den magistraat als van de geestelijkheid kwamen hem in handen, allen vreugde en dankbaarheid ademende voor de eere der bisschopsstad ten deel gevallen in de erkenning der verdiensten van een man, dien zij eenmaal onder hare

¹⁾ Schrijver van 't »Itinerarium."

²⁾ Zie Asch van Wijck in bovengenoemd archief.

burgers tellen mocht¹⁾. Ook te Leuven en te Goeree, waar hij slechts korten tijd werkzaam was, werd die dag op vreugdevolle wijze herdacht. Maar 't was vooral Karel zijn voormalige leerling, die hem schitterende blijken gaf van zijn sympathie. Nauwelijks toch had hij kennis van dit heugelijk feit bekomen, of hij zond zijn kamerheer Lopes Hurtado de Mendoza naar Spanje om den nieuwen paus uit zijn naam te begroeten en andermaal van zijn trouw en gehechtheid te verzekeren²⁾.

Op Frankrijks koning echter maakte dit bericht een zeer pijnlijken indruk. Nauwelijks is de oorlog tussehen hem en den machtigsten monarch van Europa uitgebroken, en ziet hij zich van alle kanten door vijandelijke legermachten bedreigd — of daar komt de onrustbarende tijding tot hem, dat een man tot den pauselijken stoel is geroepen, die zijn gansche leven aan de belangen des keizers heeft gewijd en zich ook nu ongetwijfeld aan diens zijde zal scharen, om tegen Frankrijk een hardnekkigen strijd te voeren.

Intusschen maakte Adriaan zich tot de afreis gereed; reeds heeft hij 't regentschap over Spanje neêrgelegd en den generaal der orde van den H. Dominicus tot president van den raad van inkwistitie benoemd. Vóór zijn vertrek schrijft hij eenige brieven aan Karel, waarin hij zijn verlangen te kennen geeft, om den keizer zoo mogelijk nog in Spanje te ontmoeten, en er op aandringt dat hij, met het oog op de tijdsomstandigheden, zijn komst zooveel mogelijk bespoedigt³⁾. Verder doet hij eenige voordrachten

¹⁾ De inhoud dier brieven is ons bewaard gebleven en grootendeels meegedeeld door Burman en den schrijver van 't Utrechtsche bisdom.

²⁾ Karols instructie aan Mendoza te vinden bij Gachard in boven-gen. werk, pag. 24 vg.

³⁾ Karel van zijn kant spoorde hem herhaaldelijk aan, zich niet langer dan noodig was in Spanje op te houden; verschillende brie-

aan den Keizer voor betrekkingen, die hij achtereenvolgens heeft bekleed en die thans door zijn vertrek openvallen en verlaat den 12^{den} Maart Vittoria.

Oorspronkelijk was hij voornemens over Frankrijk naar Italië te gaan, maar op verzoek van Karel, die 't in de gegeven omstandigheden minder raadzaam vond vijandelijk grondgebied te betreden, wijzigde hij zijn reisplan in dier voege, dat hij besloot zich te Tarragona in te scheppen, ten einde over zee de plaats zijner bestemming te bereiken.

Zijn reis geleek veel op een triumftocht ¹⁾; overal waar hij aanlandde werd hij met de grootste eerbewijzen ontvangen. Te Logrono, een welvarende stad aan den Ebro ging hem een regiment infanterie en cavallerie te gemoet, gevolgd door de geestelijkheid en een aanzienlijk deel des volks. Zoodra hij de stad binnentrad, hieven gevierde zangers welluidende hymnen aan en stemde 't geschut, nog kort te voren op de Franschen veroverd, met de luidruchtige vreugdekreten der bevolking in. Een onafzienbare menigte was uit Navarra, Celtiberia en andere plaatsen saâmgestroomd, met het doel om den heiligen vader te begroeten en zijn voeten te kussen.

Te Tortosa, waar hij op Sacramentsdag aankwam, nam hij zelf aan de processie deel, door een tal van prelaten en een schitterenden ruitersstoet begeleid. Te Barcelona bouwde men tot ver in zee een sierlijke brug, met veelkleu-

ven daarop zinspelende, worden door Gachard in bovengenoemd werk meêgedeeld, waardoor de bewering van Schröckh ontzenuwd wordt, die met Guicciardini en Jovius aanneemt, dat Adriaan integendcel den keizer zocht te vermijden. Het door hem bestreden gevoelen van den Nederl. geschiedschrijver Pontus Heuterus verdient dus boven elk ander de voorkeur. Zie Schröckh, a. w. pag. 29 vg.

¹⁾ Zijn reisavonturen zijn zeer nauwkeurig beschreven door Blasius Ortiz in zijn »Itinerarium Hadriani Sexti,» opgenomen door Burman, l. c. pag. 156—243.

rige en kostbare tapijten bekleed, om hem op waardige wijze te ontvangen.

Doch niet alleen in Spanje, ook elders vielen hem velerlei blijken van sympathie ten deel. Zoowel te Monaco als te Savonne werd hij met vreugde en luister verbeid, en zelfs Genua, dat nog onlangs zoo hevig door den oorlog was geteisterd, zelfs Genua legde voor een oogenblik het rouwgewaad af en opende met gejuich voor hem hare poorten ¹⁾. Dit trof den Paus zoozeer, dat hij den Keizer er schriftelijk zijn tevredenheid over betuigde en hem met aandrang verzocht, 't stedelijk bestuur uit zijn naam dank te zeggen voor de vorstelijke hulde hem betoond, en de feestelijkheden gedurende zijn verblijf aldaar ter zijner eere gegeven. Te Livorno werd hij door vijf kardinalen opgewacht en onder 't gebulder van 't geschut de stad binnengeleid.

Op den 28sten Augustus bereikte hij Ostia, waar hij zich met de zijnen ontscheepte. Hier werd hij door den kardinaal de Carvajal ontvangen, en na een kort verblijf aldaar zette hij de reis naar Rome voort. Bij gebrek aan paarden en rijtuigen zagen velen zich genoodzaakt achter te blijven, terwijl anderen zich met allerlei gebrek-kige vervoermiddelen aan den trein aansloten. Op een wit paard gezeten, deed hij zijn plechtigen intocht in de eeuwige stad. Een hevige pestziekte, die velen naar elders had doen vluchten, temperde eenigzins de feestelijke stemming, ofschoon 't niet aan bewijzen ontbrak, dat men met ongeduld en vreugde den Heiligen Vader verbeidde. Een aanzienlijke schare van kardinalen, prelaten en edelen volgde hem, en terwijl de poorten van Rome zich voor

¹⁾ Hier werd hij opgewacht door de beroemdste veldheeren des keizers: Sforza, Prosper Colonna en den markies van Pescara, die hem aangaande den toestand van Italië zullen hebben ingelicht. Zie Adriaans brief aan Karel bij Gachard, a. w. pag. 107 vg.

den stedehouder van Christus ontsloten, weerklonk het als uit éénen mond: »*Benedictus qui venit in nomine Dei.*»

Spoedig daarop hadden de kroningsplechtigheden plaats en stroomde de menigte ter bijwoning der ceremoniën onder de breede gewelven van den Sint Pieter zamen ¹⁾.

Zoo was er dan weder een nieuwe bladzijde toegevoegd aan de wereldgeschiedenis, want Rome had een Paus gekregen, Christus een plaatsbekleeder, Italië een soeverein en de Katholieke kerk een opperhoofd.

§ 2.

LEO'S NALATENSCHAP.

Uitbreiding van den kerkelijken staat, vergrooting van 't wereldlijk gebied: ziedaar 't streven der pausen, vooral in 't begin der 16de eeuw ²⁾.

De opperpriester van Rome begon zich te beschouwen, als een Italiaansche mogendheid en kwam tot het inzicht, dat een paus zonder wereldlijke macht een nietig wezen ja niets meer dan de gehoorzame dienaar der vorsten was. Het terrein, waarop zij zich vroeger bij voorkeur bewogen, werd grootendeels verlaten en 't geen eertijds hun belangstelling wekte, liet hen thans onverschillig en koud. Dit streven was schier een hartstocht geworden, 't ideaal

¹⁾ Een omstandig verhaal van Adriaans intocht te Rome en van de verschillende ceremoniën die bij gelegenheid van zijn kroning aldaar plaats vonden, geeft Blasius Ortiz in zijn »Itinerarium» bij Burman, a. w. pag. 193 vgg.

²⁾ Reeds vroeger openbaarde zich dit streven, dat echter eerst in deze periode in al zijn kracht te voorschijn trad.

waarvoor zij leefden en werkten. »Den Kirchenstaat herstellen zu wollen,» zegt Ranke, »hielt die damalige Welt für ein rühmliches Unternehmen; sie fand es selbst religiös; alle Schritte des Papstes hatten diesen einzigen Zweck: von dieser Idee waren alle seine Gedanken belebt, sie waren, ich möchte sagen, gestählt darin ¹⁾.»

De Geschiedenis van 't Pausdom leert ons, door welke list en laagheden een Sixtus en een Alexander hun doel trachtten te bereiken; hoe zij door 't schandelijkst Nepotisme hun plannen zochten te verwezenlijken en zich zelfs niet ontzagen hun handen met onschuldig bloed te bezoedelen. Gelukte het hun echter slechts ten deele hun ontwerpen ten uitvoer te leggen, een Julius II mocht zich in een volkomen zegepraal verheugen ²⁾. Perugia en Bologna wist hij te dwingen tot erkenning van zijn oppergezag, Parma, Piacenza en Reggio ondergingen weldra 't zelfde lot, en aan 't einde van zijn leven kon hij met welgevallen den blik om zich heen slaan, want zijn rijksg gebied strekte zich van Piacenza tot Terracina uit.

Vergeeten wij echter niet, dat deze uitkomst voor een groot deel met behulp der vorsten verkregen was. Hierdoor waren de Pausen, nog eer zij 't zelve wisten, in een staat van afhankelijkheid gebracht, waarvan zij spoedig al de nadeelen zouden ondervinden, en reeds Leo X zag zich beklemd tusschen twee machten, die hem telkens op pijnlijke wijze deden gevoelen, dat zijn hooggeroemde onafhankelijkheid slechts een illusie was.

¹⁾ Ranke, die römischen Päpste, ihre Kirche und ihr staat im 16ten und 17ten Jahrhundert, Ier Band, s. 55.

²⁾ Andere Päpste, zegt Ranke, a. a. o. S. 53 hatten ihren Nepoten, ihren Söhnen Fürstenthümer zu verschaffen gesucht: er liesz es seinen ganzen Ehrgeiz sein den staat der Kirche zu erweitern, en voegt er niet ten onrechte bij: »er musz als der Gründer desselben betrachtet werden.»

Eerst was 't Frans I die op Italiaanschen bodem zijn veroveringszucht zocht te bevredigen, zelfs den kerklijken staat bedreigde en zulk een overwicht bekwam, dat de Paus, die reeds besloten had, zich in de armen des konings te werpen en diens ontferming in te roepen, genoodzaakt werd 't concordaat met hem te sluiten ¹⁾, waardoor wel de Gallikaansche kerk grootendeels in de macht des Pausen kwam, daar de vrije bisschopskeuze er door opgeheven werd, maar Leo tevens zijn recht op Parma en Piacenza verloor. Intusschen was Karel op 't wereldtooneel getreden. Niet tevreden met zijn uitgestrekte heerschappij, deed hij ook zijn aanspraken op Lombardije gelden. Plotseeling stonden de legers tegenover elkander en weldra zou de strijd over dat vraagstuk ontbranden. Leo's toestand was allesbehalve benijdenswaardig; 't dwangbuis hem door de omstandigheden aangetrokken, werd nog nauwer toegehaald. Wakker geschud uit zijn zoete droomen, ziet hij zich eensklaps aan de willekeur van twee mogendheden prijsgegeven. Hij begrijpt dat hier van onzijdigheid geen sprake kan zijn, maar dat hij in elk geval partij moet kiezen. „Ein Papst“, zegt Ranke, „war nicht so unbedeutend bei dem Kampfe derselben neutral bleiben zu dürfen, auch war er nicht mächtig genug ein entscheidendes Gewicht in die Wagschaale zu werfen; er musste sein Heil in geschickter Benutzung der Lage der Dinge suchen ²⁾.“ Dit was ook het gevoelen van Leo; nog steeds zon hij op middelen om weêr in 't bezit te geraken van de landen, hem door Frankrijk ontnomen; tevens dacht hij aan Luther, aan 's keizers invloed in Duitschland — en weldra was zijn

¹⁾ Bologna was de plaats, waar dit concordaat gesloten werd, en de man, die geheel Italië aan zich had kunnen onderwerpen, in zijn vaart werd gestuit.

²⁾ Zie Ranke, a. a. o. S. 84.

besluit genomen ¹⁾. Zonder langer te weifelen schaarde hij zich aan de zijde van Karel en kort daarop trok 't keizerlijk-pauselijk leger naar Milaan. Sforza werd weêr op den troon hersteld en Parma en Piacenza keerden onder 't Pauselijk gezag terug. Daarmee was de rust in Italië voor een oogenblik verzekerd.

Te midden dier overwinningen stierf Leo. Na zijn dood braken de nauwelijks bezworen partijen met vernieuwde woede over de pauselijke staten los. De zonen van den onthoofden Baglio, Orazio en Malatesta grepen deze gunstige gelegenheid aan om den dood huns vaders te wreken en bemachtigden met hun benden, ondersteund door Alfonsus van Ferrara, Perugia, terwijl Francisco Maria del Rovere zijn hertogdom Urbino heroverde, hem op wederrechtelijke wijze door Leo ontnomen ²⁾. Meerdere plaatsen volgden dat voorbeeld, zoodat de kerkelijke staat allengs weêr zijn vroegere gedaante begon aan te nemen.

Ook de Franschen zagen in 's pausen dood een welkom voorwendsel om den krijg in Lombardije te hervatten ³⁾. Aangevoerd door Odet de Foix, heer van Lautrec trokken hunne legers naar Milaan, doch hunne pogingen bleven vruchteloos. Ofschoon ze al wat in hun vermogen was aanwendden om de troonsbestijging van Sforza, die nog te Pavia was, te beletten, moesten zij ten laatste toch voor de overmacht van Prospero Colonna en den markies van Pescara bukken, en zagen zij zich na vele mislukte ondernemingen genoodzaakt Italië, met uitzondering van enkele vestingen n. l. die van Milaan, Novarra en Cremona,

¹⁾ Niet ten onrechte wordt zijn politiek door Ranke een zweizün-gige genoemd.

²⁾ Zie over beiden von Reumont, a. a. o. S. 90 vgg.

³⁾ Het doel dat beiden met dezen hardnekkigen strijd beoogden was niet zoozeer 't maken van veroveringen als wel 't bezit van 't overwicht in Europa.

te ontruimen, zoodat het keizerlijk leger in Italië de overhand behield.

Ook Genua ging voor de Franschen verloren; de stad werd op meedoogenlooze wijze geplunderd en een Adornio aldaar tot Doge aangesteld.

Zoo stonden de zaken toen Adriaan zijn tocht naar Rome ondernam.

Ofschoon 't niet te ontkennen valt, dat hij in menig opzicht een duistere toekomst tegen ging en met allerlei moeiten en bezwaren zou te kampen hebben in een vreemd land, waar zooveel partijen tegenover elkander stonden, was de politieke toestand met 't oog op zijn betrekking tot Karel toch niet zoo onbevredigend als men oppervlakkig zou meenen; want daar de inmenging der vorsten thans toch een noodzakelijk kwaad was geworden, kon 't overwicht, dat Karel in Italië had bekomen, Adriaan in geenen deele onverschillig zijn, ook al wilde hij een poging doen om zijn onzijdigheid tegenover de beide groote mogendheden te handhaven.

Vragen wij echter naar den zedelijk-godsdienstigen toestand des lands, dan ontvangen wij een geheel ander antwoord.

Italië was door de aanhoudende oorlogen op zijn bodem gevoerd, ten eenenmale gedemoraliseerd. 't Wereldsch streven der Pausen, waaraan alles, zelfs de godsdienst dienstbaar werd gemaakt, moest noodzakelijk een ontaarding der kerk ten gevolge hebben. Het hoofd der Katholieke wereld scheen vergeten te hebben, dat hij zich een stedehouder van Christus noemde en wel van dienzelfden Christus, die de vrede-stichters zalig had gesproken, en met een heilige verontwaardiging de wisselaars uit den tempel had verjaagd. Alle kerkelijke waardigheden en bedieningen werden uit een geheel ander oogpunt beschouwd, ja daalden tot den rang van handelswaren af. Onwetendheid, werkheiligheid en bijgeloof waarden als

spookgestalten onder de mindere klassen rond, en onder de meer aanzienlijken had een heilloos indifferentisme of een volslagen ongeloof 't goede zaad verstikt. Vooral binnen de kloostermuren, was 't zedenbederf tot een schrikbarende hoogte gestegen en de heilige plaatsen, waar eertijds 't berouwhebbend hart verademing vond en de tollenaarsgeest werd aangekweekt, waren de schouwtooneelen geworden van een zedelijke verwildering, waarvan men zich nauwelijks een denkbeeld vormen kan.

En Rome, de zetel van het episcopaat, wat was er van Rome geworden?

»Rom,» zegt een historicschrijver uit onze dagen ¹⁾, »war Ziel und Sammelplatz der glänzendsten Geister, es war Schauplatz edelsten wie verderblichsten Ehrgeizes, es war ergiebiger Boden für jedes Verdienst, wie für jedes selbstsüchtige Treiben, es war Zuflucht für die sich nach Ruhe sehenden, es war wie Leo x sich ausdrückte gemeinsames Vaterland.» De zonen van 't edele geslacht der Medicis hadden de eeuwige stad in menig opzicht in een nimbus gehuld; koryphaeen op 't gebied van kunst en wetenschap kwamen te Rome bijeen als in 't middenpunt der beschaving. Dáár toch alleen werd het schoonheidsgevoel ten volle bevredigd en behoefde 't genie voor geen miskenning te vreezen; dáár leefde men werkelijk in 't volle genot van de stoutste scheppingen van den menschelijken geest; dáár werden de kunstgewrochten der oudheid als met een tooverslag uit den doodslaap gewekt — en wat de wetenschap betreft, wij behoeven slechts de namen van een Ariosto en een Macchiavelli te noemen, om ons eenig denkbeeld te maken van de hooge vlucht, die ook hare beoefening ten tijde van Leo genomen had. Aan dat alles had de paus zelf een niet gering aandeel genomen en met het oog op

¹⁾ Alfred von Reumont, a. a. o. III, 2. S. 447.

't geen hij voor literatuur en kunst heeft gedaan, zal niemand 't onverklaarbaar noemen, dat men dit tijdvak met zijn naam heeft bestempeld ¹⁾. »Bis auf Ludwig XIV,» zegt Reumont, »hat kein Souverän neuerer Zeiten auf die Literatur so mächtigen Einfluss geübt wie er ²⁾.» Vooral echter was 't de kunst die in hem een beschermer vond; op allerlei wijze moedigde hij haar aan en straks werd Rome zelve voor de virtuozen 't arbeidsveld, waarop zij met hunne talenten konden woekeren ³⁾. Wij hebben hier voornamelijk 't oog op de Florentijnsche school, die in 't begin der 16de eeuw de uitstekendste mannen onder haar kweekelingen telt: een Michel Angelo, die door zijn zucht naar al wat grootsch en verheven was Europa verbaasde; een Rafael die door zijn zuivere en liefelijke opvatting, gepaard aan een volkomen overeenstemming tusschen inhoud en vorm, wist te boeien en te betooveren; een Romano, Ferrara en Viti, die op meesterlijke wijze hun grootsche ideën belichaamden en de kinderen huns geestes nog doen spreken tot het verre nageslacht ⁴⁾. Met jeugdige geestdrift togen zij naar Rome en vonden daar een welbereiden akker voor hun stoute ondernemingen. 't Is bijna ongelooflijk wat er in een betrekkelijk kort tijdsbestek door hun meesterhand is tot stand gebracht. Overal zien wij straten en paleizen als uit het niet verrijzen, ja nergens ter wereld strooiden de

¹⁾ Niet ten onrechte zegt Ciaconius in zijn »Vita Pontificum» van hem: »erat iudicii in rebus cognoscendis peracuti, in audiendo patiens, auditu facilis, in dicendo elegans, prudens in sententiis, altae indolis, magnificentiae et liberalitatis incredibilis.»

²⁾ Reumont, a. a. o. S. 141.

³⁾ »Ariost,» zegt Ranke, a. a. o. S. 70, »gehörte zu den Bekannten seiner Jugend; Machiavell hat eins und das andre ausdrücklich für ihn geschrieben; ihm erfüllte Rafael Zimmer, Gallerie und Capelle mit den Idealen menschlicher schönheit und rein ausgesprochener Existenz.»

⁴⁾ Zie over hen het artikel: Malerei van Ulrici in Herzogs Real-Encyclopaedie.

Muzen met zoo kwistige hand haar veelzijdige gaven uit.

't Zou ons te ver van ons doel afleiden, indien wij in bijzonderheden wilden nagaan, welke meesterstukken op 't gebied der schoone kunsten in deze periode te Rome 't aanzijn ontvingen; indien wij de zalen en kapellen van 't Vatikaan wilden doorwandelen om ons oog te doen dwalen op de Loggia van een Rafael, op de beeldengalerijen en de rijke verzamelingen van oudheden, die tegelijkertijd bewondering en eerbied afdwingen; indien wij een bladzijde wilden wijden aan de beoordeeling der richtingen, die hier op den voorgrond treden; indien wij de eigenaardige karaktertrekken wilden opzamelen en de namen noemen van hen die hier hunne bijdragen leverden; wij moeten ons dus met deze korte en oppervlakkige schets tevreden stellen, die hoe onvolledig ook ons eenig denkbeeld kan geven van den hoogen trap van ontwikkeling, waartoe Rome destijds gestegen was ¹⁾.

Tot nog toe echter vestigden wij alleen op de lichtpunten 't oog en vergaten bijna, dat er ook een schaduwzij valt op te merken, waarvan wij niet straffeloos den blik kunnen afwenden; want datzelfde Rome, schitterend door vernuft en grootheid, vertoont zich aan den aandachtigen beschouwer als in zwarte nevelen gehuld; als een somber, onheilspellend oord, dat overal sporen van verval en verwoesting draagt. Had een man met zulke grootsche ideën als Rafael op den stoel van Petrus gezeten, de hoofdstad der christenheid zou zeker nader tot haar ideaal zijn gekomen; thans echter had 't tegenovergestelde plaats. De groote beginselen door hem en zijn geestverwanten gepredikt werden verkeerd toegepast, de be-

¹⁾ Een nitnemend en zeer gedetailleerd overzicht van dit merkwaardig tijdvak geeft von Reumont in bovengenoemd werk, onder 't opschrift: *Literatur und Kunst der ersten Decennien des XVI Jahrhunderts III*, 2. S. 318 ff.

schaving, die zich in literatuur en kunst openbaarde, kwam slechts enkelen ten goede en oefende op 't burgerlijk leven geen merkbaaren invloed. De buitensporige hofhouding des pausen, die als een wereldlijk vorst wilde heerschen en dus ook als een wereldlijk vorst wilde schitteren, was waarlijk niet geschikt om den ernst des levens te bevorderen en 't hart te veredelen. »Laat ons 't pausdom genieten,» sprak Leo en hij gaf aan dat woord den meest uitgestreken zin; zijn epicuristische levenswijze is op die uitspraak de beste commentaar. De weelde, waarin 't opperhoofd der kerk zich baadde, drong ook tot 't volk door en werkte alle geestelijke ontwikkeling tegen. Het „*panem et circenses*” weerklonk andermaal door de straten van Rome en de Paus was te zwak om weerstand te bieden aan 't verlangen des volks.

Leo's blik was niet scherp genoeg om den invloed van 't dilettantisme te weren en een juist onderscheid te maken tusschen talent en genie. Zijn oor werd niet alleen gestreeld door zuivere en liefelijke toonen, ook 't schrille en triviale trok hem onwederstaanbaar aan ¹⁾. Vandaar dat wij aan zijn hof naast vele groote mannen, die werkelijk een sieraad waren van hun eeuw, ook een menigte goden van lageren rang ontmoeten. Soms openden zich de deuren van 't Vatikaan en vormde de schare daarbuiten met de hooge prelaten 't auditorium. Dat dáár reeds de kiemen werden gelegd voor 't onkruid, dat straks welig zou opschieten, is boven allen twijfel verheven. Zedeloosheid en lichtzinnigheid namen hand over hand toe;

¹⁾ Bayle zegt in bovengenoemd werk Tome III pag. 82: «il favorisa principalement les Poëtes, et cela sans garder toujours les mesures de gravité que son caractère demandait. Cela parut en plusieurs rencontres et même dans les privileges qu'il accorda aux Poësies de l'Arioste, disons en un mot, que les gens doctes et les bouffons partagèrent également son amitié.»

de godsdienst maakte plaats voor den dienst van 't gouden kalf en van een aanbidding in geest en in waarheid was nergens een spoor meer te vinden. Over 't christendom werd met minachting gesproken, ja zelfs kardinalen ontzagen zich niet met het heiligste te spotten en door hun onreinen adem de geestelijke atmosfeer te verpesten ¹⁾. Wij hebben slechts een vluchtigen blik in Luthers Tischreden te slaan om ons te overtuigen hoezeer 't Rome der 16de eeuw verbasterd was. Luthers verwachtingen toch waren hooggespannen; nog altijd was de Paus in zijn oogen de heilige vader, wiens uitspraken hij als de stem van Christus eerbiedigde. Wij hebben dus geen reden om hem van overdrijving te beschuldigen en zijn schildering als te sterk gekleurd ter zijde te leggen. Hoe bitter was hij teleurgesteld, toen hij hier allerminst de waarheid en den vrede mocht vinden, waarnaar hij reeds zoolang had gezocht ²⁾. Waarlijk een Rafael behoefde den paus geen plan voor te leggen, strekkende om 't oude Rome uit zijn puinhoopen te doen verrijzen ³⁾, want in menig opzicht was 't reeds daar, ja konden stroomen bloeds getuigen, dat de booze geest van vroegere eeuwen haar nog niet verlaten had.

Ziedaar een schets van de eeuwige stad, waar een Adriaan den geestelijken schepter zou zwaaien.

Welk een verschil tusschen hem en zijn voorganger! Leo, gesproten uit een oud beroemd geslacht, dat wij

¹⁾ Leo zelf was niet geheel vrij van dien zuurdezen. Dat hij zich echter met bepaalde minachting over 't christendom zou hebben uitgelaten en 't hem toegeschreven gezegde: »quantum nobis nostrisque ea de Christo fabula profuerit satis est omnibus seculis notum» werkelijk van hem afkomstig zou zijn, is minstens zeer onwaarschijnlijk. Zie Bayle in zijn Dictionaire: Tome III pag. 83.

²⁾ Een fraaie schets van Luthers verblijf te Rome geeft Prof. B. ter Haar, in zijn »Geschiedenis der kerkhervorming in tafereelen.» Dl. I, bl. 83 vgg.

³⁾ Aangaande dit merkwaardig document leze men het door Reumont meêgedeelde a. a. o. S. 358 ff.

reeds in de 13de eeuw te Florence aantreffen; Adriaan, de zoon van een eenvoudigen daglooner; Leo, levenslustig van aard, nog in den bloei zijner jaren; Adriaan, een man van stroeven ernst, vermoeid en afgemat door de teleurstellingen des levens; Leo, de man naar de wereld; Adriaan 't ideaal van een geestelijke; Leo, de hartstochtelijke Italiaan, dwepende met de kunst; Adriaan, de strenge scholasticus, rechtzinnig tot in merg en been; Leo... maar waar zou ik eindigen, gansche bladzijden zouden met dit antithetisch parallelisme te vullen zijn¹⁾!

Voor de kunst was er van Adriaan weinig te hopen; zijn streng scholastieke, mathematisch ontwikkelde geest kon moeielijk behagen scheppen in losse bevallige vormen. Jovius verhaalt ons dan ook, dat hij voor schilderstukken en standbeelden waarop 't oog van elken Italiaan met verrukking staarde, al zeer weinig eerbied had; dat hij van 't beroemde beeld van Laocoon, wiens sage door de grootste grieksche dichters is bezongen en waaraan Sophocles zelfs een zijner tragoediën had gewijd, een groep door Julius II voor 't Belvédère aangekocht, vol minachting den blik afwendde²⁾. Zelfs zou hij op één na al de deuren van deze wereldberoemde beeldengalerij hebben doen dichtmetselen en ontstond bij sommigen de vrees, dat hij de prachtigste gedenkstukken der oudheid, een Apollo, een Venus e. a. tot kalk zou verbranden tot opbouw van de St. Pieterskerk.

Ook voor de literatuur was Adriaan alles behalve gunstig gestemd. Zag Leo zich als een tweeden Maecenas, omringd van allerlei mannen, die hunne zij 't dan ook niet immer welriekende offers op 't altaar der Muzen plengden, Adriaan zocht zijn troost in stichtelijke boeken

¹⁾ Zie de schoone vergelijking tusschen Leo en Adriaan van Mevr. Bosboom-Toussaint in 't „Huis Lauernesse,” Dl. II, bl. 67 vgg.

²⁾ Zie Burman, l. c. pag. 133.

en gaf de meesten hunner een allesbehalve eervol ontslag ¹⁾. Vooral voor de dichters, die zoo vaak 't oor van een Leo hadden gestreeld gevoelde hij weinig of geen sympathie; met argwaan beschouwde hij de voortbrengselen van hun geest en Jovius tracht ons in zijn eigen persoon 't bewijs te leveren, dat gebrek aan poëtische gaven bij den Paus zelfs een aanbeveling was ²⁾. De geest van 't Heidendom straalde volgens hem te veel in hun geschriften door, en hun denkbeelden aangaande 't Christendom maakten een pijnlijken indruk op zijn vroom en kinderlijk gemoed. Natuurlijk verzuimden de dichters van hunnen kant niet den geesl der satyre te zwaaien tegen een man, die hun verdiensten ten eenenmale loochende en niets dan verachting voor hen over had. Dat die Anti-kritiek soms zeer scherp en gevoelig kon zijn, daarvan levert de zuil van Pasquino een sprekend bewijs. Adriaan gaf bevel haar omver te rukken en in den Tiber te werpen. Suessa 's keizers gezant te Rome verzette zich hier tegen ten sterkste en verzekerde den Paus dat Pasquino zelfs in de diepte evenmin als de kikvorschen zwijgen zou, daarop gebod hij haar te verbranden om haar alzoo aan de vergetelheid prijs te geven, maar alweder was Suessa met zijn antwoord gereed ³⁾, zoodat de Paus, door zijn geestige taal overwonnen, zijn toorn liet varen en 't lijdelijk aanzag, dat de beruchte zuil ongeschonden bleef, ter-

¹⁾ »Une des choses,” zegt Bayle, »qui le firent décrier par les Italiens fut qu'il ne faisait aucun cas ni de la Poésie, ni de la délicatesse style, deux choses qui avaient fait faire fortune à bien des gens sous Leon X et dont on se piquait le plus en ce pais-la.”

²⁾ Zie Burman, a. w. pag. 136.

³⁾ »Tum rursus,” zegt Jovius, Suessanus, recte inquit, sed tam crudeliter concremato Poëtae clientes non deerunt qui patroni cineres invidiosis carminibus prosequantur et supplicii locum quotannis statuto solenni die concelebrent”. Zie Burman, l. c. pag. 134.

wijl de dichters steeds voortgingen hun kruisvuur tegen den persoon des Pausen te richten ¹⁾).

Dat er te Rome een geest van ontevredenheid heerschte en er een heimwee naar vroegere dagen geboren werd is licht te begrijpen; dat menigeen de taal van dien boetgezant, die gekomen scheen om de stad 't „memento mori” toe te roepen en de laatste vreugdetoon te doen verstommen als ravengekras in de ooren klonk, wie zal 't ontkennen ²⁾? Had er ten tijde van Leo een overvoeding plaats

¹⁾ Zie over Pasquino, Story's *Roba di Roma*, vertaald door J. de Vries, bl. 133 vgg.

²⁾ Dat men te Rome allesbehalve met den nieuwen paus ingenomen was, blijkt uit 't geen we over hem lezen in een zeer merkwaardig en zeldzaam geschrift waartoe mij door de bereidwilligheid van Prof. Doedes de toegang werd verschaft. In vijf verschillende uitgaven is 't tot ons gekomen en werd bovendien de eer eener fransche vertaling waardig gekeurd. Dat wat thans voor mij ligt en waaruit ik een en ander wensch te citeren is aldus getiteld: »Ein cleglichs gesprech geschehen nit weyt vō Trient uff der Rōmer strasz/ von einem Apt/ Curtisanen un dem Teüfel/ wider den frommen Pabst Adrianum.” Reeds 't antwoord van den hoveling op de eenvoudige vraag van den abt of Adriaan reeds te Rome gekomen is, getuigt van zeer geringe sympathie: »got wol das in das mör verschluckt hett/ uff dz er nie gen Rom war kumen/ roept deze verontwaardigd uit en laat er toen de abt zijn verwondering te kennen gaf en zich beriep op 't gunstig oordeel over hem, door de geleerde wereld uitgesproken, als in éönen adem op volgen: »Der teüfel nem sein geyst/ er ist mir un manchē gutten gesellen nun zū frum/ mir wär vil lieber ein ryffianer pabst dan ein Theologus, er schadt mir uff disen tag ob drey hundert ducaten.” Elders wijst hij op 't scherp contrast tusschen hem en zijn voorgangers, laat zich als een laudator temporis acti, met geestdrift over een Julius, Alexander en Leo uit en voelt 't heimwee naar dien gulden tijd in zich ontwaken. »O wan ich gedenck, zegt hij, des grossen gewalts und kostlichen triumphs der aller heilgoste väter Alexandri, Julii und Leonis un sich an die lusary betlery diser bestia so möcht myn hertz zerbrechē. Wie ist so mächer grosser esel un grosser schelm by disen dry helgen vätern zū herrē wordē.” Zóó dacht men te Rome in de hoogere kringen over Adriaan en onder zulke omina besteeg hij den pauselijken troon! Wij komen later op dit merkwaardig geschrift terug.

gehad en kon men verwachten thans eenigzins op dieet te zullen worden gesteld, nimmer had men gedroomd, dat men zoo plotseling van elk aesthetisch genot zou worden verstoken. Hoeveel had men Leo niet willen vergeven als hij wêer opstond uit zijn graf en zijn trawanten weer vereenigde om zijn troon! Menigeen die hem had gevloekt in zijn dood, omdat hij zonder 't gebruik van 't sacrament, ten grave was gedaald, zou hem thans met een »Hosanna, gezegend is hij die komt in den naam des Heeren,» tegemoet willen treden; maar dat alles baatte niet meer, de Paus kwam niet weder en de dagen van weelde waren voor Rome voorbij. De groote vastendag was aangebroken, waarop 't der christenwereld herinnerd zou worden, dat de opperpriester van Rome nog een andere roeping had dan te heerschen, te genieten en zijn volk te behagen. Met dat doel voor oogen verscheen Adriaan. In zijn persoon trad het liefelijk beeld wêer te voorschijn van een herder, die 't afgedwaalde schaap terugvoert tot de kudde, van een priester gemoedelijk en vroom, die den godsdienst wêer wil brengen in huis en in hart, van een geneesmeester, die de wonden wil heelen, waaraan de christenheid lijdt.

Dat Rome hem niet aanstonds begrijpen zou was natuurlijk te verwachten. Men had te lang gestaard op den luister en de grootheid van een man als Leo om den eenvoud en de vroomheid van Adriaan te kunnen waardeeren; men had zich te lang vermeid in de kleurenpracht van het Roomsche hof om in de nederigheid des pausen te roemen. Toch waren er velen, die op hem hoopten en vertrouwend het oog op hem sloegen zoo dikwijls zij dachten aan 't gevaar dat de kerk bedreigde. Een krachtige hand was er noodig, een helder hoofd en een vaste wil om den gevaarlijken storm te bezweren. De tijd om te schertsen en zich vrolijk te maken over anderen, die 't waagden

hun voordeel te doen met den nood der kerk en 't oog geopend hielden voor de zwarte stippen aan den horizon, die tijd was reeds lang voorbij. De hand moest aan 't werk worden geslagen, want reeds was de bijl aan den wortel gelegd.

Rome toch was niet alleen 't arbeidsveld, waarvoor de krachten des pausen werden gevraagd. Ook buiten de muren van de hoofdstad der christenheid waren ontzettende machten verzezen, die niet met een enkel machtwoord te vernietigen waren; vijanden, die niet met een banvloek tot zwijgen konden worden gebracht. Wij zullen ze achtereenvolgens leeren kennen en tevens zien wat Adriaan heeft gedaan voor de taak, waaraan reeds zoo menigeen vruchteloos zijn krachten had beproefd; in hoeverre hij beantwoord heeft aan de verwachtingen, die de Katholieke wereld van hem koesteren mocht; m. a. w. of hij overal en ten allen tijde zijn roeping heeft verstaan en werkelijk door zijn daden heeft getoond, dat het heil der kerk zijn eenig en ernstig streven was.

§ 3.

ADRIAAN TEGENOVER SOLIMAN.

Waren wij zoo even getuigen van den treurigen toestand van Italië onder en na Leo X; heeft een blik op het Rome der 16de eeuw ons tot de erkenning gebracht, dat de omstandigheden, waaronder Adriaan de teugels van 't bestuur in handen nam, zeer ongunstig waren en dus de droeve zucht, die hij slaakte toen 't gerucht zijner benoeming tot hem doordrong, door de uitkomst volkomen gerechtvaardigd werd: thans zullen wij zien, dat er voor hem nog andere redenen waren, om aarzelend zijn schreden

naar Rome te richten en zich aan 't hoofd der katholieke wereld te stellen.

Kort na Adriaans aankomst te Rome kwamen afgevaardigden van Lodewijk II, koning van Hongarije, met een smeekschrift tot hem, waarin zij met al de welsprekendheid, die hun ten dienste stond, een beroep deden op de welwillende gezindheid des pausen en zijn bescherming inriepen tegen een vreemden overheerscher, een ongeloofige, die den strijd tegen de zonen der kerk had aangevaard. »Heilige vader», zóó luidt hunne klacht, »ontferm u over een christenland, waar de godsdienst door het bijgeloof en de lichtzinnigheid der Mohammedanen wordt onteerd. Bemerkt gij niet, hoe die gezworen vijanden van onzen godsdienst zich gedragen tegenover de ongeloofigen; hoe de vorsten van Europa, die nog wel den christen-naam dragen, niet alleen de wreedheid der Turken niet weêrstaan, maar zelfs door hun onzalig getwist hun snoode plannen bevorderen. Genadige vader, met een traan in 't oog, smeeken wij u, kom ons te hulp ¹⁾!»

En waarlijk er was reden voor die klacht. Selim, het machtige opperhoofd der Turken, was gestorven en Europa kon een oogenblik wanen, dat de vijandelijkheden der Turksche natie met hem ten grave waren gegaan; doch maar al te spoedig bleek het, dat men zich aan een ijdel droom had overgegeven.

Soliman, zijn opvolger, beschaamde zelfs de geringe verwachtingen, die men van hem koesterde ²⁾. Nauwelijks

¹⁾ Zie Burman l. c. pag. 200.

²⁾ Zinkeisen zegt in zijn »Geschichte des osmanischen Reiches in Europa» Th. II S. 611: »Der jügendliche Nachfolger Selims, Suleiman I — so glaubte man allgemein — habe weder das Talent, noch den Willen, auf der Bahn der Eroberung fortzuschreiten, die ihm sein Vater vorgezeichnet; er sei ein Jüngling ohne Erfahrung und höhere Begabung, ein sanfter, friedliebender Charakter, der wenig an Krieg und Waffenruhm denke, ein Lamm das dem Löwen gefolgt».

had hij den troon beklommen of Hongarije ondervond, dat de vijandelijke gezindheid der Turken volstrekt niet verminderd, dat hun macht in geenerlei opzicht gebroken was. Zijn begeerig oog was op Belgrado en 't geheele gewest langs den Donau gevestigd. Na een hardnekkige verdediging was reeds Schabacz voor de overmacht bezweken, en ook Belgrado, dat bolwerk der christenheid viel, grootendeels door verraad, in handen der Turken. Reeds hadden zij zich den weg naar Duitschland gebaad, en tot heden was er niemand verschenen om de Hongaren in dien hachelijken strijd ter zijde te staan. Toen wendde men zich tot Adriaan. Op hem, den katholiek bij uitnemendheid, vestigde men zijn hoop. Maar de dagen waren voorbij, waarin een enkel woord, ja een enkele zucht des pausen voldoende was om duizenden en tienduizenden het zwaard te doen ontblooten ter verdediging van het christendom ¹⁾ en vruchteloos zag men uit naar profeten, die 't van de daken zouden verkondigen dat er een vijand van het Katholicisme was opgestaan, die moord en dreiging blies en dat het plicht was ten strijde te trekken voor de verdrukte kerk. Geen Peter van Amiens, geen Bernard van Clairvaux stond er op om in bezielende taal en gloeiend van geestdrift vorsten en volken op te roepen tot een kruisvaart tegen den Mohamedaan. De proef, door Leo X genomen, was ten eenenmale mislukt en zijn met zooveel zorg ontworpen plan geheel verijdeld ²⁾. Kon men dan van Adriaan verwachten, dat hij beter zou slagen dan zijn voorganger? De vorst, die hem steunen kon en noodzakelijk steunen moest, was Karel, en deze was in een bloedigen oorlog met Frankrijk

¹⁾ Reeds Leo had er zich meermalen over beklaagd, dat de vorsten voor 't algemeen welzijn niets over hadden: „praeter spem pollicitationesque.”

²⁾ Merkwaardig is een document, door dezen paus met het oog op de Turksche aangelegenheden vervaardigd, door Zinkeizen opgenomen in bovengenoemd werk, S. 594 ff.

gewikkeld. De trouwe zoon der kerk wiens mond overvloedig van beloften en verzekeringen, deinsde — nu het op handelen aankwam en hij toonen moest, dat zijn belangen werkelijk één waren met die des pausen — eensklaps terug. Engeland had zich met hem tegen Frans I verbonden en beiden rustten niet voordat zij de eerezucht des konings hadden gefnuikt. Venetië ontveinsde zijn sympathie voor Soliman niet; beiden hadden te veel belang bij den vrede om plotseling de wapenen tegen elkaâr op te vatten. De republiek had dan ook Soliman met zijn troonsbesteiging geluk gewenscht en hem op allerlei wijze van haar vredelievende gezindheid de blijken gegeven. De Sultan van zijn kant voorkwam hare wenschen en bood haar zelfs zijn hulp aan tegen de zeerooverij, die haar handel op den Levant belemmerde¹⁾.

Adriaan had al wat in zijn vermogen was aangewend om den keizer tot het sluiten van den vrede te bewegen, of ten minste tot het aangaan van een wapenstilstand over te halen. In zijn brieven, die hij gedurende zijn reis aan den keizer schreef, komt hij telkenmale op dit onderwerp terug²⁾. Met aandrang wijst hij er op, dat alleen een algemeene vrede of een langdurige wapenstilstand de voorwaarde is voor een voordeeligen strijd tegen den gevaarlijken vijand, die de kerk van Christus bedreigde. In krachtige bewoordingen geeft hij hem te kennen, dat men in de ure des gevaars zijn bijzondere belangen aan die der Christenheid behoort opteofferen. Ook te Rome zijnde, voert hij een geregelde briefwisseling met den keizer over deze hoogstgewichtige aangelegenheid. Met heilige geestdrift bezielde zet hij zijn denkbeelden uiteen, geeft hij zijn

¹⁾ Zie over de verhouding van Venetië tot het Turksche rijk: J. de Hammer, »Histoire de l'Empire Ottoman, traduite par Hellert", Tome V, pag. 21.

²⁾ Zie Gachard, a. w. passim.

vrees te kennen, dat op die wijze ook Napels en Sicilië in de handen der ongeloovigen zullen vallen, ja dat zelfs Italië voor hen openligt. Volgaarne zou hij zijn bloed willen storten, indien hij er 't behoud van Rhodus meê koopen kon. Soms zelfs verliest hij zijn gewone kalnte en vloeien er bittere woorden uit zijn pen. »De Macca-beërs», zegt hij in een dier oogenblikken, »verdedigden hun godsdienst met vrij wat meer vuur en ijver dan wij; wij dragen wel den naam van Christenen, maar christendeugd zoekt men bij ons te vergeefs, wij trachten ons liever op onze vijanden te wreken dan op de vijanden van God, en daarvoor zetten wij de gansche christenheid op het spel ¹⁾» Niets echter mocht baten, de krachtigste taal stuitte op 's keizers onverzettelijkheid af. Nu eens weet hij zich zeer behendig achter Englands koning te verbergen; dan weer werpt hij de schuld op Frankrijk dat door zijn buitensporige eischen en onredelijke voorwaarden een eervollen vrede tot een ongerijmdheid maakt. Met hetzelfde doel had Adriaan gezanten naar Frankrijk en Engeland gezonden, maar ook dáár vond hij de gemoederen allesbehalve gunstig voor de goede zaak gestemd. In het kort hij vorderde niets en zijn onvermoeide pogingen konden slechts strekken om hem bij den keizer in verdenking van partijdigheid te brengen en dezen te versterken in de overtuiging dat hij met den koning van Frankrijk heulde. Later, bij de bespreking van het verbond des pausen met beide mogendheden, zullen wij gelegenheid vinden een en ander meer uitvoerig te behandelen en de vruchten dezer onafgebroken correspon-dentie te leeren kennen.

Intusschen had Soliman, overmoedig geworden door menige gelukkige onderneming en partij trekkende van den strijd, die tusschen de groote Europeesche mogend-

¹⁾ Gachard deelt in bovengenoemd geschrift, pag. 138. dezen merkwaardigen brief in zijn geheel mede.

heden was ontbrand, een aanval op Rhodus, den hoofdzetel der Johannieter-orde, gewaagd. Het bezit van dat eiland lachte hem om velerlei redenen toe en inderdaad kon hij geen gelukkiger tijdstip kiezen om zijn veroveringszucht te bevredigen. »Jamais époque plus favorable», zegt een historieschrijver, »ne s'était présentée pour la réalisation des projets d'agrandissement conçus par les sultans ottomans¹⁾." Zes maanden waren er noodig om het beoogde doel te bereiken. De ridderlijke bevolking, aangevoerd door den uitstekenden grootmeester der orde Villiers de l'île Adam²⁾ handhaafde haar alouden roem en Rhodus zou gewis niet bezwijken zijn, zoo niet verraad de ondernemingen van den vijand had begunstigd. Te vergeefs wachtte men hulp uit Rome; de schatkist was ledig en 's pausen klachten bleven onverhoord³⁾. Wel had Adriaan een kleine vloot doen uitrusten met een luttel aantal troepen bemand, maar deze kwam eerst na de overgave te Rhodus aan. Karel had om het recht op den eer-naam van een getrouwen zoon der kerk en een beschermer van 't Katholicisme niet geheel en al te verbeuren een paar oorlogschepen, derwaarts gezonden maar ook deze mochten de plaats hunner bestemming niet bereiken. Ook Suessa, 's keizers gezant, onthield zijn hulp aan 't ongelukkige Rhodus en wilde liever de steden van Italië bewaken met een bezetting, waarop hij staat kon maken, en 't leger, dat in Gallia Cisalpina zich bevond, met Spaansche soldaten versterken, dan tegen den Turk te velde te trekken.

Niettegenstaande al deze teleurstellingen verdedigden men zich met leeuwenmoed tegen een ontzaglijke over-

¹⁾ de Hammer in meergemeld werk, pag. 25.

²⁾ Zie over hem en zijn merkwaardige correspondentie met Soliman, Zinkeisen a. a. o. S. 621 ff.

³⁾ Burman l. c. pag. 122.

macht. Zelfs vrouwen namen deel aan den strijd en moedigden door haar voorbeeld de belegerden aan. Treffende gebeurtenissen, waarbij onwillekeurig een traan aan ons oog ontrolt, kenmerkten dit hardnekkig gevecht. Zóó verhaalt men, dat een Grieksche vrouw, op 't gezicht van den dood van haar echtgenoot, haar beide kinderen omarmde en na ze 't kruisteecken op 't voorhoofd gedrukt te hebben, ze doorstak en in de vlammen wierp met de woorden: „zoo kan dan ten minste de vijand uw jeugdige lichamen noch levend, noch dood bezoedelen.” Daarop wikkelde zij zich zelve in den bebloeden mantel van den geliefden doode, nam een degen en wierp zich in het heetst van den strijd, waar zij den heldendood stierf ¹⁾.

Ten laatste gaf de bevolking, uitgeput naar lichaam en geest zich aan den overweldiger over. Op den 1sten kersdag brak die *dies ater* voor Rhodus aan, ongeveer op 't zelfde oogenblik, dat Adriaan zich naar de Sixtjnsche kapel begaf om dáár den dienst te verrichten, en juist een zware steen uit de kroonlijst viel, die één zijner dienaars verpletterde ²⁾. Of wij hier aan boos opzet dan wel aan een ongelukkig toeval hebben te denken, valt moeielijk te beslissen; dit is zeker, dat reeds toen een machtige partij op den paus haar arendsblicken geslagen had, en sommigen beweren zelfs, dat een der kardinalen er vrij luidruchtig zijn ontevredenheid over te kennen gaf, dat Adriaan nog bij tijds aan 't dreigend gevaar was ontsnapt,

¹⁾ Nadere bijzonderheden omtrent dit gedenkwaardig beleg, worden in boeienden vorm meêgedeeld door de Hammer o. c. Tome V, pag. 27 et suiv.

²⁾ Ortiz voegt er in zijn »Itinerarium» bij: »et continuo exclamatum est per seniores Romanos Rhodum esse captam, illam nimirum, assignantes causam, quod cum Constantinopolis a proavo istius Mahometici Principis expugnata fuerat, alius inde exciderat lapis, et hoc signo cognoverunt excidium Rhodium — Credat quisquis credere possit!!

en dat deze opmerking, wel verre van verontwaardiging optewekken, integendeel door de meesten zijner collega's met een goedkeurend knikje werd beantwoord ¹⁾. Adriaan, die in deze gansche zaak meer blijken van christelijk medelijden dan van christelijken moed had gegeven, begon toch eindelijk te begrijpen, dat de Katholieke wereld met halve maatregelen niet gebaat was. Reeds meermalen had hij klachten over zijn besluiteloosheid moeten hooren, ja zelfs sommigen hadden zich niet ontzien hem in scherpe bewoordingen hun gevoelen over zijn handelingen te openbaren. Een zekere Hieronymus Balbus o. a. ²⁾ — die door Ferdinand, Karels broeder, naar Rome was gezonden om er bij den paus op aan te dringen, dat hij toch handelend in het belang van Hongarije mocht optreden, en krachtdadig de pogingen ondersteunen, die ter betuiging der Turksche heerschappij in het werk werden gesteld — had hem ten aanhoore van al de kardinalen op een hatelijkheid onthaald, die even fijn als doeltreffend hem 't schaamrood naar de wangen joeg en de omstanders in een onstuimig gelach deed uitbarsten. „Heilige Vader,” zeide hij, „Fabius Maximus heeft door zijn dralen Rome gered, gij zult er Rome en zelfs geheel Europa door te gronde richten ³⁾!” Dit woord schijnt een gewenschten indruk op Adriaan gemaakt te hebben, want kort daarop zond hij den kardinaal Cajetanus met een bedrag van vijftig duizend dukaten naar Hongarije. Dat juist deze prelaat, die Adriaan te Rome zoo uitnemend van dienst kon zijn, derwaarts vertrok, geschiedde waarschijnlijk op aansporing van enkelen zijner raadslieden, die van meening waren, dat hij zich aan 't Roomsche hof een te groote vrijheid van spreken veroorloofde en den paus in zijn her-

¹⁾ Zie Burman, l. c. pag. 61.

²⁾ Burman noemt hem »vir doctus et Poëta sui temporis insignis.”

³⁾ Zie Burman l. c. pag. 71, 132.

vormingsplannen te dapper ter zijde stond, en die het dus beter vonden hem, op deze schijnbaar eervolle wijze, onschadelijk te maken.

Het schijnt echter dat Cajetanus hier niet met veel vrucht werkzaam was; overal toch ondervond hij tegenkating, daar de Hongaren al het mogelijke aanwendden om het geld, dat de Paus ter zijner beschikking had gesteld, hem afhandig te maken ten einde het voor andere doeleinden te besteden, en ofschoon kort na zijn aankomst de Turken een zware nederlaag leden, wisten zij toch allengs 't grootste deel van Hongarije te bemachtigen, terwijl de vorst, die ter verdediging van het rijk en den godsdienst te velde was getrokken, in den strijd kwam te sneuvelen ¹⁾.

Omstreeks denzelfden tijd bood een monnik, die de kloosterwetten niet zeer ijverig beoefend had, zich aan om den algemeenen vijand van het Katholicisme te bestrijden. Het gelukte hem werkelijk in weinige dagen een zoogenaamd vrijwilliger-corps op te richten, dat alleen uit liefde voor God en de goede zaak de wapenen had aangegord. Herhaalde malen vertoonden zij zich vóór 't pauselijk paleis en voerden aldaar hun militaire oefeningen uit; langzamerhand echter verdween de geestdrift en keerden de devoten naar hun kloosters terug. Een andere monnik verklaarde zich eveneens bereid een vloot uit te rusten om daarmee de Turken te bestoken, maar ook deze tocht mislukte bij gebrek aan belangstelling ²⁾.

Over het algemeen schijnen de monniken zich deze zaak ijverig te hebben aangetrokken. De Minoriten legden zelfs den Paus een plan voor om uit de gezamenlijke in-

¹⁾ Buitendien liet de Paus in de grenssteden en vestingen van Dalmatië en Croatië koren en buskruid uitdeelen.

²⁾ »Et merito,» zegt Ortiz bij Burman l. c. pag. 213, »gesta enim Monachorum extra claustra evanida reputantur.»

komsten der kloosters een aanzienlijk leger op de been te brengen, dat met goed gevolg de Turksche macht in Europa zou kunnen bestrijden. Zij berekenden, dat zij zonder groote opofferingen ongeveer 144,000 man onder de wapenen konden roepen, die dan nog maar alleen uit de kloosters afkomstig waren, terwijl hun, indien zij op de kerspelen denzelfden maatregel toepasten, een legermacht van 540,000 man ten dienste stond ¹⁾. Dat hun voorstel in ernstige overweging is genomen, lezen wij niet en kunnen wij ook geenzins verwachten. Waarschijnlijk heeft Adriaan hen naar de kloostermuren verwezen en hun onder 't oog gebracht, dat een monnik der wereld is afgestorven en allermint op 't slagveld te huis behoort. Buitendien braken er spoedig betere tijden aan, die een dergelijk aanbod overbodig maakten, en der christenheid gepaster middelen aan de hand gaven, om haar verzet tegen de toenemende macht van den Turkschen veroveraar te stevigen en met meerdere kracht te doen gelden.

§ 4.

ADRIAANS MAATREGELN TER HERVORMING.

Adriaan had zich eens bij de aanvaarding van het Pontificaat ongeveer aldus over de Pauselijke waardigheid uitgelaten: „Niets is in dit leven en vooral in dezen tijd gemakkelijker en aangenameer dan het bisschoppelijk en inzonderheid het pauselijk ambt, als men er alleen naar streeft om de menschen te behagen, maar ook niets is

¹⁾ Dit belangrijk stuk draagt tot opschrift: „Avis pour mettre sus une grande et puissante armée cet. Zie Zinkeisen a. a. o. S. 637 ff.

gevaarlijker en aan meer bezwaren onderhevig, als men bedenkt, dat men Gode eens van alles rekenschap zal geven en zal moeten antwoorden op de vraag, of men in waarheid een stedehouder van Christus is geweest? God heeft zich verwaardigd mij tot deze eervolle betrekking te roepen; ik hoop dat het mij, onder bijstand van zijn genade, gelukken zal een getrouw dienaar te zijn." ¹⁾

Ziedaar een ernstig en welsprekend woord; een Paus die met zulke gevoelens zijn taak aanvaardt, heeft recht op aller sympathie en maakt een beteren indruk op ons dan een Leo, die slechts van een „genieten van 't Pausdom" sprak.

Reeds aanstonds wilde hij toonen, dat het hem ernst was, toen in een plechtig oogenblik die uitspraak over zijn lippen ging. Had hij te Leuven niet geschroomd openlijk te verklaren, dat de geestelijkheid door groote gebreken werd ontsierd; ook hier wilde hij zijn stem verheffen, die men aldaar te vergeefs door het doodend vergif had trachten te smoren. Adriaan begreep terecht dat hij dan eerst kans van slagen had, als hij met zich zelve begon en zich, door de pauselijke waardigheid te ontdoen van den bovenaardschen glans waarmee zijn voorgangers haar hadden trachten te omgeven, aan de zijnen ten voorbeeld stelde.

Daartoe kon hij te eerder overgaan, naarmate zijn beschouwingwijze in menig opzicht verschilde van die zijner voorgangers. Adriaan gevoelde dat de afstand tusschen den Paus en de leeken niet zoo ontzaglijk groot was als Leo e. a. zich hadden voorgesteld.

Had een Gregorius VII het theokratisch ideaal, de onvoorwaardelijke opperheerschappij der kerk over den staat en van 't pausdom over de kerk, zoeken te verwezenlijken; had een Innocentius III en een lange reeks van

¹⁾ Zie Burman l. c. pag. 161.

pausen na hem, voor dat absolutisme geijverd, en is het ten laatste aan een Pio Nono gelukt, om, trots 't welsprekend protest van de edelste zonen der kerk, de onfeilbaarheid tot den rang van een dogma te verheffen, en daardoor de pauselijke macht het toppunt van haar luister te doen bereiken: hier ontmoeten wij een man, die reeds te Leuven in een zijner werken ¹⁾ had verklaard, dat die

¹⁾ Het is hier de plaats om met een enkel woord, Adriaans geschriften te bespreken — met een enkel woord zeg ik, want daar zij voor 't meerendeel slechts in H. S. bestaan en eigenlijk wegens hun inhoud in de dogmenhistorie te huis behooren en wel in dat gedeelte waarin de periode der scholastiek ter sprake komt, kunnen wij er slechts terloops de aandacht op vestigen. Bovendien is onze arbeid overbodig gemaakt door 't meergemeld geschrift van Reussens die getracht heeft uit de voorhanden stof een overzicht te geven van Adriaans denkbeelden over God en goddelijke zaken en ons met groote nauwkeurigheid en volledigheid op de hoogte brengt van zijn schriftelijke werkzaamheid. Behalve eenige sermones en orationes theologicae door hem voor de geestelijkheid te Leuven en bij plechtige gelegenheden aan de universiteit aldaar gehouden, bezitten wij van hem een werk getiteld: *Quaestiones Quodlibeticae XII*, dat zijn ontstaan te danken heeft aan de te Leuven heerschende gewoonte: om jaarlijks in de maand December, op zes achtereenvolgende dagen, in 't openbaar eenige kwesties te bespreken, quodlibeticae genoemd, omdat zij over allerlei onderwerpen liepen, onverschillig van welken aard, die echter niets mochten bevatten dat strijdig was met de goede zeden. Aan deze werkzaamheid nu heeft ook Adriaan een ruim aandeel genomen en als vrucht daarvan mogen wij de twaalf *Quaestiones* beschouwen, die in verschillende uitgaven tot ons zijn gekomen en over simonie, avondmaalsbediening, omkoopning en andere zaken handelen. Nog bezitten wij van hem een geschrift getiteld: *Commentarius sive expositiones in Proverbia Salomonis*, dat, ofschoon 't nu en dan practische zaken aanroert en soms 't gebied der dogmatiek betreedt, over 't algemeen een zedekundige strekking heeft. Zijn eigenlijk hoofdwerk echter is zijn *Quaestiones in quartum Sententiarum librum* waarin hij de verschillende sacramenten der Roomsche kerk ter sprake brengt. Van dit geschrift getuigt Moringus: *«Fallor, si quid multis seculis in eo genere solidius videris ac eruditius.»* Het schijnt hem door eenigen zijner vrien-

onfeilbaarheid een onwaarheid was, want dat er zelfs onder de vorige pausen ketters waren geweest, en die, nadat hij den pauselijken troon had beklommen, niet zooals Pius II, aanstonds van gevoelen veranderde, maar volkomen getrouw bleef aan 't geen hij vroeger als zijn overtuiging had geopenbaard.

Ieder, die met belangstelling de groote kerkvergadering van het Vatikaan in haar verloop heeft gadeslagen, en ernstig heeft nagedacht over de gevolgen, die een dogma, zoo geheel in strijd met de rechten van 't episcopaat, na zich kan sleepen, zelfs in een tijd, waarin het Opperhoofd der kerk grootendeels van zijn wereldlijke macht is beroofd, zal 't een merkwaardig verschijnsel moeten noemen, dat een bisschop van Rome in de 16de eeuw, onvoor-

den ontfutseld en zonder zijn toestemming uitgegeven te zijn, daar men vreesde, dat het anders niet in 't licht zou verschijnen.

In dit werk nu komt de belangrijke plaats voor waarop wij boven de aandacht vestigden. Sprekende over de bediening van 't vormsel, die volgens zijn overtuiging niet aan presbyteri kon worden toegestaan, laat hij zich aldus over een daad van Gregorius in dit opzicht uit: *de facto Gregorii dico primo, quod si per Ecclesiam Romanam intelligatur caput ejus, puta Pontifex, certum est, quod possit errare etiam in his, quae tangunt fidem, haeresim per suam determinationem aut decretalem asserendo; plures enim fuerunt Pontifices Romani haeretici.* Verschillende voorstanders der onfeilbaarheids-theorie hebben vruchteloos getracht aan deze plaats een uitlegging te geven meer in overeenstemming met hun denkbeelden. Anderen hebben het aanstootelijke willen verwijderen, door aan te toonen, dat de uitgave van dit werk zoowel te Leuven als te Rome zonder Adriaans voorkennis plaats had. Ware dit laatste 't geval geweest, en is er reden om te gelooven, dat hij als paus van meening veranderd is, waarom wordt er dan nergens van een protest tegen dien herdruk melding gemaakt? Ons komt het voor — en Adriaans handelingen versterken ons in onze overtuiging — dat hij zich werkelijk tegen de leer van 's pausen onfeilbaarheid heeft verklaard en dat alleen vooroordeel en dogmatische bekrompenheid een tegenovergestelden zin in deze merkwaardige uitspraak kunnen leggen.

waardelijk heeft verworpen, wat zijn voorgangers en opvolgers zoo vurig hebben begeerd. Dit feit alleen is dan ook reeds voldoende, ter verklaring onzer ingenomenheid met een man, in wien een Hyacinthe, Döllinger, Stroszmayer e. a. in zeker opzicht reeds een geestverwant kunnen zien.

Op dit standpunt nu kan er eigenlijk eerst van hervorming eenige sprake zijn. Had Leo vooral de wereldlijke macht des Pausen trachten te handhaven en den bisschop van Rome in een wereldsch souverein herschappen, die het oog zijner onderdanen door zijn glansrijke hofhouding zocht te verblinden en de ijdelheid zijner hovelingen te streelen, Adriaan hechtte grootere waarde aan zijn geestelijke heerschappij en wenschte, gedachtig aan de uitspraken van Jezus, 't Pausdom van zijn aardsehen luister te ontdoen. Was Christus gekomen om te dienen en niet om gediend te worden, van zijn plaatsbekleeder werd het zelfde gevraagd. Die gedachte straalde in vele zijner handelingen door. Er openbaarde zich in hem een zeker streven om tot den eenvoud der apostolische dagen terug te keeren; getuige zijn uiterst sobere levenswijze, in scherpe tegenstelling met het weelderig bestaan van zijn voorganger. Al aanstonds ontsloeg hij een groot deel van den schitterenden hofstoet, dien Leo om zich vereenigd had; slechts een klein aantal vertrouwden omringde hem. Dat hij zich van Leo's tafelrekeningen, die gewoonlijk acht à negen duizend dukaten bedroegen, geen juist denkbeeld kon vormen, kan ons geenzins bevreemden, als wij n. l. lezen, dat hij dagelijks nog geen dukaat voor zijn levensonderhoud uitgaf. Lang vóór het aanbreken van den dag stond hij op en verrichtte hij den dienst; daarna begaf hij zich weder te bed totdat de eerste zonnestralen hem herinnerden, dat het uur was aangebroken om de Mis te lezen; vervolgens verleende hij gehoor aan enkelen,

die hunne belangen aan zijn oordeel wenschten te onderwerpen, en na afloop daarvan trok hij zich in zijn studeervertrek terug in stil gepeins verzonken, om zijn zucht naar vermeerdering van kennis te bevredigen ¹⁾. Zóó gingen de meesten van zijn levensdagen voorbij, een bevreemdend schouwspel voorwaar, voor een Italiaan die in de dagen van een Julius en Leo had geleefd ²⁾!

Nauwelijks was Adriaan te Rome gekomen, of hij trad openlijk met zijn hervormingsplan te voorschijn en toonde door een kloek besluit, dat hij de daad aan 't woord wenschte te paren. Reeds op den 1sten September verklaarde hij in 't openbaar en zonder voorbehoud, dat de indulta der kardinalen, d. i. het hun verleende recht om een geestelijke prebende voor zich zelve te behouden of hoogere geestelijke ambten met de inkomsten daaraan verbonden, naar welgevallen te begeven, van den dag zijner verkiezing af waren ingetrokken ³⁾. Elk wien 't heil der kerk na aan 't harte lag moest zulk een krachtigen maatregel onvoorwaardelijk en luide toejuichen; de kardinalen echter, die de deugd der zelfverloochening gemakshalve niet beoefenden, waren met dit zuiveringssysteem volstrekt niet ingenomen en ontzagen zich niet den Paus het recht daartoe te betwisten ⁴⁾. Op hun standpunt was zulks volkomen verklaarbaar, want de vernietiging van dit

¹⁾ Ludovico Gradenigo, destijds ambassadeur te Venetië, gunt ons een blik in Adriaans huiselijk leven; zie Gachard in de Préface van meergemeld werk, pag. LXXXIX.

²⁾ »Er laszt niemants zü jm in syn kameren,» zegt de hoveling in 't »eleglichs gesprech», »er ist stäts allein unnd wil niemants by jm habē, Er hat dry kleiner büblin die dienen jm zü tisch und tragen jm für in kleinē schüsselin schlechtiglich wie ein armē dorffparrer.»

³⁾ Zie Burman l. c. pag. 159 seqq.

⁴⁾ Men vergat echter, dat hij zich met een beroep op Clemens V, die door zijn bul in dit geval had voorzien, volkomen kon rechtvaardigen.

privilegie, dat meer kwaad in de kerk heeft gesticht, dan men oppervlakkig zou meenen, beroofde hen van een aanzienlijk deel hunner inkomsten ¹⁾). Alles toch was daarop berekend; het waren vooral de abdijen en bisdommen waarvan de opbrengsten hen in staat stelden een vorstelijk leven te leiden en een onafzienbare schare van hofbeambten, wier getal onder Leo soms tot honderd vijftig klom, om zich te vereenigen. „Um Beneficiën, Bullen, Verheissungen opferten sie Ruhe und Freiheit,“ zegt von Reumont; waarlijk het verwondert ons niet, dat hun een koude rilling langs de leden ging, bij 't vernemen van dit besluit. Adriaan bekommerde er zich weinig over of men al beweerde, dat het hem niet vrij stond vóór zijn kroning zijn macht te doen gelden, en hem het recht ontzeide om zijn verbod zoover uit te strekken; hij zag 't kwaad als een kanker voortwoekeren, en meende dat hij geroepen was er zoo spoedig mogelijk paal en perk aan te stellen. Wat toch waren de gevolgen van dit aan de kardinalen verleende voorrecht anders, dan dat de kerkelijke tucht er door verslapte, de ontwikkeling des volks er door belemmerd en de prediking des woords er door verwaarloosd werd? Niets dan een verderfelijk egoïsme werd er door bevorderd. De kardinalen waren over 't algemeen zeer wel tevreden, als zij slechts de vruchten mochten genieten, die deze geestelijke goederen in overvloed afwierpen en bekommerden zich weinig of niets om de geestelijke belangen van het bisdom, dat zij zich langs dezen niet zeer moeilijken weg hadden toegeëigend. Kwamen de inkomsten hun te gering voor, dan schonken zij 't aan vrienden, bloedverwanten of onderhoorigen, die er hun voordeel meê wisten te doen, maar

¹⁾ Zie hierover de beschouwingen van den schrijver van „het Utrechtsche bisdom.“ Dl. II, bl. 133.

wien 't meestal aan verstand ontbrak om de kerkelijke zaken te regelen, en aan een hart om zich 't lot der hun toevertrouwde zielen aantetrekken.

Voor al op financieel gebied, werden krachtige maatregelen vereischt. Adriaan had een desolaten boedel aanvaard, en hij zag in, dat het lang zou duren eer alles goed geordend was. Overal toch zou hij tegenstand ontmoeten, inzonderheid bij een volk, dat eigenlijk nooit en nog wel 't minst in Leo's dagen de ware belangen van den staat ter harte nam. Deze had al 't mogelijke gedaan om zich geld te verschaffen, dat hij voor zijn buitensporige vermaken en zijn luisterrijke hofhouding in niet geringe hoeveelheid noodig had. Dientengevolge had hij al wat verhandelbaar was te koop aangeboden ¹⁾; hij verstond uitnemend de kunst om verschillende nieuwe betrekkingen te scheppen en die aan de meestbiedenden afteestaan. Alle kostbaarheden en tempelsieraden werden aan woekeraars verpand; ook door den afluathandel — die vooral in dit tijdstip gansch en al 't karakter van een pauselijke belasting had aangenomen, en tot zulk een schrikbarende hoogte was geklommen, dat zij 't krachtigst protest in 't leven riep, dat er ooit op aarde was gehoord — waren schatten naar Rome gevloeid, zoo 't heette, ten behoeve van een kruisvaart tegen de Turken en den opbouw der St. Pieterskerk, maar die eigenlijk het te kort, door zijn verkwistingen veroorzaakt, moesten dekken. Ten gevolge daarvan vond Adriaan bij zijn komst te Rome een ledige schatkist en drongen van alle kanten de klachten tot hem door van

¹⁾ »Aerarium,» zegt Jovius, »non modo erat inane, sed gemmas publicas et sacrorum solemnium ornamenta et Leo ipse et Triumviri demum Cardinales foeneratoribus oppignoraverant.» Zie Burman, l. c. pag. 121.

aanzienlijke geslachten, die door zijn voorganger geheel en al tot den bedelstaf waren gebracht¹⁾.

Adriaans toestand was dus alles behalve benijdenswaardig. Zouden zij, die zijn voorganger onder verwenschingen en smaadkreten naar zijn grafplaats hadden geleid, omdat hij de schatkist beroofd en de stad in schulden gestoken had, thans bereid zijn tot hervormingen? Zou hij mannen ontmoeten, die hem, omringd door een morrende schare in een vreemd land, onbekend met de behoeften en belangen des volks hun steun zouden schenken? — Adriaan zette zich met moed en ijver aan 't werk. Door 't afschaffen van allerlei borgtochten en 't uitschrijven van nieuwe belastingen, door verschillende bezuinigingsmaatregelen, die hij niet het minst op zijn eigen aangelegenheden toepaste, trachtte hij den ontzaglijken schuldenlast te verlichten. Zijn korte regeering echter is de oorzaak, dat hij op dit gebied meer theoretisch, dan praktisch werkzaam heeft kunnen zijn, en de toepassing zijner beginselen aan zijn opvolgers heeft moeten overlaten.

Ook in 't verleenen van aflaten poogde Adriaan eenige gunstige veranderingen te brengen. Een man met een vroom gemoed en ernstig gezind als hij moest noodzakelijk terugdenken voor de wijze waarop de aflaathandel werd gedreven, gesteld zelfs, dat hij als streng scholasticus er geen oogenblik aan denken kon om een tittel of jota van de Thomistische leer aangaande den „thesaurus superelevationis perfectorum” te schrappen. Toen hij Proost van St. Salvator te Utrecht was, had Leo hem tot pauselijk Nuntius en Commissaris van den aflaathandel benoemd, en was hij dus ruimschoots in staat geweest de stemming des volks in dit opzicht te leeren kennen en den indruk te bespeuren, dien de aflaاتبrieven op de groote

¹⁾ Vooral de Florentijnen Guiliano Leni, Luiggi Gaddi en Bernardo Bini waren door hem te gronde gericht.

menigte maakten ¹⁾. Bovendien was ook hem 't protest van Luther ter oore gekomen. Dit alles te zamen genomen noopte hem spaarzamer met het uitdeelen der aflaten te werk te gaan, hopende op deze wijze de zaak weêr in de algemeene achting te doen rijzen. Eigenlijk was 't zijn plan geweest de geheele aflaat-theorie aan een herziening te onderwerpen. Reeds in zijn meêr gemelden commentaar had hij zijn beschouwing over deze zaak neêrgelegd en 't plan gevormd om door 't uitvaardigen van een Bul zijn opvatting tot algemeene kerkleer te doen verheffen ²⁾. Hij had n. l. geleerd, dat de grootte van den aflaat alleen bepaald kan worden door de meerdere of mindere volkomenheid van 't werk dat men verricht; dat een volle aflaat alleen voor een volkomen goed werk verdiend kan worden, en dat in elk ander geval slechts een evenredig gedeelte geschonken wordt. Van de toepassing van dit beginsel voorspelde Adriaan zich veel goeds, maar de kardinaal Cajetanus dacht er anders over en spande al zijn krachten in om den paus tot andere gedachten te brengen. Volgens hem was 't beter voor 't heil der zielen, dat deze waarheid 't eigendom bleef der geleerden en niet aan 't licht werd gebracht; de paus zelf, zóó beweerde hij, had vroeger rondborstig verklaard, dat slechts uitstekende Theologen er den zin van konden verstaan. Bovendien zou er van zelf uit

¹⁾ Zie over Adriaan, als Pauselijk nuntius en commissaris tot den aflaathandel, de verhandelingen van Kist in 't »Archief van Kist en Royaards Dlm I en VIII, waar ons inzage verleend wordt in een geschreven aflaatsbrief van 't jaar 1516, die ons Adriaan in die betrekking leert kennen. Het door dezen geleerde meêgedeelde is, helaas! 't eenige wat ons tot nu toe van Adriaan als zoodanig bekend is.

²⁾ Zijn zienswijze leeren wij kennen uit het belangrijk geschrift van Paolo Sarpi »Histoire du Concile de Trente" traduite par Amelot de la Houssaye, pag. 13 s.

voortvloeien, dat sommigen tot het inzicht kwamen, dat de pauselijke concessie hier ten eenemale overbodig was en dat alles van den aard van 't werk afhangt. Hierdoor zou natuurlijk de algemeene achting voor de aflaten dalen en 't gezag des pausen niet weinig verminderen. Zijn ervaring had hem geleerd, dat het 't beste was tot de oude voorstelling terugtekeeren en de voormalige boetedoeningen te herstellen, die van zelf bij de Christenen 't besef zouden doen ontstaan van 't nut en de noodzakelijkheid der aflaten, waarnaar zij zich weldra met verdubbelden ijver zouden uitstrekken ¹⁾. Adriaan toonde zich geenzins afkeurig van dien raad en besloot het voorstel van Cajetanus in de aflaatkamer ter tafel te brengen, om het na verkregen goedkeuring, door de christenheid te doen aannemen; maar de kamer was juist van het tegenovergestelde gevoelen en berichtte den paus bij monde van den kardinaal Pucci ²⁾ den groot-poenitentiaris, dat de uitvoering aan te veel bezwaren onderhevig was, om 't voorstel in ernstige overweging te nemen; dat het plan van Cajetanus alleen uitvoerbaar zou zijn in een gemeente, als die der eerste christenen, waar de liefde nog niet verkoeld en de ijver nog niet verflauwd was; dat de paus misschien Duitschland daardoor winnen maar Italië ongetwijfeld verliezen zou.

Adriaan was niet weinig ontstemd over dit antwoord, waarin hij een voorbode zag van de tegenkanting, die zijn verdere hervormingsplannen zouden ondervinden. Hij had n. l. tevens 't plan gevormd om de huwelijks-dispensatiën te regelen en menig verbod in te trekken, dat hem onbillijk en noodeloos toescheen ³⁾. Ook dit werd als een poging

¹⁾ Cajetanus beroept zich hier vooral op verschillende discussies, door hem indertijd over dit onderwerp uitgelokt, en vooral op zijn redetwist met Luther.

²⁾ Eertijds Dataris van Julius II.

³⁾ Zie hierover Sarpi a. w. pag. 21.

aangezien om de kerkelijke tucht te doen verslappen, terwijl men zich niet bekommerde om 't protest der Lutheranen, die deze zaak niet anders dan als een geldkwestie beschouwden. Wilde hij die dispensatiën tot enkelen beperken, dan wierp men hem tegen, dat het christendom geen aanneming des persoons gedoogde. Zóó wist men tegen alles bedenkingen aan te voeren en behendig de schoone plannen des pausen te verijdelen. Adriaan moest alzoo lijdelijk aanzien, dat men op de onbeschaamdste wijze simonie bedreef en alle ondeugden en buitensporigheden der curie in de hand werkte. Hij was er de man niet naar om zich krachtig te doen gelden. Zijn onbekendheid met Italiaansche toestanden, met de listen der prelaten, wier handelingen grootendeels door eigenbelang werden beheerscht, maakte hem schroomvallig en wantrouwend, en beroofde hem van de standvastigheid en de wilskracht, die de noodzakelijkste vereischten in een hervormer zijn. Een zekere besluiteloosheid kenmerkte vele zijner daden ¹⁾, en het verwondert ons dat een man, die reeds zooveel tegenspoed ondervonden had, zoo weinig in staat was aan de beproeving het hoofd te bieden en tegen de telcursstellingen te worstelen. Wij mogen hem echter daarover niet al te hard vallen; Adriaan stond als 't ware alleen tegenover een ontaarde en verwijfde menigte, die allermint uit den mond van een vreemdeling de waarheid wilde hooren, tegenover een materialistische maatschappij, die van rechtvaardigheid, matigheid en godsvrucht geen flauw begrip koesterde. Het A. B. C.

¹⁾ De Venetiaansche gezanten, die hem in naam der republiek kwamen verwelkomen, gaven hun verbazing te kennen over zijn besluiteloosheid, 't geen zij op rekening stellen van zijn geringe zaakkennis »Videbimus!» was bij alles zijn stopwoord. Zie Gachard a. w. Préface pag. XC.

van 't christelijk leven waren zij zelfs verleerd, ieder ander zou hier zijn zwakheid hebben gevoeld ¹⁾).

Één ding was er waartegen Adriaan krachtig te velde trok en dat hij bestreed met al de wapenen die hem ten dienste stonden; hij was n. l. een verklaard vijand van 't Nepotisme, dat door velen zijner voorgangers gehuldigd werd en vooral aan pausen, die men met bijtenden spot de vaders des vaderlands noemde, uiterst welkom moest zijn. Van lieverlede had men dit als een recht leeren beschouwen, als de natuurlijkste zaak ter wereld, en een paus die een uitzondering op dezen regel wenschte te maken, omdat hij zich niet op zulk een ruim geweten kon beroemen als zijn voorgangers, voor een dwaas uitgekreten. Adriaan echter had een bepaalden afkeer van 't »aedicare Sion in sanguinibus» zooals hij 't noemde en bleef ten allen tijde met groote standvastigheid aan dat beginsel getrouw, zóó zelfs dat hij, toen men er eens op aandrong, dat hij een zijner nabestaanden, een uitstekend jong mensch, die nog kort te voren aan de universiteit te Leuven den graad van Magister in de Philosophie had verworven, met den kardinaals-hoed zou vereeren, dit volstandig weigerde, zeggende, dat hij de menschen aan de beneficia maar geenzins de beneficia aan de menschen gaf. Een andere bloedverwant, die te Siena studeerde en onverwacht zonder zijn toestemming

¹⁾ Hoe weinig men met zijn plannen te Rome ingenomen was, en welke zonderlinge voorstelling men zich van de pauselijke waardigheid had leeren vormen, blijkt uit 't geen de hoveling in meergemeld werkje zegt. Sprekende over Adriaans bezuinigingsmaatregelen gaat hij aldus voort: »Er ist des fürnemes dz er wöl all Cardinal un die gantze kurt reformierē, er wil ein beginen husz usz Rom machen, aller triumph un pomp ist davon, die grosz bāpstlich gewalt dem künig, fürsten un herrē synd underworfen gesyn wirt abgon. Ich gloub dz diser Adrianus sy die bestia, die Johānes sach in der wüste, dañ er den garte aller lustbarkeit und wollustes wil zu einer wüste machen.

te Rome verscheen, werd op staanden voet, onder een stortvloed van verwijten te paard weêr naar huis gezonden. Eveneens handelde hij met enkele zijner betrekkingen uit de Nederlanden, die insgelijk met bijoogmerken naar Rome waren gekomen. Voorzien van een wollen kleed en een weinig geld ter bestrijding der reiskosten konden zij den terugtocht weêr aanvaarden; ja zelfs, één uit hun midden, die wegens armoede zich genoodzaakt had gezien de verre reis te voet te ondernemen, kreeg juist zooveel geld als hij noodig had om weêr te voet zijn vaderland te bereiken ¹⁾. Naar alle waarschijnlijkheid zou Adriaan in de richting, door hem gekozen, zijn voortgegaan en nog menig misbruik van lieverlede in de kerk ingeslopen, hebben afgeschaft, indien niet de kardinaal Francesco Soderini hem in zijn netten had verstrikt.

Deze man, die reeds op drie pausen zijn heilloozen invloed had doen gelden, genoot ook het vertrouwen van Adriaan. Aan een helder hoofd paarde hij al de listen van een satanischen geest, die hem in zijn veelomvattenden werkring uitnemend te stade kwamen. Jovius beschrijft hem als een man van een waardig uiterlijk, bedeed met een niet geringe mate van vernuft en welsprekendheid; als een uitstekend letterkundige en rechtsgeleerde, achter welke talenten hij zeer behendig de fijnste listen van een wiefelend en onoprecht gemoed verborg ²⁾. Later echter viel hij bij den paus in ongenade en werd, van hoogverraad beschuldigd, gedwongen zijn elendig bestaan in den kerker voort te sleepen. De aanleiding tot zijn val zullen wij later in bijzonderheden leeren kennen. Deze Soderini nu wist Adriaan te vleijen en zeer behendig zijn plannen te verijdelen. Hij precs zijn geestdrift en zijn ijver, roemde zijn hervormingszucht maar bracht hem tevens onder 't oog,

¹⁾ Zie Burman. l. c. pag. 69.

²⁾ In zijn *vita Hadriani VI* bij Burman pag. 131.

dat alles afhing van de juiste middelen, die hij ter bereiking van zijn doel zou kiezen. Hij voor zich voorspelde weinig heil van dien ijver en geloofde, dat het Katholicisme door een hervorming der curie in geen enkel opzicht gebaat werd ¹⁾. Door zich aldus bloot te geven en zijn eigen gebreken openhartig te erkennen gaf Adriaan, dus beweerde hij, den vijand een nieuw wapen in handen en droeg hij ongetwijfeld bij tot de beperking van 't pauselijk gezag; terwijl bovendien een hervorming, zooals hij die bedoelde, voor de stoffelijke belangen der kerk ten hoogste nadeelig zou zijn en den paus voor een groot deel van zijn inkomsten zou berooven, waarin door de aflaten, de dispensaties en de uitdeeling der Beneficia op zoo uitstekende wijze werd voorzien. Met deze en dergelijke drogredenen trachtte hij Adriaan van zijn lievelingsdenkbeeld te vervreemden en hem aftebrengen van 't pad, dat hij met zooveel moed en vertrouwen had ingeslagen.

De paus was terneêrgeslagen en stortte voor zijn beide vrienden Enckvoirt en Hezius ²⁾ zijn hart in de weemoedigste klachten uit. »Wel is der pausen toestand ongelukkig;» zeide hij, »want hun ontbreekt de vrijheid om goed te doen, ofschoon zij er toe gezind zijn en naar de juiste middelen zoeken.» En nog ware hij in zijn ijver niet verflauwd, maar van alle kanten verhief zich de stem der oppositie en maakten dreigende gebaren en beleedigende woorden hem duidelijk, dat hij zijn paalen voor de zwijnen wierp. Men ontzag het zich niet meer zijn toevlucht te nemen tot dat elendig systeem van verdachtmaking, dat

¹⁾ Zie Sarpi a. w. pag. 21 s. waar al de argumenten worden meêgedeeeld, waarvan Soderini zich bediende om den Paus van zijn hervormingsplan te doen afzien en hem een meer zekeren weg voor 't welslagen zijner pogingen aan te wijzen.

²⁾ Deze Hezius, een vlamming van geboorte, was Adriaans geheimschrijver. Door Jovius wordt hij beschreven als een »vir optimarum literarum notitia et Christiana modestia insignis.» Zie Burman l. c. pag. 123.

ten allen tijde zulk een uitstekend wapen in de hand van lage gemoederen was; men begon hem te beschuldigen van onrechtvaardigheid en hebzucht, en ten laatste werden al die klachten en dreigingen vleesch in een enkelen onverlaat ¹⁾, die tot het onzalig besluit kwam om den paus te vermoorden. De aanslag mislukte echter en de man die zich verraden en van zijn medeplichtigen verlaten zag, doorstak zich met hetzelfde zwaard, dat bestemd was om Adriaan te treffen. De paus was door dit voorval, dat voor hem 't anathema van Rome was, geheel en al verpletterd en tot tranen bewogen. Thans kwam hij meer dan ooit tot de overtuiging, dat de kans om wel te slagen, zelfs voor den meest uitstekende, grootendeels van den tijd van zijn optreden afhangt ²⁾.

Vragen wij thans, na dit overzicht of de christenwereld er veel bij verloren heeft, dat de pogingen van Adriaan schipbreuk hebben geleden, dan schromen wij niet een ontkenmend antwoord te geven. Voorzeker, wij prijzen den moed en den ijver, waarmede hij zijn taak aanvaardde en kunnen 't slechts betreuren, dat er in Rome zoo weinigen waren, aan wie hij zich aan kon sluiten en van wie hij steun kon verwachten; dat hij zelfs aan kardinalen zijn vertrouwen moest ontzeggen en slechts enkelen zijner landgenooten zijn plannen kon openbaren; maar gesteld zelfs, dat de tegenstand minder heftig ware geweest en Adriaan werkelijk eenige vrucht van zijn bemoeiingen had mogen aanschouwen, 't zou toch altijd slechts stukwerk zijn geweest, waardoor een protest wel vertraagd maar nooit vernietigd kon worden. De Hervormingen toch zouden voor een groot deel zich tot de geestelijkheid hebben beperkt en

¹⁾ Marius Placentinus, „vir togatus, sacratique nominis” zegt Jovius bij Burman l. c. pag. 134.

²⁾ „Multum refert ad feliciorum fortunam ad quae tempora alicujus vel praeclara virtus incidisset.”

de diepere wonden wellicht onaangeroerd hebben gelaten waaraan 't Katholicisme over 't algemeen lijdende was. Gaarne gelooven wij met Erasmus, dat, indien 't Adriaan vergund was geweest tien jaren lang op den stoel van Petrus te zitten, Rome een vrij groot zuiveringsproces zou hebben ondergaan ¹⁾, maar 't zou toch steeds meer 't uitwendige hebben betroffen, want van hem, den strengen scholasticus, den vertegenwoordiger der rechtzinnigheid was het wel niet te verwachten, dat hij aan de leer iets veranderen zou, integendeel ook voor hem was 't »quod semper, quod ubique, quod ab omnibus" heilig en onschendbaar. Dat ook de dogmatische herziening behoefde was een overtuiging, die allerminst in 't hart van Adriaan wortel zou schieten; wij hebben slechts een vluchtigen blik in zijn brieven te slaan om ons van het tegendeel te overtuigen. En daarom vooral zou zijn werk geen gezegende vruchten hebben gedragen, omdat er zich bij hem geen streven openbaarde om een onderzoek instellen naar de deugdelijkheid der theoriën waarop het Katholicisme steunde, en omdat hij zich zelf niet afvroeg of er ook in de leer bestanddeelen waren, die onverteerbaar voor 't gezond verstand en ongenietbaar voor 't vroom gemoed, met den tijdgeest in botsing kwamen.

§ 5.

ADRIAANS BRIEFWISSELING MET ERASMUS.

Waren wij in een vorig hoofdstuk getuigen van den strijd, dien Adriaan als wereldlijk vorst tegen de Turken

¹⁾ »Si licuisset Hadriano in Cathedra Petri sedere decem annos, haberemus illam urbem, ni fallor, aliquanto puriorem." Zie zijn Epistola 1195.

had te voeren, thans hebben wij 't oog te richten naar Duitschland, waar wij een anderen vijand van 't Katholisme aantreffen, machtiger dan de eerste. Dáár toch had het krachtig protest van Luther de gemoederen in geestdrift ontstoken en een omwenteling op kerkelijk gebied teweeggebracht. Was 't der kerk in vroegere eeuwen gelukt den tegenstand te smoren en de secten te vernietigen, die een dreigende houding tegen Rome hadden aangenomen; kon een Innocentius door een kruistocht de Albigenzen ten ondergang doemen, een Lucius de ongelukkige Waldenzen te vuur en te zwaard vervolgen; kon het vonnis der inkwistitie 't zwijgen opleggen aan enkele edele geesten, die 't waagden zich tegen de kerkleer te verzetten: — in 't Lutheranisme was een vijand opgestaan, die met geen brandstapel of marteltuig te verdelgen was. Had Rome het oor gesloten voor de klachten, die reeds sedert eeuwen binnen de klooster muren waren vernomen en de bede om een hervorming op conciliën en synoden geslaakt met een „*non possumus*” of een medelijdend schouderophalen beantwoord; Duitschland zou voortaan de taak aanvaarden, door 't Katholicisme zoo moedwillig versmaad.

Rome zelf had aan Luther 't middel in handen gegeven, om daarmee de grondslagen van 't eeuwenoud gebouw te ondermijnen en hij liet zich dat wapen niet meer ontnemen.

Nog geen vier jaren waren er verlopen, sinds dien eeuwig gedenkwaardigen dag, waarop hij zijn stellingen aan de slotkerk te Wittenberg sloeg, en reeds was 't mostaardzaadje tot een boom geworden, en geen eeuwen zouden er meer noodig zijn om de menschheid onder haar takken te verzamelen. De man, die eens op den rijksdag te Worms vol des geloofs en des H. G. dat koninklijk woord had gesproken: „ik kan en wil niet herroepen omdat 't noch veilig, noch raadzaam is iets tegen 't geweten te doen, hier sta ik, ik kan niet anders, God helpe mij!” — die man

had een vuur op de aarde geworpen, dat her- en derwaarts vonken spatte en nooit meer zou worden uitgebluscht. Duitschland was door hem tot een nieuw en krachtvol leven opgewekt, aangespoord om de ketenen van kerkgezag en priesterheerschappij te verbreken en geen macht ter wereld zou in staat zijn, dien geweldigen stroom te stuiten. Duitschland was 't brandpunt geworden van alle vromen en geleerden, die Romes heerschappij moede, haar ondragelijk juk van de schouders wierpen, om zich te koesteren in 't licht van een nieuweren tijd.

Niet alleen edelen, als Frans van Sickingen en Ulrich van Hutten, maar ook vorsten, als Frederik de wijze en Filips van Hessen, en met hen een aanzienlijk deel des volks, dat sedert lang geen heimwee naar Rome meer gevoelde, schaarden zich onder de banier van den man, die te Worms zulke schitterende proeven van Christendeugd en heldenmoed had gegeven, en toen men het jaar 1522 schreef, was reeds een groot deel van Duitschland tot Luthers partij overgegaan en zond het licht, door de hervorming ontstoken, zijn stralen zelfs naar Zweden, Denemarken en de Nederlanden uit.

Adriaan had een geopend oog voor 't gevaar dat de kerk bedreigde. Had Leo met een onvergeefflijke onbezorgdheid de beweging in Duitschland gade geslagen ¹⁾, Adriaan bezat ernst genoeg om te begrijpen, dat hier iets meer dan een monnikenstrijd werd gevoerd. Had Leo eenvoudig met banbliksems en anathema's den hervormer gedreigd, Adriaan begreep dat er nog andere wapenen waren

¹⁾ »Presque au même temps,» zegt David Blondel in zijn »Examen de la Bulle d'Innocent X» pag. 3 qu'il foudroya ses anathemes contre Martin Luther, il n'eut point de honte de publier une Bulle en faveur des poesies profanes de Louys Arioste, menaçant d'excommunication ceux, qui les blâmeroient, ou empesheroient le profit de l'Imprimeur.»

ter bestrijding van een man, die de bescherming van vorsten en edelen genoot. Buitendien had de hervorming in korten tijd zulke verbazende vorderingen gemaakt, dat het weinig baten zou tegen Luther alleen te velde te trekken en hem als de oorzaak van alles onschadelijk te maken. Zijn geest was reeds te diep in 't hart der natie doorgedrongen, en zijn werk droeg reeds zulke gezegende vruchten, dat het dwaasheid zou zijn te wanen, dat zijn arbeid tegelijk met zijn dood zou te gronde gaan. Adriaan begreep dus een anderen weg te moeten inslaan. Hadden vroegere pausen moedwillig het oor gesloten voor 't zedenbederf, dat zich te Rome en elders openbaarde, ja zelfs door hun daden dat zedenbederf in de hand gewerkt; hij achtte 't oogenblik gekomen om openlijk daartegen te protesteren en door een hervorming te beproeven, om de afvalligen in den schoot der moederkerk terug te brengen. Reeds zagen wij, dat het bij hem niet alleen een belofte was, maar een ernstig voor-nemen, een lievelingsdenkbeeld, reeds te Leuven gekoesterd en dat hij, ofschoon Sodcrini al 't mogelijke deed om hem van dit plan af te doen zien, toch bij zijn besluit volhardde. Adriaan was een te streng scholasticus, te zeer aan de kerkleer gehecht om te gevoelen, dat men in Duitschland al zeer weinig met een hervorming, zooals hij die zich voorstelde, gebaat was ¹⁾. Luther toch was niet alleen tegen de curie en haar misbruiken te velde getrokken, maar had ook de kerkleer aangetast; dit werd door den paus niet in rekening gebracht. Hij geloofde integendeel, dat de dwaasheid van Luthers leer, nu nog door enkelen om haar nieuwhed bewonderd, weldra aan 't licht zou komen en dat het voldoende was misbruiken

¹⁾ »Im starr scholastischen Pedantismus befangen, ohne Ahnung seiner Zeit" zegt Neudecker, »erkantte Hadrian weder deren Bedeutung noch die Tragweite der Mittel, die er zur Dämpfung der Reformation ergriff."

afteschaffen om de klove te dempen, die er van lieverlede was ontstaan. Over 't algemeen was zijn oordeel over Luther als godgeleerde zeer ongunstig; al wat diens pen in 't leven had geroepen, werd door hem als een zamenraapsel van menschelijke dwaasheden beschouwd, In al zijn brieven straalt een diepe minachting voor den grooten hervormer door. Had Leo zijn geestesgaven weten te waardeeren, Adriaan zag in hem niets meer dan een waanzinnige, die door zijn godslasterlijk gebeuzel de schare trachtte te verleiden en ver achter stond bij emand, die zich pas met de eerste beginselen der godgeieerdheid had vertrouwd gemaakt ¹⁾.

Zich echter niet tevreden stellende met zijn eigen oordeel over den hervormer, wenschte hij aan zijn hof een man van gezag verbonden te zien, wiens naam een goeden klank in Duitschland had en die in staat was met goed gevolg Luthers leer te weérleggen en haar ongerijmdheid aan 't licht te doen komen. Zijn keus viel op een man, op wien gansch Europa 't oog gevestigd had, en die zich op wettenschappelijk gebied een onsterfelijken naam heeft verworven: wij bedoelen Erasmus. Reeds te Leuven had deze godgeleerde met Adriaan kennis gemaakt en als leerling aan zijn voeten gezeten. In één zijner brieven, waarin hij den Paus met zijn benoeming geluk wenscht, en zijn Arnobius aan hem opdraagt, noemt hij zich „quondam ejus doctrinae Theologicae auditorem et integritatis admiratorem ²⁾.” Oppervlakkig beschouwd kon Adriaan geen gelukkiger keuze doen. Toch was het tijdstip, waarop hij met hem in aanraking kwam, alles behalve gunstig.

¹⁾ In een brief aan de theologische faculteit te Leuven noemt hij Luthers ketterijen: „tam rudes ac palpabiles, ut ne discipulus quidem Theologiae, ac prima ejus limina ingressus, ita labi merito potuisset.” Zie Burman l. c. pag. 447.

²⁾ Erasmi operum Tomus III Basileae 1540. pag. 1171.

Erasmus toch lag onder verdenking van met Luther en zijn partij te heulen, en had zich wegens zijn dubbelzinnige politiek bij beide partijen gehaat gemaakt. Van hem kan gezegd worden, dat hij eigenlijk uit twee personen bestond, dat hij twee rollen vervulde maar in geen van beiden voldeed. Nu eens was hij Lutheraan en zwaaide hij den geesel der satyre tegen Pausen en Kardinalen ¹⁾, dan weêr nam hij plotseling een Petrusnatuur aan en boog hij zijn knieën voor Rome. Niet afkeerig van Luthers streven was hij echter een te groot voorstander van den lieven vrede en te zeer gesteld op den lof van aanzienlijken en vorsten om zich onbewimpeld voor den hervormer te verklaren. Bovendien hadden verschillende privileges en belooningen uit handen van Romes geestelijkheid ontvangen, hem zóó afhankelijk gemaakt dat men veilig kan zeggen, dat hij zich aan 't Katholicisme had verkocht. Toch zou hij met al zijn scherpzinnigheid en geleerdheid de Hervorming, die vooral in de eerste tijden aan helden en profeten behoefte had, geen groote diensten hebben bewezen, gesteld dat hij tot haar was overgegaan, want hij bezat te weinig moed en te veel gemakzucht om zich op het tooneel van den strijd te wagen. Uit zijn woorden zou men soms opmaken dat hij bereid was voor het heil der kerk, alles, zelfs zijn leven ten offer te brengen maar als 't op handelen aankwam, deinsde hij niet zelden terug. Achter dezen leeuwenhuid, zegt een zijner biografen, zag men dikwijls een hazenhart doorschemeren en waarlijk in deze enkele zinsnede is de schets van Erasmus karakter geleverd ²⁾.

¹⁾ Vooral in zijn »Morias encomion'' of »stultitiae laus'' laat hij zich met bittere ironie over 't Pausdom en de Roomsche geestelijkheid uit. Zeer lezenswaardige uittreksels van dit geschrift bij Stichert »Erasmus von Rotterdam.'' Leipzig, 1870.

²⁾ Stichert a. a. o. S. 299.

Door ons alzoo over hem uit te laten gaven wij den indruk weêr, dien hij in de jaren 1520—23 op ons maakt. Want na dien tijd zien wij hem geheel in het Katholicisme terugzinken en openlijk tegen Luther in het strijdperk treden. Het ongunstig oordeel, dat wij over hem velden, is dus grootendeels op deze periode van toepassing ¹⁾.

Geruimen tijd had Erasmus zijn betrekkelijke sympathie voor Luther en zijn streven weten te verbergen; ten laatste echter was zij aan 't licht getreden en moest hij van beide partijen de bitterste verwijten hooren. Dat dit een man, die zóó gevoelig voor eerbewijzen en loftuitingen was smartte, ja vertoorde, wordt ons duidelijk uit hetgeen hij zelf dienaangaande schrijft. „Ik, zegt hij, die eertijds als de grootste held, als de vorst der wetenschappen, de ster van Duitschland, de zon der studiën, de priester der kunst en der wetenschappen vereerd en bewonderd werd, word thans genegeerd of met tegenovergestelde kleuren afgeschilderd. Tot alle geleerden stond ik in een benijdenswaardige betrekking; ik was gelukkig en had liever willen sterven dan vriendschapsbanden verbreken — en wie ben ik thans ²⁾?” En inderdaad zijn positie was hachelijk geworden, allerwege verhieven zich stemmen tegen hem, hier en daar werd zijn naam zelfs met spot en minachting genoemd ³⁾.

Op dit tijdstip kwamen er van verschillende kanten uitnodigingen tot hem om zich van die verdenking te zuiveren, door zijn pen ten dienste van het Katholicisme te gebruiken, in geschrifte tegen Luther op te treden en

¹⁾ Stichert geeft een getrouw overzicht van dit tijdperk, grootendeels uit brieven van en aan hem zaamgesteld. Zie ook Martin a. w.

²⁾ Zie zijn brief aan Adriaan bij Burman l. c. pag. 500. Letterlijk zegt hij: „Ter maximus heros Princeps literarum, Sidus Germaniae, sol studiorum, Antistes bonarum literarum, vindex sincerioris Theologiae.”

³⁾ Soms werd hij op één lijn met Luther, Melancthon e. a. gesteld. Even als één bal werd hij door beide partijen teruggekaatst.

alzoo te toonen dat men hem schromelijk onrecht had aangedaan. Vooral uit Engeland, waar hij machtige vrienden en beschermelingen had, drong die bede tot hem door. Onder al deze uitnoodigingen was er ook een van Paus Adriaan ¹⁾.

Na hem verzekerd te hebben dat hij zich weinig gestoord had aan de praatjes, die er omtrent hem werden uitgestrooid, daar het zijn gewoonte niet was onvoorwaardelijk af te gaan op 't oordeel van groote mannen, die hoe geleerd en deugdzaam ook, in den regel afgunstig waren, spoort hij hem aan om zijn gelukkige pen, die hem door Gods goedertierenheid geschonken was, tegen de nieuwe ketterijen op te vatten en deze taak als een door God zelf aan hem toevertrouwd werk te beschouwen. Zijn welsprekendheid en zeldzame geleerdheid toch stelden hem daartoe uitnemend in staat. Niet alleen het Katholicisme, maar ook zich zelven zou hij daardoor van dienst zijn, want alleen langs dezen weg kon hij het stilzwijgen opleggen aan allen, die hem in de laatste jaren met argwaan hadden aangestaard. Nooit kon hij een Gode welgevalliger werk verrichten en de Katholieke wereld meer aan zich verplichten dan thans, en gedurende zijn geheele leven zou hij geen beter gelegenheid vinden om getuigenis af te leggen van zijn gehoorzaamheid jegens

¹⁾ Deze brief is 't antwoord op een schrijven van Erasmus, waarin deze Adriaan zijn Arnobius ten geschenke aanbiedt en hem een uitgebreide praefatie op dit werk toezegt. Hier laat hij zich eenigzins bedektelijk over zijn eigen positie uit, doch genoeg om den Paus zijn bedoelingen te doen verstaan. Hij wijst hem daarin op 't kwaad, dat booze tongen vooral in dit tijdsgewricht kunnen uitrichten en acht het noodzakelijk hem bij tijds een tegengift voor die lastertaal te geven: »si quid delatum fuerit de Erasmo," zegt hij, »aut plane rejiciat (tua Sanctitas) aut si quid dubitat, suspendat sententiam, donec meam acceperit defensionem. Nihil enim addubito, quin apud te iudicem acquissimum sim istorum calumniis abunde responsurus. Zie Erasmi Opp. pag. 863.

God en een weldaad te bewijzen aan de gansche Christenheid. »Wel hebt gij voorheen veel geschreven Erasmus!" zegt Adriaan, »met voorbeeldeloozen ijver en groot succes, dat echter alleen de gelcerde wereld ten goede kwam, maar minder dienstig was voor datgene, waartoe ik u thans heb aangespoord en waarbij het de rust en den vrede der gansche Christenheid geldt." God en de rechtvaardige zaak des geloofs, die steeds in den strijd met de ketters heeft gezegevierd en dat nog zal doen, zou hem bij zijn werk ondersteunen, ofschoon die zelfde God, naar zijn rechtvaardig oordeel, wegens de zonden der menschen, vooral der geestelijken, 't scheepje zijner kerk soms met tegenwinden doet worstelen. Erasmus kon toch niet meenen, dat God zijn bruid, de kerk, die hij door zijn dierbaar bloed had verkregen, nu zou verlaten en niet veeleer hen zou verstrooien, die niet schroomen met onuitstaanbaren trots tegen Gods wijsheid en de katholieke waarheid te protesteren. Hij zou toch niet aarzelen om zijn pen te scherpen tegen die zinneloozen, die door God reeds verworpen zijn, door wie de kerk van Christus wordt beroerd en ontelbare zielen aan de eeuwige verdoemenis worden prijs gegeven. »Sta op Erasmus!" roept hij hem toe, »sta op, gord u aan voor de zaak van God en gebruik de gaven van uw grooten geest tot zijne eer! Gij hebt de macht om velen, die door Luther ten verderve zijn gevoerd, op den rechten weg terugtebrengen, hen die nog niet gevallen zijn staande te houden. Denk aan Jacobus woord: dat hij, die een zondaar van de dwaling zijns wegs bekeert, een ziel van den dood behoudt en menigte van zonden bedekt. Gij kunt niet begrijpen Erasmus! hoe grooten dienst gij ons bewijst, door langs dezen weg een poging te doen om die gevaarlijke ketterij uitteroeien, en ons niet in de noodzakelijkheid te brengen de kerkelijke straffen en keizerlijke wetten toe te passen, want ge weet zeer goed, als ge maar denkt aan den

tijd toen wij te Leuven elkaars omgang genoten, hoezeer wij daarvan afkeerig zijn. Kom, als de winter voorbij is en de pest Rome verlaten heeft, tot ons over; onze bibliotheek, die ruimschoots van alles voorzien is, staat voor u open, en een tal van geleerde en vrome mannen zal u met raad en daad ter zijde staan. Geloof mij vrij, ge zult u over die reis en dien heiligen arbeid niet behoeven te beklagen ¹⁾."

Voordat dit schrijven Erasmus in handen kwam, had deze, vreezende dat Adriaan zijn Arnobius niet had ontvangen, hem reeds een ander exemplaar toegezonden, tegelijk met een tweeden brief, waarin hij zelf zijn diensten aan den H. stoel aanbiedt ²⁾). Hij wil den paus in 't geheim zijn gevoelen mededeelen en hem een middel aan de hand geven, waardoor z. i. dat kwaad kon uitgeroeid worden, zonder dat men de vrees behoefde te koesteren, dat het te eeniger tijd weêr te voorschijn zou treden. Mocht dit zijn goedkeuring wegdragen, hij kon er dan naar welgevallen over beschikken; zoo niet, dan was er nog niets bedorven, daar niemand, behalve zij beiden, er kennis van droeg. »Indien uwe heiligheid," zóó eindigt hij, »zich zal verwaardigen, mijn gehoorzaamheid op de proef te stellen, zij heeft slechts te bevelen en als ik er niet gezwind en blijmoedig toe overga, behoeft zij Erasmus niet onder haar vrienden te tellen."

Hierop volgt een brief van den Paus, waarin deze hem op nieuw verzekert, dat hij gaarne aan zijn onschuld geloof en in dat geloof door den toon in zijn laatste schrij-

¹⁾ Zie Burman l. c. pag. 493 vgg. Deze brief was gedateerd 1 Dec. 1522.

²⁾ In dezen brief geeft hij zijn bezorgdheid over de tijdsomstandigheden te kennen. »Neque simplex est rerum tempestas", zegt hij, »armis, opinionibus, studiis, factionibus, odiis, convulsa sunt omnia. Mundus unum te spectat, qui rebus humanis serenitatem reducat." Zie Burman l. c. pag. 496 vg.

ven aangeslagen, nog meer is versterkt; dat hij met dankbaarheid zijn besluit heeft vernomen, en niets liever wenscht dan dat hij hem zoo spoedig mogelijk zijn geheim zal openbaren, terwijl hij andermaal, in de meest vleierende bewoordingen, op zijn komst te Rome aandringt ¹⁾. Op dit schrijven nu, kreeg Adriaan een breedvoerig antwoord, dat terecht een portret in letterschrift mag heeten en merkwaardig genoeg is om er een oogenblik bij stil te staan.

Na den paus te hebben verzekerd, dat een lastige kwaal hem aan zijn kamer bond en hij zich dus genoodzaakt zag zijn aanbod afteslaan ²⁾, gaat hij over tot de ontvouwing der redenen, waarom hij er weinig heil in ziet, om in geschrifte tegen Luther op te treden. »Gave God, zegt hij, »dat ik over de hulpmiddelen beschikken kon, die gij mij toekent, om dezen strijd te beslechten, ik zou niet aarzelen om de algemeene kwalen met opoffering van mijn leven te genezen. In welsprekendheid word ik door velen overtroffen en deze komt hier ook minder in aanmerking; mijn geleerdheid is ver beneden 't middelmatige. Wat vermag buitendien de invloed van zulk een nietig wezen (homunculus) als ik ben? Zullen zij ontzag hebben voor Erasmus, die zelfs niet het minste gewicht hechten aan 't gezag van zooveel universiteiten, vorsten, ja van den paus zelve?» — »Duitschland, zegt hij, »is een uitgestrekt land en is rijk aan voortreffelijke geesten en het is niet het eenigé land, waarin die hartstocht is opgewekt; ik zou het niet durven neêrschrijven, in hoeveel landen de sympathie voor Luther en

¹⁾ Zie Burman i. c. pag. 497 sqq.

²⁾ Geestig maakt hij den Paus met den aard zijner ongesteldheid bekend: »Cogor,» zegt hij, »edictis saevissimi tyrannai parere. Cujus iniquus? longe Mezentio et Phalaride crudelioris, Calculus (graveel) illi nomen est. Elders heet 't: »Primum quum audio confer te Romam, quid aliud sit, quam si quis Cancro dicat, Vola: Respondit Cancer, Da alas. Dicam et ego: redde juventutem, redde bonam valetudinem: Utinam hic esset mihi minus justa excusatio!»

de haat jegens den paus, zich in de gemoederen des volks genesteld heeft. Nauwelijks zou men 't kunnen gelooven, hoe hardnekkig of, gelijk zij het noemen, hoe standvastig deze lieden zijn, en zelfs 't meerendeel van hen, die een sijne beschaving genoten, is er niet afkeerig van. Hoe dikwijls heb ik openlijk Luthers lastertaal verwenscht! Wie heeft met leeder oogen aangezien dan ik, dat de koning van Engeland zoo oneerbiedig door hem is aangevallen?— en intusschen werd ik te Rome in allerlei opgewonden pamfletten doorgehaald, en in Nederland niet alleen aan maaltijden, maar zelfs op den kansel voor een ketter, scheurmaker en falsaris uitgemaakt.”— Om deze en andere redenen acht hij het minder raadzaam tegen Luther te schrijven ¹⁾. Wat zijn komst te Rome betreft, waarop de paus bij herhaling aandringt, hij kan er zich weinig goeds van voorspellen, gesteld zelfs dat zijn gezondheid het hem veroorloofde zich derwaarts te begeven. In elk geval zou hij ver van 't tooneel van den strijd verwijderd zijn en evenmin als een geneesheer veel voor een zieke kan doen, als hij zich op verren afstand bevindt, kon hij de belangen van 't Katholicisme bevorderen en Luthers partij tot de orde roepen, als hij zich naar Rome begaf. Bovendien, als het gerucht zich verspreidde, dat hij Bazel verliet, zou men aanstonds met het verwijt gereed staan, dat hij daarvoor betaald werd. »Maar,” gaat hij voort, »wellicht zult ge zeggen, tot nu toe hoor ik niets dan klachten en nog altijd wacht ik op den raad, dien gij mij geven zoudt. Maar wat ik tot nu toe

¹⁾ Zou Erasmus, zoo vragen wij onwillekeurig, die zich zoo dikwijls met bijbelstudie heeft bezig gehouden, de schoone plaats Matth. 6: 24, aldus luidende: »niemand kan twee heeren dienen: want, of hij zal den eenen haten en den anderen liefhebben, of hij zal den eenen aanhangen en den anderen verachten” niet gekend of voor gointerpoleerd verklaard hebben? Dit schrijven ten minste, zóó vol van nietswaardige uitvluchten, doet 't ons veronderstellen.

zeide, maakt er reeds een deel van uit. Doch ik kom ter zake. Zoo bemerk ik o. a. dat velen er behagen in schep-
pen om dit kwaad door harde middelen te genezen; ik
vrees echter, dat de uitkomst zal leeren, dat dit een ondoor-
dacht plan is. Ik vraag niet wat zij verdienen, maar alleen
wat de rust kan bevorderen. Dit kwaad heeft te grooten
omvang, dan dat het door snijden of branden te genezen is.
Ik erken het, zóó is in vroeger tijd in Engeland de secte
der Wijcliffiten onderdrukt, echter niet vernietigd, en bo-
vendien, dit had plaats in een rijk, door een enkel individu
geregeerd, maar ik weet niet, of hetzelfde geóórloofd is in
zulk een uitgebreid land, onder verschillende vorsten ver-
deeld. Zooveel is zeker, dat indien men van plan is door ker-
kers, geeselingen, verbeurdverklaringen, verbanningen, ker-
kelijke straffen en terechtstellingen dit kwaad uit den weg te
ruimen, men hier mijn raad niet noodig heeft. Intusschen
bemark ik, dat uwe gematigde natuur meer behagen schept
in een tegenovergestelden raad, daar gij liever wilt genezen
dan straffen. Dit zou niet zeer moeielijk zijn, als allen
van 't zelfde gevoelen waren als gij, en met terzijdestel-
ling van alle bijzondere hartstochten, oprechtelijk de eer
van Christus en 't heil der Christenen bedoelden. Maar
als de godgeleerden alleen naar eer en aanzien streefden,
als de monniken niets van hun voordeelen wilden laten
varen en de vorsten met hand en tand hun rechten bleven
verdedigen zou 't zeer bezwaarlijk zijn een goeden raad
te geven. In de eerste plaats zal men de bronnen moeten
opsporen, waaruit dit kwaad zoo dikwijls ontspruit; voor
alle dingen moeten deze worden verstoep. Dan zou 't niet
nutteloos zijn, andermaal vergiffenis te prediken aan allen,
die uit overtuiging of op aansporing van anderen gedwaald
hebben of liever een amnestie aftekondigen voor al het
kwaad, dat door een zeker noodlot schijnt ingeslopen te
zijn. Intusschen moeten door de vorsten en magistraten

alle nieuwigheden bedwongen worden, die geenszins de vroomheid, maar wel de oproerigheid bevorderen. Ook wenschte ik, als 't mogelijk was, de vrijheid der drukpers aan banden te leggen. Daarenboven moet aan de wereld de hoop gegeven worden op verandering van al datgene, waarover men zich niet ten onrechte beklagt. Bij het hooren van den zoeten naam der vrijheid zullen allen ruimer adem halen. Daarvoor moet zooveel mogelijk zorg gedragen worden, voor zoover 't zonder schade voor de vroomheid kan geschieden. Ook op de vrijmaking van de gewetens der menschen moet men bedacht zijn, zonder echter iets te kort te doen aan de waardigheid der vorsten en bisschoppen, maar deze laatste, even als de vrijheid des volks, moet slechts daarin gesteld worden, waarin zij werkelijk bestaat. Uwe heiligheid zal zeggen, welke zijn de bronnen? of wat moet er veranderd worden? Daartoe moeten m. i. uit elk land mannen gekozen worden, die onbesproken, ernstig, gematigd, aangenaam en van alle hartstochten vrij zijn, wier gevoelen..." hier breekt helaas dit schrijven af, juist nu hij van 't algemeene tot het bijzondere is overgegaan. Het kan ons echter niet moeielijk vallen, als wij eenigzins den persoon hebben leeren kennen, die hier 't woord voert, om zijn bedoelingen te raden; ook zouden wij uit zijn vele brieven, waarin hij deze zaken aanroert, misschien 't ontbrekende kunnen aanvullen. Erasmus beschouwde de hervorming meer als een uitwendig verschijnsel; zij was in zijn oogen meer een strijd tusschen personen dan tusschen beginselen, en daarom kon hij gelooven, dat alleen een conciliante politiek 't eenige redmiddel voor het katholicisme was. Ook hij wilde een reformatie, maar alleen een zoodanige, waarbij 't gezag van den Paus, noch dat van den keizer eenige schade leed ¹⁾.

¹⁾ Schröckh zegt: »Er hat allem Ansehen nach, wie es gütigen und glimpflichen Gemüthern oft zu gehen pflegt, die Beylegung

Adriaan schijnt op zijn raadgevingen weinig acht te hebben geslagen; het antwoord ten minste op dezen veelomvattenden brief bleef achterwege. Waarschijnlijk is de paus door zijn weigering, om Luther schriftelijk aantevallen, tot de overtuiging gekomen, dat zijn raad overbodig was. In elk geval was Erasmus de man niet om met Adriaan over 't redmiddel van het katholicisme te spreken, en wij hebben slechts alleen op beider verhouding tot de scholastieke godgeleerdheid te letten, om aanstonds de dwaasheid van zulk een bondgenootschap intezien ¹⁾).

Zóó was dan de poging mislukt om een der voortreffelijkste mannen, wien Adriaan als 't ware de pen in handen had gegeven en van wiens arbeid hij zich zooveel succes had voorspeld, tegen Luther in het strijdperk te voeren. Hij die meer dan iemand anders in staat scheen om 't Lutheranisme den doodsteek te geven, was teruggedeinsd en had belijdenis van zijn onmacht gedaan. Intusschen had Adriaan zich reeds gereed gemaakt om uit een ander tuighuis de wapenen te halen, ter bestrijding van dien gehaten vijand. Neurenberg zou de taak aanvaarden, door een Erasmus versmaad. Zóó dacht hij ten minste. Had hij er reden toe en heeft de uitkomst aan zijn verwachting beantwoord? Wij zullen 't weldra vernemen.

der damaligen groszen Religionshändel vor zu leicht angesehen. Solche Männer als er fordert, welche beyden Partheyen gefallen konntén, zu finden, war ungemeyn schwer."

¹⁾ Terwijl Adriaan zijn gansche leven aan de studie dier godgeleerdheid wijdde en met geestdrift voor hun arbeid was vervuld, wordt hun streven door Erasmus in zijn »Morias Encomion» belachelijk gemaakt. Zóó zegt hij spottend: »In deze lieden steekt zooveel geleerdheid en diepzinnigheid, dat ik geloof, dat de Apostelen een tweeden Heiligen Geest zouden noodig hebben, als zij gedwongen werden met dat nieuwe theologen-geslacht over deze dingen te handelen».

§ 6.

ADRIAAN'S PROTEST OP DEN RIJKSDAG TE NEURENBERG.

In November van 't jaar 1522 zond Adriaan den bisschop van Theramo, Francesco Chieregato naar den rijksdag te Neurenberg ¹⁾. Daar deze zijn bisdom uit handen des Pausen ontvangen en in Spanje reeds dicns vertrouwen genoten had, was er reden om te hopen, dat hij hem waardiglijk aldaar zou vertegenwoordigen. De vorsten op te wekken tot een kruistocht tegen de ongeloofigen, en aan Duitschland het wapen in handen te geven, ter bestrijding en vernietiging van den grooten hervormer, ziedaar zijn gewichtige taak!

Toegerust met een volmacht van zijn heer en meester, kwam Chieregato te Neurenberg aan en legde den aldaar vergaderden vorsten en edelen een pauselijk schrijven voor, welks inhoud wij hier in hoofdtrekken zullen trachten weêr te geven ²⁾:

In een korte inleiding legt de Paus de plechtige verzekering af, dat het steeds zijn ideaal was geweest een goed pastor te zijn en dat hij 't ten allen tijde als zijn levenstaak had

¹⁾ Tevens zond hij brèven in denzelfden geest en met dezelfde strekking naar den Hertog Heinrich von Mecklenburg, de steden Constans, Breslau en Bamberg. De breve aan deze laatste stad liet Luther met glossen en vertaling in 't licht verschijnen. De groote aftrek, dien Luthers werken hier hadden, schijnt grootendeels de aanleiding tot deze vaderlijke vermaning geweest te zijn. Met bedreiging van Gods toorn, dringt Adriaan er op aan, dat alle geschriften door hem en in zijn geest geschreven, verbrand en vernietigd werden.

²⁾ Dit stuk is in zijn geheel opgenomen door Burman, l. c. pag. 67, sqq. Sleidanus, Commentarii de statu religionis cet." liber III, pag. 43. en Sarpi l. c. pag. 23 geven er uittreksels van.

beschouwd, de verdwaalden tot de kudde terug te brengen, en ter bereiking van dat doel, de vorsten zonder ophouden had vermaand den vrede te bewaren en zich gezamenlijk aan te gorden tot den strijd tegen de vijanden des geloofs. Hierna vestigt hij de aandacht der vergadering op Maarten Luther, die in jeugdigen overmoed zijn slingersteen had geworpen naar die reuzenmacht, die eeuwen lang Europa in bedwang had gehouden. Hij betreurt het ten sterkste, dat deze vermetele, trots de straffen der kerk en den bandvloek van den pauselijken stoel, in 't booze volhardt, en in plaats van zich terug te trekken in de sombere kloosterwereld, om aldaar zijn zonden te beweenen, met onbeschaamdheid voortgaat zijn dwalingen en ketterijen te verkondigen en de vrome, goedgeloovige zielen in zijn netten te verstrikken. Maar wat hem 't meest van alles grieft is dit: dat zulk een onverlaat niet slechts door 't volk wordt toegejuicht, maar dat ook vorsten en edelen hem hun bescherming hebben toegezegd. Reeds ziet hij van verre de sporen dier heillooze revolutie; allerwege toch worden de goederen der priesters aangetast, overal daalt de eerbied, dien men aan geestelijke en wereldlijke machten verschuldigd is en zelfs is hier en daar de burgeroorlog reeds ontbrand.

Reeds in Spanje zijnde, heeft hij veel en velerlei aangaande den hervormer en zijn ketterijen vernomen ¹⁾, en met smart bespeurd, dat die geest van verzet ontsproot uit een land, dat hij in zekeren zin zijn vaderland mocht noemen, maar steeds had hij troost gevonden in 't denkbeeld, dat Luthers handelwijze, onrechtvaardig en dwaas

¹⁾ Reeds in een zijner brieven, uit Tordesillas den 9^{den} April 1521 aan Karel V geschreven, had hij dezen op Luther opmerkzaam gemaakt, en den vorst vermaand om hem naar den Paus op te zenden, "pour le justement chastier et punir comme il le désert."

als ze was, door 't meereendeel zou worden afgekeurd. Nooit had hij kunnen gelooven, dat de verdraagzaamheid zoo groot zou zijn, ja zelfs in sympathie kon overgaan, en steeds had hij gehoopt dat het zaad, door Luther uitgestrooid, geen vruchtbaren akker zou vinden in een land, dat steeds den oorlog had verklaard aan ketterij en ongeloof. Maar hoe bitter is hij teleurgesteld! want door 't rechtvaardig oordeel Gods, die aldus de zonden van zijn volk bestraff, en door de zorgeloosheid van hen, die, waar zij konden en moesten protesteren, zwijgend hebben toegezien en aangehoord, is die zaadkorrel een boom geworden en wel een boom, die ver in 't ronde zijn takken verspreidt.

Doch juist daarom gevoelt hij zich verplicht de slapenden op te wekken en tot het nemen van krachtige maatregelen aan te sporen. „Op u vorsten en volken van Duitschland,” gaat hij voort, „rust de taak toe te zien, dat gij, die aanvankelijk om uw al te groote tolerantie nog te verontschuldigen waart, thans niet de verdenking op u laadt, van uw vroegere deugden vergeten te zijn en door uw stilzwijgen een goddkourend zegel te hechten aan zulk een euveldaad.”

„Wij willen niet eens spreken,” zegt hij verder, „over datgene wat eigenlijk 't ergste is: dat n.l. een zoo groote en zoo godsdienstige natie, door één onnoozelen monnik (per unum fraterculum) — die van 't katholiek geloof en den christelijken godsdienst, dien hij zoo 't schijnt niet alleen van zijn jeugd af aan beleden, maar ook gedurende vele jaren verkondigd heeft, ten laatste ongelukkigerwijs is afgevallen — wordt afgeleid van den weg, door onzen Verlosser en zijn heilige Apostelen aangewezen, en door zoovele martelaren, vromen en geleerden, ja door al uwe voorouders tot op den huidigen dag bewandeld.” Alsof Luther alleen de wetenschap en de wijsheid in

pacht had ¹⁾! alsof hij alleen eerst nu den Heiligen Geest had ontvangen! en de kerk, waaraan de redder en weldoener van 't menschelijk geslacht de belofte heeft gedaan, dat Hij met haar zou zijn, tot aan 't einde der wereld, steeds in de duisternis der onwetendheid heeft rondgedwaald, totdat ze door 't licht van een Luther werd bestraald!" — Daarop toont hij 't verderfelijke van dit streven aan, dat hoewel verstandigen er de schouders voor ophalen, voor eenvoudigen gevaarlijk wordt, en een oorzaak van wilkeur voor allen, die aan hun nieuwigheidszucht den vrijen teugel vieren. Tevens wijst hij, ten einde de vorsten voor zich te winnen, op politieke gevaren, waaraan Duitsland door deze dwaalleer is blootgesteld en tracht hij hen te overtuigen, dat deze voorgewende verdediging der evangelische waarheid eigenlijk niets anders is, dan een roof van hunne bezittingen en de deur openzet voor wanorde en losbandigheid, zoodat er weldra van gezag en gehoorzaamheid geen sprake meer zal zijn.

„Gelooff gij werkelijk," zegt hij, „dat zij zich zullen storen aan uwe bevelen en wetten, zij, die niet alleen de kerkelijke wetten, de besluiten der kerkvaders en de heilige

¹⁾ Naar aanleiding dezer opmerking zegt Luther in zijn antwoord op de pauselijke brève aan den magistraat van Bamberg: »Ist nicht Sünde und Schand, dasz der Bapst, der uber alle Christen Meister sein will, nicht mehr zu sagen weis denn also: Der Luther will alleine klug sein. Solten wir mit se viel unsern Vorfaren geirret haben? Weibisch, Kindisch, Münchisch und Sophistisch Klagen sind das. Ein Bapst solt Schrift führen und dapffer daher also sagen. Sihe da, hie stehet Gottes Wort, Also und also hat Luther wider Gottes Wort geredt. Nu aber schweigt er das gar fein und spricht: also und also hat der Luther wider den langen Brauch, wider Gewonheit, wider die Lehrer geredt, gerad als stünde unser Glaub auff langem Brauch und Gewonheit und Lehrer Wort." Zeer schoon zegt hij verder: »Unser Gott heisst je nicht Gewonheit sondern Warheit und unser Glaube glaubt auch nicht auff Gewonheit, sondern an die Warheit, die Gott selbs ist." Zie: »IX Theil der Bücher Lutheri." Wittenberg 1590, S. 167.

conciliën gering achten, maar zelfs niet schromen ze met duivelsche woede te verscheuren en te verbranden? Verwacht gij nog, dat zij, die den priesters, den bisschoppen, ja zelfs den Opperpriester de verschuldigde gheoorzaamheid weigeren, hun roovershanden zullen afhouden van de goederen der leeken en niet alles zullen aantasten, wat zij maar meester kunnen worden, zij die zich dagelijks in uwe tegenwoordigheid en onder uwe oogen Godgewijde zaken toeëigenen? Meent gij, dat zij uw leven zullen sparen, zij die niet schromen de onschendbare gezalfden des Heeren te verachten en te vermoorden? Tot u, tot het uwe, tot uwe woningen, vrouwen, kinderen en bezittingen, ja tot uwe kerken nadert deze ramp, zoo gij haar niet vroegtijdig bezweert."

Na deze hoogdravende taal gaat hij voort de vorsten bij al wat heilig is te vermanen, om toch eendrachtig te zijn en alleen 't oog te richten naar dien gemeenschappelijken brand, naar gepaste middelen zoekende, om hem ten spoedigste te blussen. Maarten Luther tot den rechten weg terug te brengen, eerst met zachtheid en, zoo dit niet baat, de wet in al haar gestrengheid op hem toe te passen, dit acht hij in dit hachelijk oogenblik hun eenige taak. »De kenner der harten," zegt hij, weet dat het meer met onzen aard en onze betrekking overeenkomt, tot vergiffenis dan tot wraak geneigd te zijn, maar waar deze booze zweer zóó ontstoken is ¹⁾, dat ze door zachte artseneijen niet meer te genezen is, dáár moeten harde en gloeiende middelen aangewend worden, dáár snijdt men de vervreemde leden van 't gezonde lichaam af." Daarop noemt hij een tal van ketters, die hun rechtvaardige straf niet zijn ontgaan: een Dathan en Abiram, door den afgrond verzwolgen, een Jovianus en Priscillianus,

¹⁾ Luther leest aldus: Weil aber das Geschwür so gar böse ist und so weit, wie der Krebs umb sich frist etc. bovengen. werk S. 161.

door 't wereldlijk zwaard gedood, een Huss en Hieronymus, thans in Luther herlevende, naar den brandstapel verwezen — en spoort hen tot navolging aan. »Indien gij,» zóó gaat hij met geestdrift voort, deze heilige en glorieijke daden ('t uitroeien der ketters) wilt navolgen, dan twijfelen wij niet, of de Goddelijke Barmhartigheid zal zich ontfermen over de kerk, die thans door de ongeloofigen wordt verdrukt, op uwe natie de oogen wenden en uwe harten alzóó verlichten, dat gij na van ons den zegen van God en den H. Petrus te hebben ontvangen, den draak en den leeuw, den duivel, d. i. inwendig de ketterijen uitroeien, uitwendig de vijanden des geloofs overwinnen en hier een luis-terrijke zegepraal en in de toekomstige wereld de belooning der eeuwige zaligheid verwerven zult.»

Met de plechtige verzekering, dat hij al 't zijne, ja zelfs zijn leven, voor 't heil zijner schapen over heeft, neemt dit schrijven een einde ¹⁾.

Niemand zal na de lezing van dezen merkwaardigen brief kunnen ontkennen, dat Adriaan zonder omwegen op zijn doel is afgegaan en zich volkomen bewust was van 't geen hij ondernam, toen hij Chieregato met dit schrijven naar Duitschland zond. Krachtiger kon hij moeielijk protesteren, en wij erkennen gaarne, dat hij alles heeft aangewend om de vorsten tegen den persoon van Luther in te nemen. Geen enkel wapen, door 't Katholicisme ten allen tijde met vrucht tegen de ketters gebruikt, is door hem onaange-roerd gelaten; 't „Et jam tua res agitur” wordt den vorsten met kracht en klem onder 't oog gebracht, en de taak die als zonen der kerk op hen rust, hun op welsprekende en

¹⁾ „Vos vero,» zegt hij letterlijk, „pro compertissimo habeatis, quicquid nobis opum et auctoritatis Altissimus concedere dignatus est, id omne et vitam ipsam pro tam sanctis operibus et pro salute commissarum nobis ovium libentissime exposituros.” Zie Burman l.c. pag. 471.

ondubbelzinnige wijze aangewezen. Toch zou die brief den gewenschten indruk niet maken — en waarom niet? Een-vondig, omdat Adriaan vergat, dat het streven van Luther, 't welk hij als zoo gevaarlijk tracht af te schilderen, in menig opzigt het streven der vorsten zelve was geworden; omdat hij vergat, dat het Lutheranisme niet maar een op zich zelf staand verschijnsel was, dat even als een bliksemstraal komt en verdwijnt, en hier en daar een lichtelijk te herstellen schade veroorzaakt, maar een feit, te verklaren uit den tijd, waarin 't was ontstaan, het gevolg van een lang gevoelde behoefte, de vleeschwording van een woord, hier fluisterend, daar overluid uitgesproken; omdat hij vergat, dat Luther slechts de drager was van een geest, die reeds lang over Duitschland vaardig was geworden, een van de weinigen, die den moed hadden gehad onder woorden te brengen, wat sedert eeuwen in menige borst had gesluimerd. De paus dus, vragende van den rijksdag, om tegen Luther te velde te trekken, eischte niets meer en niets minder, dan dat deze een zelfmoord zou begaan. Zijn antwoord dat wij straks zullen vernemen, zal ons dit duidelijk maken.

Tevens richtte Adriaan een schrijven aan Frederik den Wijze, na hem vooraf door een zijner kamerheeren, Hieronymus Rorarius ¹⁾ zijn vreugde te kennen te hebben gegeven, over 't plan, dat er bestond om te Neurenberg een vergadering te houden, die de keurvorst met zijn tegenwoordigheid zou vereeren, en waar, gelijk hij hoopte, iets besloten zou worden, dat strekken kon tot heil van den staat, en waarin hij hem tevens vermaant, 't welzijn en de rust der gansche Christenheid te bevorderen en 't Christelijk geloof in zijn bescherming te nemen.

Hierop was door den keurvorst aan den gezant ge-

¹⁾ Deze kwam vóór den legaat in Duitschland aan.

antwoord, dat hij hem de roem van Christus en de vrede voor 't hoogste gold en hij het in elk geval beter vond, Luther en diens aanhangers met gronden, dan met geweld te weêrleggen ¹⁾. Hoe dit antwoord door den paus werd opgenomen, zullen wij uit bovengenoemd schrijven zien, waaraan wij een en ander willen ontleenen, om des te beter de denkbeelden te leeren kennen, die men te Rome omtrent den hervormer koesterde.

Reeds in den aanhef wordt tegen Luther als de »pernicies Christianae religionis" uitgevaren. Hij herinnert er den vorst aan, dat de Saxers ten allen tijde, van paus Hadrianus I en Karel den Groote af ²⁾, 't Christelijk geloof hebben verdedigd, en dat zelfs paus Gregorius V, een Saxer van geboorte, den hertog van Saxen tot keurvorst heeft aangesteld, en betreurt het daarom des te meer, dat hij Luther in bescherming neemt ³⁾. »Alzoo," zegt hij, »hebben wij 't aan u te danken, dat duizende zielen van de eenheid onzer moeder, de kerk, afvallen; dat de ongeletterde schare verleid wordt en haar geloof afzweert, dat zij met de moedermelk heeft ingezogen." Daarop volgt de vermelding van een reeks van rampen, die alle onvoorwaardelijk op zijn rekening worden gesteld, waarna Adriaan met bittere ironie de vraag tot hem richt: „Welke belooning, ja welke straf meent gij, dat wij u waardig keuren voor uw uitstekende

¹⁾ »Corp. Reform." Vol. I. pag. 585 sqq.

²⁾ Beiden noemt hij de »Saxonicæ fidei plantatores."

³⁾ Ofschoon het dwaasheid zou zijn te meenen, dat de keurvorst eenvoudig door zijn »veto" het hervormingswerk had kunnen vernietigen, valt het toch niet te ontkennen, dat hij voor een groot deel de oorzaak van haar bloei en spoedige verbreiding was. Luthers lot lag in zijn handen; had hij den hervormer zijn bescherming ontzegd, dan zou 't licht, door dezen ontstoken, wel niet uitgedoofd, maar toch in menig opzicht getemperd zijn. Zijn dood was dan onvermijdelijk geweest en even als in een leger, waar de aanvoerder is gestorven, zou ook hier zich een geest van moedeloosheid hebben geopenbaard.

verdienden, ten opzichte van Christus kerk? Wellicht zult gij antwoorden: de slang heeft mij bedrogen. Voorzeker, gij hebt uw verdiend loon ontvangen, gij, die deze slang aan uw boezem hebt gekweekt. Zijt gij werkelijk zoo dwaas en onzinnig, dat gij aan één mensch, overdekt met zonden (*uni homuncioni cooperto peccatis*) meer geloof schenkt dan aan zoovele heilige vaders, die dag en nacht over de wet Gods hebben nagedacht, en zoovele algemeene conciliën, waartegen zijn onbeschaamde mond, als een geopend graf, niet aarzelt zich te openen? O! dan zijt gij dwazer dan dwaas en met een meer dan joodsche blindheid geslagen. Maar dit heeft u wellicht op 't dwaalspoor gebracht, dat die bedrieger en zijn aanhangers den schijn aannemen alsof zij hun gevoelen uit de schrift bewijzen. Maar welke ketter heeft niet het zelfde gedaan? Zijn dit niet de ketterijen van de oude slang, die door dit aas haar angel verborgen, en de ongelukkige zielen door duizenderlei listen belaagd heeft?

Voorwaar het is een duivelsche verblindingsaan een vleeschelijk wezen, dat altijd in staat van dronkenschap verkeert, meer geloof te schenken, dan aan zoovele geestelijke mannen, die hun leer met een heilig leven, ja zelfs met het martelaarschap hebben bezegeld. — „Die kerkroover,” heet het verder, „ontziet zich zelfs niet tegen God, de heilige beelden, ja tegen 't kruis van Christus zijn misdadige handen op te heffen en 't met zijn bezoedelde voeten te vertreden.”

Daarop volgt de opsomming van een reeks van ketterijen, alle aan Luther toegeschreven ¹⁾ en een dringende

¹⁾ „Præcepit suis, ne indignanti Deo quis satisfaciat; ne jejuniis orationibus, lamentationibus peccata redimat; ne hostia illa placens Deo, corpus et sanguis Domini nostri Jesu Christi a sacerdotibus offeratur quotidie pro peccatis nostris; vota docet non reddere Domino, Deo suo.” Zie Burman, pag. 475.

bede tot den vorst, om dien Martinus, dien openlijken vijand van 't geloof en de godzaligheid uit zijn land te verwijderen, waarna deze brief met een tal van beloften en bedreigingen besloten wordt.

Wij zouden deze strafrede, die allermint de sporen draagt van door een gehoorzamen dienaar der vorsten te zijn opgesteld, in zekeren zin een aanvulling en bekrachtiging kunnen noemen van 't vorige schrijven, een uitwerking van het thema, aldaar op den voorgrond geplaatst. Werd dáár reeds de naam van Luther vastgeknoopt aan veel wat uit den booze is, hier wordt een beeldtenis ontworpen, die zoozeer afwijkt van 't origineel, dat zij ons tegelijk met verontwaardiging en medelijden vervult. Hier worden alle zonden op zijn rekening gesteld, hier wordt hij als de verpersoonlijkte zonde beschouwd, als de booze bij uitnemendheid, die gansch Europa in rep en roer brengt en duizenderlei rampen op zijn geweten heeft — en toch wordt die aartsketter, die oproermaker eenvoudig een *homuncio* genoemd. Voorwaar 't verwijt, aan Luther door Adriaan gedaan, dat hij bitter was in zijn woorden, die overvloeiden van smaad en hoon, valt met dubbele zwaarte op den paus zelve terug! Kon Rome werkelijk meenen, zóó vragen wij onwillekeurig, dat een voorstelling, zoo geheel bezijden de waarheid, indruk zou maken op mannen, die ooggetuigen waren van 't geen er in Duitschland gebeurde; die in elk geval Luther en zijn streven beter kenden, en geenszins door 't Roomsche hof aangaande hem behoeften te worden ingelicht? Ja, is des pausen antwoord en nog meer dan dit: »Luther de pest der menschheid, de satan in persoon; de keurvorst misleid en de kerk gered, zoodra deze hem zijn bescherming ontzegt:» dat geloofde Rome! O sancta simplicitas!

Behalve dit pauselijk schrijven, waaruit wij een en ander hebben meêgedeeld, had Adriaan aan Chieregato een

zoogenaamde Instructie gegeven, die hij den Rijksdag liet voorlezen, en die te merkwaardig is, dan dat wij er niet een oogenblik bij zouden stil staan. ¹⁾

Na nog eens 't vorige geresumeerd en de vorsten andermaal vermaand te hebben, dat zij zich met alle macht zouden verzetten tegen den voortgang van 't Lutheranisme, somt hij achtereenvolgens de redenen op, die hen daartoe moeten bewegen: Ten eerste: de eer van God, die door deze ketterijen zwaar beledigd wordt, en de liefde tot de naasten, waardoor een ieder zich bevljigten zal hen naar zijn vermogen van den dwaalweg terug te brengen. Ten tweede: 't miscrediet, waarin een natie, die steeds voor de allerchristelijkste gehouden werd, thans wegens haar sympathie voor 't Lutheranisme is geraakt. Ten derde: haar eigen eer, die grootelijks geschonden wordt, zoolang de vorsten deze ketterijen niet trachten uit te roeien. Ten vierde: de smaad en 't onrecht, dat zij, hunne ouders en voorouders lijden door Luther, die allen, krachtens zijn boginsel, verdoemd zijn. Ten vijfde: 't doel waarnaar 't Lutheranisme streeft, daar 't onder de leus van evangelische vrijheid, alle gezag verwerpt en voorgevende alleen de geestelijke macht te willen knakken, natuurlijk ook de wereldlijke vernietigt. Ten zesde: de ergernissen door deze secte veroorzaakt, de moorden door haar bedreven, de twisten door haar aangevuurd, ten gevolge waarvan Duitschland, zoo zij niet tijdig bedwongen worden, met den toorn Gods en den ondergang wordt bedreigd. Ten zevende: de overtuiging

¹⁾ Aan deze instructie ging een kortere vooraf, die de nuntius echter niet schriftelijk indiende. De tweede, waaruit wij hier een en ander meêdeelen, schijnt te Neurenberg vervaardigd te zijn. Zie den brief van Hans von der Plaunitz aan den keurvorst, in Luthers werken, Wittenb. uitgave Theil IX S. 169. Luther vertaalde haar in 't Duitsch en voegde er randaanteekeningen aan toe. Sleidanus l.c. lib. IV pag. 468.

dat Luther, bijna op dezelfde wijze de schare verleidt, als Mohammed, die zooveel duizende zielen bedrogen heeft, door al datgene te veroorloven, waartoe de vleeschelijke mensch van nature geneigd is, en hem te ontslaan van datgene, waar 't eigenlijk op aankomt. Mohammed had slechts de polygamie toegestaan en de echtscheiding gemakkelijk gemaakt, maar Luther heeft ten gevalle van monniken, nonnen en priesters, de gelofte van kuischheid voor niet verbindend verklaard.

Door deze motiven en andere, die zijn verstand hem zal openbaren, moest de gezant de vorsten, prelaten en volken wakker schudden, en aansporen zich krachtig te verzetten tegen den smaad en 't onrecht, door Luthers partij God en zijn dienst aangedaan. Hun echter, die berouw gevoelden en den dwaalweg wilden verlaten, moest men vergiffenis schenken, maar zij die in 't booze volhardden zouden hun straf niet ontgaan, maar juist daardoor een afschrikkend voorbeeld voor anderen zijn. „Zal wellicht iemand zeggen,” gaat hij voort, „Luther moet eerst verhoord worden, voordat de Apostolische stoel zijn vonnis over hem uitspreekt, dan hebt gij te antwoorden, dat men in geloofszaken alleen te gelooven en niet te bewijzen heeft. Over enkele zaken en vragen b. v. of hij dit of dat gezegd of niet gezegd heeft, of hij gepredikt of geschreven en niet gepredikt of geschreven heeft, mag men zijn antwoord en gevoelen hooren, maar wat betreft de zaken van 't goddelijk recht en de sacramenten, daarbij heeft men te berusten in de uitspraken der heilige vaders en der kerk. Al wat door Luther wordt geleerd, is reeds lang door verschillende conciliën veroordeeld, wier uitspraken men niet betwijfelen kan, zonder de kerk smaadheden aan te doen — en wat zou ten laatste zeker zijn onder de menschen, en wanneer zouden alle redetwist en verschil van gevoelen een einde nemen, als 't iederen

vermetelen vrij stond, datgene te loochenen wat niet slechts enkele eenvoudigen, maar beroemde mannen sedert onheuglijken tijd besloten en vastgesteld hebben? Hoe groot zou eindelijk de verwarring zijn, indien men telkens datgene, wat na rijp beraad is uitgemaakt, in twijfel trok! Dewijl nu Luther en de zijnen alles naar hun goetvinden verdraaien en de gansche wereld daardoor in opschudding brengen, zoo is 't duidelijk, dat zij als rustverstoorders door alle vrienden des vredes moeten uitgeroeid worden."

Men ziet het, ook in deze instructie ontbreken de argumenten niet, waarmee 't Katholicisme ten allen tijde tegen de kettters is te velde getrokken. Ook hier weder ontmoeten wij dezelfde minachting voor den grooten hervormer, waarvan reeds Adriaan's brieven aan Erasmus en den keurvorst de overvloedigste sporen droegen; ook hier blijft de paus aan zijn stelsel van verdachtmaking getrouw en tot nog toe is er van concessie geen sprake. De katholieke kerk vordert een blind geloof van hare zonen, een lijdelijk berusten in hare uitspraken, en ieder die 't waagt zijn hand aan die eeuwenoude steunsels te slaan en hun deugdelijkheid te betwijfelen, heeft in haar oog al wat menschelijk is uitgeschud, zoodat de ongeloofige tevens een zedeloze is geworden, dien men, als een melaatsche, schuwen en vermijden moet. Ziedaar 't systeem van 't Katholicisme, dat ook op Luther werd toegepast! Dat echter in sommige gevallen de mensch beter is dan zijn systeem, daarvan levert 't laatste gedeelte dezer instructie een sprekend bewijs:

»Verder zult gij zeggen,» spreekt de paus, »dat wij bekenen dat God deze vervolging over de kerk heeft beschikt, wegens de zonden der menschen, vooral der priesters en der prelaten. Want zeker is 't, dat Gods hand niet verkort is, zoodat Hij niet helpen en redden kan; maar onze zonden scheiden ons van God en van elkander, zoodat hij zijn aangezicht voor ons verbergt, teneinde ons niet te verhooren.

De schrift toont het aan, dat de zonden des volks ontspruiten uit de zonden der priesters; daarom, zegt Chrysosthomus, is onze Zaligmaker, toen hij de kranke stad Jeruzalem wilde genezen, vooraf in den tempel gegaan, om de zonden der priesters te bestraffen, even als een bekwaam arts, die de ziekte van haar oorsprong afgeneest. Wij weten wel dat in dezen heiligen stoel sedert eenige jaren veel gruwelijks is voorgevallen, misbruiken in geestelijke dingen, overtredingen in geboden, in één woord: alles ten onderst boven gekeerd; en 't is geen wonder dat de ziekte van 't hoofd tot de leden, van de pausen tot de andere lagere prelaten is afgedaald ¹⁾. Wij allen, d. i. Prelaten en geestelijken, zijn afgeweken, een ieder van zijnen weg, en reeds lang is er niemand geweest, die goed deed, ja zelfs niet één, waarom 't noodzakelijk is, dat wij allen aan God de eer geven en ons voor hem verootmoedigen en ieder onzer zie toe, waar hij is gevallen en ieder oordeele liever zich zelve, dan dat hij door God met de roede van zijn toorn zou willen geoordeeld worden. Wat nu in deze zaak ons betreft, zult gij beloven, dat wij alle moeite zullen aanwenden om deze Curie, waaruit wellicht al dit kwaad is voortgesproten, te hervormen, opdat even als van haar 't verderf op al de lagere is uitgestroomd, zoo ook van haar aller gezondheid en hervorming afstroomde. Waartoe wij ons des te meer

¹⁾ »Item dices, nos ingenue fateri, quod Deus hanc persecutionem Ecclesiae suae inferre permittit propter peccata hominum, maxime sacerdotum et Ecclesiae Praelatorum. Scimus in hac sancta sede aliquot iam annis multa abominanda fuisse, abusus in spiritualibus, excessus in mandatis et omnia denique in perversum mutata: nec mirum, si aegritudo a capite in membra, a summis Pontificibus in alios inferiores Praelatos descenderit.» Deze bekentenis, gevloeid uit den mond van 't opperhoofd der katholieke kerk, is merkwaardig genoeg, om haar hier in 't oorspronkelijke een plaats te doen vinden. Zie Gieseler, »Lehrbuch der Kirchengeschichte» III, 1 S. 113 fg.

verplicht rekenen hoe vuriger wij de gansche wereld naar zulk een reformatie zien verlangen,

» Wij hebben, gelijk wij reeds vroeger gezegd hebben, nooit naar 't Pausdom gehaakt en wilden liever in onzen vorigen stand gebleven zijn en God in een zalige rust gediend hebben ¹⁾ en werkelijk zouden wij deze waardigheid hebben afgeslagen, als niet de vreeze Gods en de wijze waarop wij verkozen zijn, tegelijk met de bezorgdheid voor een schouring door schismatici en oproerigen, ons daartoe gedrongen hadden. Wij hebben alzoo onzen nek onder deze hooge waardigheid gebogen, niet uit zucht om te heerschen, noch om onze bloedverwanten te verrijken, maar om aan Gods wil gehoorzaam te zijn en zijn ontsierde bruid, de kerk, te hervormen, de onderdrukten ter hulp te snellen, geleerde en deugdzame lieden, die lang der verachting ten prooi waren, weder op te heffen en in hun eer te herstellen, en eindelijk al datgene te doen, waartoe een vrome Paus en een waardig navolger van Petrus zich verplicht gevoelt ²⁾. Niemand echter moet zich verwonderen, als hij niet aanstonds alle dwalingen en misbruiken door ons verbeterd ziet, want de ziekte is te diep geworteld en niet eenvoudig, maar ingewikkeld en samengesteld, met welker genezing men zeer langzaam te werk moet gaan (pedetentim) en eerst 't zwaardere en meer gevaarlijke afwenden, ten einde niet door alles te willen hervormen, alles door elkaâr te verwarren. Reeds Aristoteles zegt: „alle plotselinge veranderingen in den staat zijn gevaarlijk; die al te zeer perst, drukt het bloed er uit.”

¹⁾ Zie zijn brieven aan Oem van Wijngaerden e. a. vroeger meêgedoeld.

²⁾ Geen Paus had meer recht, om dit als zijn roeping voortestellen dan Adriaan. Dat de middelen, die hij koos om dat doel te bereiken, in onze oogen weinig proefhoudend zijn, is licht te verklaren; toch geeft het ons geen recht om hem van zwakheid en machteloosheid te beschuldigen.

»Wat gij echter in uw laatste schrijven zegt,» dus gaat Adriaan voort, »dat de vorsten zich er over beklaagd hebben, dat deze stoel zich niet aan de verdragen gehouden heeft, daarop moet gij antwoorden, dat men ons niet kan en mag beschuldigen van datgene wat vóór ons geschied is, en dat ons de schending dier verdragen, zelfs toen wij nog in een lagere stand waren geplaatst, steeds mishaaagd heeft ¹⁾. Dat het alzoo ons ernstig voornemen is, ook al werd het van ons niet gevorderd, ons daarvan gedurende den tijd van ons Pontificaat geheel te onthouden; deels om ieder zijn recht te doen behouden; deels omdat de billijkheid en wellevendheid vorderen, dat wij onze beroemde natie niet alleen niet beleedigen, maar ook met bijzondere gunstbewijzen overladen. Wat betreft de processen, die zij van de Rota naar Duitschland willen zien overgebracht, zult gij antwoorden dat het ons verlangen is, hun daarin naar ons vermogen ter wille te zijn.

„Verder zult gij aan hen, wien wij geschreven hebben, met den meesten aandrang vragen, door welke middelen, huns inziens, deze gevaarlijke secte 't best weêrstand kan geboden worden?

„Verder verlangen wij — daar wij hebben bemerkt, dat in Duitschland vele vrome en geleerde mannen, tot den minderen stand behoorende, geschokt zijn in hun eerbied voor den pauselijken stoel, daar geestelijke goederen niet hun, maar aan tooneelspelers en stalknechten ten deel vielen — dat gij onderzoekt, wie deze zijn, en ons hunne namen opgeeft, opdat wij, zoodra er in Duitschland een beneficium te begeben is, voor hen, uit eigen beweging, kunnen zorgen. Want wij weten hoe schadelijk 't is voor Gods eer en 't heil der zielen, dat reeds sedert geruimen tijd gees-

¹⁾ Hier is sprake van de concordaten of verdragen, door den Paus als opperhoofd der kerk, met een wereldlijk vorst gesloten.

telijke goederen aan onwaardigen werden toevertrouwd."

Hier eindigt dit merkwaardig stuk, dat wij zooveel mogelijk, in zijn geheel, hebben weêrgeven en, voorzoover de regels van taal en stijl, ons veroorloofden, den oorspronkelijken vorm deden behouden. Het getuigt van een zeldzamen moed en een groote openhartigheid, waarvan wij moeielijk een tweede voorbeeld in de geschiedenis van 't Pausdom zullen aantreffen. Te erkennen, dat de Curie ontsierd werd door grove gebreken; dat, om wel te slagen zij 't uitgangspunt van alle hervorming moest zijn: dat alleen reeds is een daad die een paus onsterfelijk maakt; maar dat te doen, als vreemdeling, te midden eener natie, nog nauwelijks bekomen van de begoocheling, waaraan Leo haar had overgegeven, is een heldenstuk dat ons met eerbied en bewondering vervult, en onwillekeurig dringt zich de vraag aan ons op, of hij die hier spreekt wel dezelfde is, dien wij als staatsman in Spanje leerden kennen?

Te Rome, zegt Sarpi ¹⁾, waren de Prelaten ten hoogste verontwaardigd over deze handelwijze des Pausen, die slechts dienen kon om hen bij de groote menigte nog gehater te maken en de vermetelheid der Lutheranen aan te moedigen; maar wat hen 't meest deed huiveren, was de gedachte aan die „reformatio in capite et membris," waarvan zij, om licht te vermoeden redenen, een diepen afkeer hadden; aan dat zuiveringsproces, welks noodzake-lijkheid door de gansche wereld, behalve door Rome, werd ingezien, en dat zij niet konden ontgaan, zonder zich zelven in 't ongunstigst daglicht te plaatsen.

Toch waren er enkelen, die een zachter vonnis over Adriaan velden en alles op rekening wilden stellen van zijn onbekendheid met de kunstgrepen, waardoor 't Pausdom zich staande hield. Daarom prezen zij de wijsheid

¹⁾ Sarpi, a. w. pag. 28.

van Leo, die behendig genoeg was geweest om de Duitschers te overtuigen, dat, indien zij 't hof van Rome beter hadden gekend, hun gevoelens daardoor een merkbare wijziging zou hebben ondergaan, en dat Luther, als hij op zijn roepstem gekomen was, er niet die misbruiken en ontaarding zou bespeurd hebben, waarvan 't beschuldigd was. In dit gevoelens werd onder anderen ook door den kardinaal Pallavicini gedeeld, die echter aan zijn verontwaardiging nog op andere wijze lucht geeft ¹⁾. Gaarne geeft hij toe, dat deze handelingen op 't duidelijkst Adriaans vroomheid doen uitkomen, maar gelooft tevens, dat zij niet zeer voor zijn doorzicht en scherpzinnigheid getuigen. Verder berispt hij in hem zijn lichtgeloovigheid, die hem dikwijls zonderlinge parten speelde en waarvan vleiers in hun voordeel partij wisten te trekken, door hevig in zijn tegenwoordigheid tegen den gestorven paus uit te varen en zich langs dezen weg van zijn goedgunstigheid te verzekeren. Niet ten onrechte echter vraagt Eccardt ²⁾ „quis quaeso Pallavicino dixit huncque confessionis illius fuisse fontem? Adeone historiae suae aetatis et depopulationis vastitatisque in Ecclesia Dei imperitus erat noster, ut illa ab aulicis demum addiscenda ipsi fuerit?”

Pallavicini kan niet ontkennen, dat zijn voorgangers groote gebreken hadden, maar zoekt die op allerlei wijze te vergoelijken. »Ofschoon zij zich,» zegt hij, »wat vroomheid betreft, met Adriaan niet konden meten, stonden zij toch boven hem in doorzicht, waarbij de kerk oneindig meer is gebaat. Een middelmatige vroomheid, gepaard aan een kloek verstand, stelt vrij wat beter in staat tot de waarneming van een heilig ambt, dan een voorbeeldelooze vroomheid aan heiligheid grenzende, gepaard aan een

¹⁾ Pallavicini »Historia Concilii Tridentini» lib. II cap. VII.

²⁾ In Dissertatione Historico-Theologica, bij Burman l. c. pag. 410 sq.

matig verstand, en daarom heeft een vorst, die van zijn onderdanen een model-natie wil maken, meer aan een helder verstand dan aan een vroom gemoed." Wij behoeven niet te vragen, of hier door een lid der Jesuïeten-orde 't woord wordt gevoerd en alleen zij, die liefst niet te dicht tot het ideaal van reinheid wenschen te naderen, zullen zich met een dergelijke argumentatie tevreden kunnen stellen; ons echter voldoet zij niet.

Maar Pallavicini geeft nog andere redenen op, waarom hij 't gedrag van Adriaan afkeurt. Keeren wij dus tot hem terug. „Al mocht de Paus voor zich zelve zulke denkbeelden koesteren," zegt hij, „zoo kan het toch niet ontkend worden, dat hij zich een al te groote openhartigheid veroorloofde, door ze der vergadering te openbaren, en ze den gezant schriftelijk op den rijksdag te doen indienen. Hij wist wel dat in die vergadering en vooral in Duitschland, waar deze zijne bevelen moesten afgekondigd worden, vele tegenstanders waren van 't katholiek geloof, die zeer geneigd zouden zijn, om die bekentenis voor de helft aan te nemen, n.l. in zoover hij daarin een aanval doet op de curie en de andere helft, waarin op Luthers veroordeeling wordt aangedrongen, eenvoudig ter zijde te leggen — en wat was dit anders dan gemeene zaak met den vijand te maken? Eindelijk legde Adriaan daarin, volgens hem, zeer weinig doorzicht aan den dag, dat hij hun, aan wie hij geschreven had om raad en inlichting verzocht. Het was z. i. voldoende, indien de gezant hem eenvoudig op al wat hij gehoord had opmerkzaam maakte. 't Ergste en meest afkoureuswaardige echter, was dit, dat deze zijn mandata aan 't convent meegedeeld en tevens naar aller gevoelen gevraagd had, waardoor de Paus zich natuurlijk in meerdere of mindere mate van den rijksdag afhankelijk maakte en er, ten gevolge van 't noodzakelijk verschil der meeningen, een grenzenlooze verwarring ontstond.

Pallavicini heeft in deze beoordeeling van Adriaans handelingen, hem als 't ware een andere instructie gegeven, die voorzeker beter strookte met de belangen der Roomsche curie, maar tevens lijnrecht tegen de denkbeelden des pausen indruiste. Plaatsen wij ons op 't standpunt van dezen geschiedschrijver, dan moeten wij volmondig bekennen, dat zijn oppositie in elk opzicht gewettigd was.

Een lid der Jesuïetenorde, die zich voor alles ten doel had gesteld den Paus tegen elken aanval van 't Protestantisme te beveiligen en 't pausdom een schrede nader te brengen tot zijn ideaal, als dat van een onbepaalde monarchie, waarin de hoogste wereldlijke macht gepaard gaat aan de hoogste geestelijke macht, en die een onvoorwaardelijke gehoorzaamheid vraagt van vorsten en volken — zoo iemand kon zich natuurlijk onmogelijk vereenigen met de zienswijze van een paus, die de macht waarover hij te beschikken had, zoo vrijwillig uit zijne handen gaf.

Maar Adriaan had zich een andere voorstelling van de pauselijke waardigheid gemaakt. Het beeld van de twee zwaarden in Petrus handen, had voor hem niet zooveel aantrekkelijks meer als voor Innocentius III, die alles met zijn banbliksem kon dreigen en geen andere onderwerping kende dan die der slaven, die zich krommen onder 't juk van hun heer. Adriaan deed een schrede terug. Hij kon weêr 't denkbeeld verdragen, door zijn naaste voorgangers met onuitstaanbaren trots verworpen, dat de pausen oorspronkelijk slechts bisschoppen waren, d. w. z. opzieners der gemeente, die, zich zelve beschouwende als organen van Gods geest, in de eerste plaats voor 't geestelijk heil des volks hadden te waken, en de handhaving der als waarheid erkende leer voor hun rekening namen ¹⁾. Adriaan had iets meer dan een ahnung daarvan, ofschoon

¹⁾ Zie hierover Pierson »Gesch. v. 't Roomsche-Katholicisme tot op het concilie van Trente,» Dl. II. bl. 296, vgg.

hij wellicht dikwijls bij zich zelve heeft gedacht, wat een Paus ²⁾ negen eeuwen te voren, aan de Patriarchen schreef:

Wie hier bisschop is, is zoozeer door allerlei uitwendige aangelegenheden overstelpt, dat hij waarlijk soms niet weet, of hij een zielenherder dan wel een wereldlijk vorst is?" Adriaans opvatting van 't Pausdom verschilde aanmerkelijk van die der vorige Pausen en was in alle opzichten waardiger en beter te verdedigen. Den keizer te geven, wat des keizers is en voor zich zelve 't priestergewaad terug te wenschen, maar gereinigd van de vlekken, waardoor dit in den loop der eeuwen was ontsierd, daartoe was Adriaan meer dan één zijner voorgangers geneigd en daarin ligt dan ook de sleutel ter verklaring van zijn belijdenis, voor den rijksdag afgelegd, die hem in elk ander geval als een onstaatkundige zou hebben gekenschetst, die zijn eigen positie vrijwillig verspeelde.

Daarom is hij niet te vergelijken met een Julius en Leo, die gansch andere begrippen aangaande de roeping des Pausen koesterden en beter 't wereldlijk zwaard dan den bisschopsstaf wisten te hanteeren, en kunnen wij ons volkomen met Schröckhs gevoelen vereenigen als hij zegt: „Ihm einen üppichen und prächtigen verschwenderischen Leo, einen unruhig kriegerischen Julius oder einen treulosen und durchaus lasterhaften Alexander nicht nur an die Seite zu setzen, sondern auch vorzuziehen, heisst nichts anders, als listige und herschsüchtige Regenten auf Kosten eines ehrlichen und gutmeinenden Bisschofs loben. Dasz Adrian ihnen unähnlich gewesen ist, macht in der That einen Haupttheil seines Ruhmes aus ²⁾.”

¹⁾ Gregorius de Grootte.

²⁾ Schröckh, a. w. Thl. V. pag 76. In deze opmerking levert hij tevens zijdelings 't bewijs dat hij zich te zwak uitdrukte, toen hij beweerde, dat Adriaan slechts op 't spoor van bovengenoemd denkbeeld was gekomen, en 't aan anderen overliet, dit meer in bijzonderheden uit te werken.

Wij betreuren 't daarom des te meer, dat de Hervormingsgezinden een verkeerde uitlegging gaven aan zijn ijver en oprechtheid; dat zij zijn goede bedoelingen miskenden en met een medelijdcnd schouderophalen zijn rondborstige taal aanhoorden. Verwonderen kan 't ons echter niet; maar al te dikwijls toch was de bede om een „reformatio in capite et membris” onverhoord gebleven en hadden tal van beloften en verzekeringen meugeen op een dwaalspoor gebracht. Was er dan reden om te hopen, dat dit voornemen ten uitvoer zou worden gelegd? Daarbij kwam, dat men reeds van te voren wist, dat zulk een reformatie Duitschlands verlangen immer slechts ten halve kon bevredigen; dat er punten waren, die door 't Katholicisme zelfs niet zouden worden aangeroerd, en dat de klove, die er was ontstaan, nimmer geheel zou worden gedempt.

In Duitschland hield men 't voor een der kunstgrepen der pausen 't kwaad te erkennen en een geneesmiddel te beloven, om daarmee de onwetenden en onnoozelen in laap te wiegen, en door ijdele woorden immer tijd te winnen, totdat zij zich met de vorsten hadden verstaan, en de middelen hadden gevonden om de volken in bedwang te houden, die zich dan in geen geval tegen hun wil durfden verzetten en hunne afdwalingen niet meer zouden controleren: Ja, men dreef zelfs den spot met Adriaans bewering: dat men niet alles op eens tot stand kan brengen, maar met langzamen tred (*pedetentim*) vooruit moest gaan om niet alles te bederven, door dit met Luther alzo te verklaren, dat tusschen elke schrede een afstand lag van eenige eeuwen ¹⁾.

¹⁾ Sleidanus l. c. lib. IV pag. 46^b. „Hoc scriptum Lutherus postea sermone populari convertit et additis in marginem annotatiunculis, illud, quod pontifex ait *pedetentim* oportere procedi, sic accipiendum esse dicit, ut singuli pedes atque passus intervallum habeant aliquot saeculorum.”

Het antwoord van den rijksdag liet niet lang op zich wachten. Op den 13^{den} Januari diende een commissie uit zijn midden, onder leiding van den bekwamen en veelzijdig ontwikkelden Johann, Freiherr zu Schwarzenberg, een ontwerp bij hem in, dat zijn goedkeuring mocht wegdragen en den Nuntius schriftelijk overhandigd werd. Dit antwoord, dat te recht het eerste document mag heeten, waarmede de evangelische oppositie, als een corporatie in den rijksdag, tegen het Pausdom optrad ¹⁾, is merkwaardig genoeg om er eenige oogenblikken bij stil te staan.

Na den Nuntius verzekerd te hebben, dat de leden van den rijksdag met eerbied van 's pausen brève en instructie kennis hadden genomen; dat zij God dankten voor zijn verheffing en hem een lang en gelukkig bestuur toewenschten, gaan zij over tot de ontvouwing der gewichtige redenen, die hen weêrhielden om 't vonnis van Leo X en 't edikt van Karel V tegen Luther te voltrekken. Luthers geschriften n. l. hadden het meerendeel des volks overtuigd, dat het Roomsche hof zich tegen Duitschland zwaar had bezondigd, zoodat een ten uitvoerlegging van dat vonnis op het volk allicht den indruk zou maken, alsof men de misbruiken, waarover Luther zich met recht beklaagde, wilde handhaven. Dat hieruit ongeregeldheden zouden ontstaan, die tot een burgeroorlog aanleiding konden geven, was licht te begrijpen. Men had dus in zulke tijdsomstandigheden een zachter geneesmiddel noodig, te meer daar de Nuntius zelf had verklaard, dat het hof van Rome van alles de schuld droeg en de Paus een reformatie beloofd had. Het beste geneesmiddel zou wel daarin bestaan, dat men een einde maakte aan al de afpersingen en misbruiken van dat hof, en eenige hoofdbezwaren, die de vorsten schriftelijk openbaar zouden maken, uit den weg ruimde, zonder 't welk een duurzame

¹⁾ Zóó Neudecker in zijn lezenswaardig artikel „Nürnbergger Reichstage“ in Herzogs Real-Encyklopaedie.

vrede tusschen wereldlijken en geestelijken slechts een illusie was. Verder dringt de rijksdag er bij den Paus op aan, dat de Annaten, die Duitschland sedert vele jaren opbracht, onder voorwaarde dat ze besteed zouden worden voor een oorlog tegen de Turken, maar die eigenlijk nooit tot dat doel waren aangewend, niet meer zouden worden opgeëischt, maar een plaats mochten vinden in de schatkist des rijks, ten einde bij een eventueelen oorlog werkelijk tot dekking der onkosten te dienen¹⁾. Wat den raad betreft, waarom de Paus den rijksdag had gevraagd, daarop werd geantwoord, dat hij, daar er niet alleen sprake was van Luther, maar ook van 't uitroeien van een tal van dwalingen en ingewortelde ondeugden, eensdeels door onwetendheid, aan den anderen kant door boosaardigheid, in den loop der tijden ontstaan en aangekweekt, geen passender en krachtadiger geneesmiddel kende, dan een vrij concilie, binnen een jaar in een der Duitsche steden, Keulen, Metz, Mainz of Straatsburg, met 's keizers toestemming, bijcenteroepen; een concilie, dat noch wereldlijken, noch geestelijken in hun vrijheid zou beperken, om alles ter tafel te brengen, wat volgens hun overtuiging strekken kon tot eer van God en tot heil der zielen. Niet twijfelende, of de Paus zou deze zaak krachtdadig ondersteunen, verklaart de rijksdag zich bereid om niet alleen, zooveel in zijn vermogen is, alle ongeregelheden tegentegaan, maar zelfs den keurvorst van Saxen te verzoeken aan Luther het uitgeven van nieuwe geschriften te verbieden, en de predikers door geheel Duitschland te bevelen alleen 't zuiver evangelie te verkondigen, volgens de leer door de kerk goedgekeurd,

¹⁾ Reeds Karel had, in October des vorigen jaars, den paus op de billijkheid van dat verzoek opmerkzaam gemaakt, en hem verzocht er in toe te stemmen, dat ook de stiften en kloosters jaarlijks iets van hun overvloed tot meergemeld doel afzonderden. Zie zijn brief aan Adriaan, in Luthers werken, Wittenbergsche uitgave, Dl. IX. bl. 150.

zonder zaken aanteroeren, die tot nieuwe onlusten aanleiding zouden kunnen geven, of disputen uittelokken. De bisschoppen zouden dan achtingswaardige en kundige mannen kunnen aanstellen, om over deze predikers te waken en ze zoo noodig tot de orde te roepen; doch zóó dat men niet zou kunnen vermoeden, dat zulks geschiedde om de waarheid des evangelies aan banden te leggen. Tevens zou er niets meer gedrukt worden, wat niet vooraf aan een onpartijdig onderzoek onderworpen was. Men koesterde de hoop, dat door deze maatregelen de rust in Duitschland zou hersteld worden. Wat de priesters betref, die zich in 't huwelijk hadden begeven en de monniken, die hun kloosters hadden verlaten, de rijksdag was van oordeel, dat het voldoende was de kerkelijke straffen op hen toetepassen, daar de burgerlijke wetgeving in dit geval nog niet had voorzien. Alleen, wanneer zij een misdaad hadden begaan, zou de vorst of magistraat hen naar verdienste straffen.

Dat de Nuntius niet zeer tevreden was met een antwoord, dat geheel in strijd was met de bedoelingen des pausen en een welsprekend getuigenis aflegt van den oppositiegeest in den rijksdag, is duidelijk. Vernemen wij zijn repliek. De verontschuldiging van den rijksdag — wat betreft de niet ten uitvoerlegging van het edikt — kan hij niet aannemen, omdat hij 't een dwaasheid acht het kwaad te dulden, opdat het goede er uit zou voortkomen, en hij gelooft dat het heil der zielen elk tijdelijk belang in de schaduw stelt. Verder meent hij, dat de treurige toestand der curie nimmer een reden van verontschuldiging kan zijn voor Luther en zijn partij, en dat zij in geen geval de noodzakelijkheid in zich sluit, om de kerk te verlaten en zich aan haar gemeenschap te onttrekken. Hij durft Duitschland de verzekering geven, dat de Apostolische stoel niet dulden zal, dat dat land door de curie eenig onrecht worde aangedaan, en tevens dat de paus bereid is aan

alle verschillen tusschen wereldlijken en geestelijken een bevredigende oplossing te geven. Ook de kwestie der Annaten zou door den Paus worden uitgemaakt. Wat het verlangen naar een Concilie betreft, de nuntius meent dat de Paus er zich niet tegen zal verklaren, ofschoon hij 't betreurt, dat de rijksdag daarbij zoo weinig de vormen heeft in acht genomen, die de eerbied voor 't Opperhoofd der kerk haar voorschrijft. Dientengevolge verzoekt hij haar al die termen te schrappen, die zijn meester ongetwijfeld zouden ergeren en 't deden voorkomen, als wilde men dezen in zijn vrijheid beperken; zóó b. v. waar gesproken werd van 's keizers toestemming en de bijeenroeping van het concilie in een Duitsche stad. Wat de predikers betreft, wil de nuntius 't recht, om naar hun leer en gevoelen onderzoek te doen, overeenkomstig 't pauselijk bevelschrift aan den bisschop toegekend zien. Verder acht hij 't wenschelijk dat Luthers geschriften verbrand en de uitgevers streng gestraft worden; dit toch hield hij voor een zaak van het hoogste gewicht, voor de spil waarom alles draaide¹⁾. Met het besluit van den rijksdag, ten opzichte der gehuwde priesters, kon hij zich vrij wel vereenigen, indien n.l. de bepaling achterwege was gebleven, dat zij voor elke misdaad die zij pleegden, door de vorsten of magistraten zouden gestraft worden, hetgeen een inbreuk maken was op de vrijheid der kerk en de rechten van Jezus Christus. De priesters toch waren zijn eigendom en moesten daarom voor al hunne overtredingen, van welken aard dan ook, alleen door de kerk gestraft worden, te meer, daar zij, zelfs

¹⁾ Vreemd is 't, dat Adriaan zich nog iets goeds van dezen maatregel kon voorspellen, daar toch de geschiedenis op 't overtuigendst aantoonde, dat zij juist 't tegenovergestelde uitwerkte van 't geen er meê beoogd werd, dat zij in plaats van den oppositiegeest te smoren, dien integendeel aanwakkerde, ja zelfs in 't leven riep.

als afvalligen, steeds 't onuitwischbaar karakter hunner orde behielden. Na al deze tegenwerpingen, besluit de Nuntius met het verzoek aan den rijksdag, om hem na rijp beraad een duidelijker en meer doordacht antwoord te doen toekomen.

Deze taal van den Nuntius was niet zeer geschikt, om den rijksdag gunstig voor Rome te stemmen, integendeel, 't vuur dat reeds lang onder de asch had gesmeuld, werd er door aangeblazen, en zij die tot heden den Paus hadden ontzien en met gematigdheid waren te werk gegaan, begonnen thans vermeteler in hun eischen te worden en namen een meer offensieve houding aan.

Algemeen was men van gevoelen, dat de Nuntius goed en kwaad afmat naar de belangen van de Roomsche curie, en de behoeften van Duitschland daarbij geheel uit het oog verloor; dat men voor 't behoud der katholieke eenheid iets goeds moest doen, dat licht te volbrengen was, liever dan iets kwaads te dulden, dat moeilijk te verdragen was; dat de Nuntius desniettemin vorderde, dat Duitschland zich geduldig zou krommen onder 't juk van Rome, dat intusschen tot geen enkele inwilliging bereid was, en welks beloften om van 't kwade afstand te doen, slechts ijdele klanken waren. De Curie moest wel teêrgevoelig zijn, als zij zich beleedigd gevoelde door zulk een bescheiden en oprecht verzoek om een Concilie. Kortom, men besloot, na wijdloopige discussies, niets van 't gesprokene in te trekken en eenvoudig af te wachten, welke maatregelen de Paus, in deze gewichtige omstandigheden, zou nemen.

Inmiddels besloot de rijksdag hem, zonder eenige terughouding, den staat van zaken in Duitschland bloot te leggen en hem volgens belofte een schrijven te doen toekomen, dat al de grieven zou bevatten, die er tegen Rome waren ontstaan. Dit document, bekend onder den naam

van de *Centum Gravamina* ¹⁾ zou den Nuntius overhandigd worden, met verzoek, het aan 's pausen oordeel te onderwerpen. Deze echter, die genoeg aangaande den heerschenden toestand was ingelicht, en schroomde, met dit vernederend en ontmoedigend geschrift, voor zijn heer en meester te verschijnen, keerde plotseling naar Rome terug, voordat dit merkwaardig stuk voltooid was ²⁾. Dientengevolge werd het rechtstreeks naar den Paus gezonden, met de plechtige verzekering, dat de rijksdag niet genoigd was, al deze onrechtvaardigheden langer te dulden, maar zich genoodzaakt zag alles te beproeven, om uit dien onhoudbaren toestand te geraken.

Den inhoud van dit laatste schrijven getrouw weêr te geven achten wij met Sarpi overbodig, een vluchtige kennismaking echter, meer dan noodzakelijk.

Het bevat een drieledige aanklacht tegen Rome's geestelijkheid, die achtereenvolgens 't verwijt moet hooren, dat zij de volkeren tot slaven maakt, dat zij de leeken van hun goederen berooft en de jurisdictie aan de wereldlijke overheid onttrekt. Dit wordt in bijzonderheden uitgewerkt en geeft den rijksdag aanleiding, om te spreken over de ongehoorde geldsommen, die gevorderd werden voor dispensaties, absoluties en aflaten ³⁾; verder over 't brengen der processen voor Rome's rechtbank; over de misbruiken, ten opzichte der annaten gepleegd; over de straffeloosheid der geestelijken; over onrechtvaardige excommunicaties en interdikten; over de onbillijkheid, om wereldlijke zaken voor een geestelijke rechtbank te bepleiten; over de verkwisting bij de consecratie van kerken en

¹⁾ Aan deze gravamina lagen die van Worms ten grondslag. Zie hierover Gieseler »Lehrbuch der Kirchengeschichte» III, 2. pag. 117 vgg.

²⁾ Dit had plaats op den 28sten Februari, terwijl 't ontwerp den 6den Maart werd aangenomen en goedgekeurd.

³⁾ Dat deze klachten zeer gegrond waren, blijkt uit 't meêgedeelde door Martin in bovengen werk.

kerkhoven, de buitensporige onkosten bij begrafenissen en 't gebruik van het sacrament, en allerlei andere zaken, die tot bovengenoemde misbruiken in verband stonden.

Een merkwaardig verschijnsel is 't voorzeker, dat dit stuk, dat van 't begin tot het einde het karakter van een oorlogsverklaring draagt, niet alleen door Luthers aanhang, maar ook door vorsten en stenden is goedgekeurd: wel een bewijs dat Duitschlands toestand onhoudbaar was geworden en de behoefte aan hervorming, onder welke gedaante dan ook, algemeen werd gevoeld. ¹⁾

Toen het dekreet van den rijksdag, tegelijk met bovengenoemde bepalingen omtrent het prediken en drukken van geschriften, openbaar was gemaakt, werd er door 't meerendeel weinig acht op geslagen. Katholieken en Lutheranen gaven er beurtelings een uitlegging aan, die 't meest met hun belangen strookte ²⁾. Luther gaf de vorsten te kennen, dat hij het met genoeg gelezen had en de overtuiging meende te mogen koesteren, dat het ook bevordelijk was aan de belangen der Wittenbergsche gemeente, maar hij mocht niet verzwijgen, dat er sommigen, zelfs onder den adel, waren, die er zich niet aan wilden onderwerpen of er een andere verklaring aan gaven, waardoor de inhoud grootendeels ontzenuwd werd. Hij wilde hun daarom zijn opvatting doen kennen, vertrouwend, dat zij in overeenstemming zou zijn met het geen

¹⁾ Gerdes zegt in zijn »Historia Evangelii renovati:» »Neque autem haec gravamina a solis Lutheri asseclis erant composita, sed cum jam in paulo praecedentibus Comitibus et sub Imperatoribus praecedentibus meditata, id omne continerent, quod libertati Germanorum per Pontificum tyrannidem, a multis retro seculis ademptum erat, tum Imperii ordines omnes, tum ipse Caesar Carolus V subscriptione nomine suo facta, in eadem consenserant.»

²⁾ Zie b. v. wat Sarpi l. c. pag. 29. zegt omtrent het artikel, waarin bevolen werd, het stilzwijgen te bewaren over alles, wat het volk zou kunnen opruien.

zij als hun uitdrukkelijk verlangen in dit geschrift hadden geopenbaard ¹⁾).

Zóó wil hij b. v. 't artikel, dat aandringt op de prediking des Evangelies, volgens de door de kerk goedgekeurde leer, door de Katholieken opgevat, als werd daarmee de scholastieke theologie bedoeld, verstaan van de leer der kerkvaders, Hilarius, Cyprianus, Augustinus e. a. Dat aan de bisschoppen de taak is opgedragen, om deskundigen aan te stellen, ten einde de godsdienstoefeningen bijtewonen en daarop een wakend oog te houden, kan hij volstrekt niet afkeuren, maar hij betwijfelt, of er wel een genoegzaam aantal bekwame mannen te vinden zal zijn, en vreest dat de bisschoppen hun toevlucht zullen nemen tot hen, die zich meer met de sophistiek dan met de wetenschap hebben bezig gehouden. Wat 't verbod betreft, om boeken uitgegeven, die niet vooraf aan het oordeel der critici onderworpen zijn, daarvan wenscht hij natuurlijk de Heilige Schrift nittezonderen, daar toch wel niemand 't woord Gods aan banden kan leggen.

Het besluit om de priesters, die tot een huwelijk overgingen of hun orde verlieten, voor een geestelijke rechtbank te dagen en al het hunne verbeurd te verklaren, keurt hij als een te strengen maatregel ten sterkste af. Hij betreurt het, dat die harde wet omtrent 't coelibaat, die zooveel deugnieten en huichelaars kweekt, niet reeds lang is afgeschaft en smeekt derhalve de vorsten hun toorn tegen de overtreders te matigen, te meer, daar ook hun tegenstanders in menig opzicht van deze bepalingen afweken ²⁾). Luther wist door zijn stoute taal de tegenpartij zoozeer ontzag inteboezemen, dat zij 't zelfs waagde een

¹⁾ Sleidanus l. c. pag. 50a. Gerdes l. c. pag. 95.

²⁾ Meermalen toch werden deze geheel in strijd met de pauselijke wetten op allerlei wijze mishandeld, ja zelfs op 't elendigst ter dood gebracht.

en ander voortestellen, dat aanleiding kon geven tot een minzame schikking, die echter om verschillende, licht te vermoeden redenen, niet tot stand kwam.

Intusschen breidde de Hervorming zich al meer en meer over Duitschland uit, en zag men Luther, met het levend en geschreven woord, te velde trekken tegen Romes geestelijkheid, wier invloed door de »centum gravamina" en de openhartige bekentenis des pausen niet weinig was verzwakt. Hoedanig de indruk was, dien 't besluit van den rijksdag op Adriaan maakte, weten wij niet; wij vermoeden echter dat 't hem als een donderslag in de ooren klonk. Al zijn hoop toch werd er door verijdeld en hij die gemeend had met eenige machtspreuken dien nietswaardigen monnik te kunnen verpletteren, werd thans uit zijn zoetste droomen meêdoogenloos wakker geschud. Machteloos stond hij daar, de Opperpriester van Rome, gesteund door een traditie van elf eeuwen, tegenover den held van Worms, die nog geen zes jaren noodig had om de glorie van Duitschland te zijn. Toch zou hij de laatste niet wezen die wanen kon, dat Rome nog de macht bezat om deze ongehoorde ketterij te vernietigen en naar 't rijk der vergetelheid te doemen. Want nauwelijks had Clemens VII den pauselijken zetel beklommen, of hij zond den kardinaal Campeggio naar den andermaal te Neuronberg vergaderden rijksdag, met het bevel om ten sterkste aantedingen op de ten uitvoerlegging van 't edikt van Worms, dat hij voor 't beste middel hield om Luthers ketterijen te bezweren. Maar ook deze nuntius keerde teleurgesteld naar Rome terug; »ihm wie dem Pabste, zegt Neudocker ¹⁾, blieb nur der Verdrusz, dasz auch nach diesem Reichstage die reformatorische Bewegung weiter um sich griff".

¹⁾ In Herzogs. Real-Encyclopaedie, Art. Nürnbergcr Reichstage, S. 492.

§ 7.

ADRIAANS VERBOND MET FRANKRIJK EN ENGELAND.

Niets was er, dat Adriaan gedurende zijn korte regeering zoozeer met droefheid en verontwaardiging vervulde, als de hardnekkige worstelstrijd tusschen de machtigste monarchen van Europa. Vorsten die, als zij de handen in één wilden slaan, met het schitterendst gevolg werkzaam konden zijn tot heil der christenheid, versnipperden hun krachten en stonden thans als onverzoenlijke vijanden tegenover elkander. Terwijl de Paus allerlei pogingen aanwendde, om hen te bewegen tot het sluiten van den vrede of, zoo dat niet mogelijk was, van een langdurigen wapenstilstand, pogingen, die helaas telkens schipbreuk leden op de klippen van onverzettelikheden en hoogmoed, ijverde Karel voor 't tot stand komen van een triumviraat, dat, gelijk hij voorgaf, de beste waarborgen zou opleveren voor een duurzamen vrede, maar inderdaad met gansch andere bedoelingen door hem werd voorgesteld. Een levendige pennestrijd werd over deze zaak tusschen beide mannen gevoerd; in tal van brieven zetten zij ieder hun gevoelen uiteen en drongen zij beurtelings op een bevredigende oplossing aan¹⁾. Het gevolg van dit schrijven was, dat de Paus, ondanks al zijn welsprekendheid, voor de schijnbaar juiste argumenten van den keizer en zijn aanhang bezweek, en dat deze zich na menige nederlaag ten slotte in de triomf van zijn politiek mocht verheugen. Dit in bijzonderheden te ontwikkelen, achten wij thans onze taak.

Het bericht van den val van Rhodus en de toenemende macht van den Turkschen veroveraar had op Adriaan een

¹⁾ Zie over deze hoogstmerkwaardige correspondentie: Gachards Correspondance, passim.

diepen indruk gemaakt. Reeds meende hij de ongeloofige schare tot Rome's poorten te zien naderen, en hij drong daarom bij vernieuwing op den zoozeer gewenschten vrede aan. Thans vooral nam zijn verzoek den vorm aan van een bevel, en reeds kon men van verre de flikkering bespeuren van den bliksem, die den weerspannige zou treffen. Aanvankelijk scheen er eenige kans van slagen te zijn. Frankrijk en Engeland n. l. hadden een zekere geneigdheid betoond om den Paus de behulpzame hand te bieden ¹⁾, en ook Karels plannen schenen door 't verlies van Rhodus eenige wijziging te zullen ondergaan. Zijn schrijven aan Adriaan, waarin hij zijn droefheid openbaart over 't gebeurde, doet zulks ten minste vooronderstellen. Hij verklaarde zich aanstonds bereid al zijn strijdkrachten, zijn heerlijkheden en onderdanen, ja zelfs zijn eigen persoon ter beschikking des Pausen te stellen, om ze Gode ten offer te brengen en den heiligen christelijken godsdienst te steunen en te handhaven, als waarachtig pleitbezorger en beschermer van den Heiligen stoel en tijdelijk hoofd der gansche Christenheid ²⁾.

Maar de voorwaarden, door hem gesteld, gaven duidelijk te kennen, dat het hem al zeer weinig ernst was, met hetgeen hij zóó uitdrukkelijk had beloofd. Hij vroeg gunsten van den Paus, waarvan hij vooruit berekenen kon, dat zij hem nimmer konden worden toegestaan. Daarbij wenschte hij van zijn bondgenoot een daad van toegevendheid te aanschouwen, waarin hij zelf in geen geval zou hebben toegestemd ³⁾;

¹⁾ Frankrijk stemde toe in een wapenstilstand van twee maanden, voor een onbepaalden tijd door zijn gezanten te verlengen, zoodra de omstandigheden zulks dringend vorderden. Ook Engeland wilde daartoe overgaan, mits 't voorstel tot een bijdrage voor de organisatie van een leger tegen de Turken niet ter sprake kwam.

²⁾ Zie Gachard, a. w. pag. 177.

³⁾ Karel eischte n. l. dat de paus hem, gedurende den wapenstilstand, zou ontslaan van de verplichting tot het uitbetalen van een aanzienlijke som gelds, die hij, volgens 't verdrag van Windsor, aan den koning van Engeland verschuldigd was.

kortom hij legde aan de zaak zooveel moeielijkheden in den weg, dat men gerust kon voorspellen, dat het plan van den Paus geheel zou mislukken.

Intusschen gebeurde er iets, waarachter Karel met goed gevolg zijn onwil kon verbergen, en dat tevens uitnemend geschikt was om een kleine wijziging te brengen in de denkbeelden van Adriaan, die zich steeds ten sterkste tegen 's keizers gevoelen had verklaard.

Francesco Soderini¹⁾, kardinaal van Volterra, dien wij reeds vroeger als Adriaans vertrouwde leerden kennen, was bij den Paus in ongenade gevallen. Een daad van beginselloosheid, volkomen te verklaren uit het karakter van genoemden prelaat, had 's pausen rechtmatige verontwaardiging opgewekt. Soderini n. l. leefde reeds geruimen tijd in openlijke vijandschap met den kardinaal de Medici, die in vele opzichten een doorn in zijn oogen was en wiens ondergang hij reeds meermalen had gezworen. Thans achtte hij 't oogenblik gunstig om zich van dien gehaten mededinger te ontslaan. Met dat doel beschuldigde hij hem bij Adriaan, dat hij pauselijke schatten onder zich had, die hij met voorkennis en niet zonder toestemming van Leo had gestolen²⁾. »Ofschoon deze aanklacht valsch en belachelijk was,» zegt Jovius²⁾ — »daar iedereen wel wist, dat deze paus, wiens lust het was geweest zijn eigen vermogen en dat van anderen, in den kortst mogelijken tijd, te verkwisten, en die, in de door hem gevoerde oorlogen, ontzaglijke sommen had verspild, niet veel meer dan schulden had nagelaten — kwam zij echter Adriaan, die van nature een weinig achterdochtig was en den staat van zaken

¹⁾ Zie over hem. Sarpi, l. c. pag. 21, en Burman l. c. pag. 131.

²⁾ Ook de kardinalen Pucci en Armellini, vrienden van den kardinaal, werden als zijn medeplichtigen door Soderini bij den paus aangeklaagd.

³⁾ Burman, l. c. pag. 128.

te Rome nog niet genoeg kende, niet geheel ongegrond voor. Echter onthield hij zich van elk lichtvaardig oordeel, en Soderini kon met al zijn listen er niet in slagen, hem te bewegen, om terstond zich krachtig te doen gelden; te minder, omdat de kardinaal op dit tijdstip zich niet te Rome bevond en hij vóór alle dingen diens verdediging wilde hooren. Intusschen ontbrak het dezen niet aan machtige vrienden, die indirekt zijn verdediging op zich namen, en zelfs Adriaan verloochende zijn sympathie niet voor een man, die recht op zijn dankbaarheid had, daar hij zich steeds jegens den keizer en den pauslijken stoel zeer verdienstelijk had gemaakt. Echter verspreidde een gelukkig toeval, plotseling, een helder licht over een zoo duistere zaak. Het gelukte n. l. den beschuldigde een brief van Soderini te onderscheppen, die bestemd was voor den koning van Frankrijk en waarin de kardinaal dezen vorst aanried, zijn troepen naar Sicilië te zenden, aldaar de vaan des oproers te planten en langs dien weg den keizer te dwingen, zijn leger uit Boven-Italië terug te roepen. Deze brief bevatte tevens de ernstige waarschuwing, om geen onbeperkt vertrouwen in den Paus te stellen, die, terwijl hij over den vrede scheen te willen onderhandelen, den keizer zoozeer was toegedaan, dat elke waardigheid door hem verworven, en elke overwinning door hem behaald, zijn hart van vreugde deed kloppen, en die nog steeds in alle opzichten de rol van vader en leermeester bij den vorst vervulde. Ofschoon deze brief met geheimzinnige letters geschreven was, bracht hij toch genoeg aan 't licht, om in Medici's handen een doeltreffend wapen te worden tegen den lasteraar, die voorzeker op zulk een verrassing niet was voorbereid ¹⁾. Hij

¹⁾ Jovius zegt: »Erant eae literae arbitrariis (?) conscriptae notis sed adeo rudi artificio, ut vel a mediocri interprete, observatis et deprehensis characteribus, facile legerentur.»

zond den brief onverwijld naar Suessa 'skeizers gezant te Rome en bracht dezen onder 't oog, hoe gevaarlijk 't voor den Paus was, Soderini zijn geheimen te openbaren en in zijn gunsten te doen deelen, daar diens gehechtheid aan den koning van Frankrijk nu boven allen twijfel verheven was. Thans doorziet hij ook, waarom hij hem bij den Paus had aangeklaagd, n. l. alleen om daarvoor een geschikte aanleiding te hebben, om zijn geslacht uit Florence te verdrijven en de heerschappij over dat gebied den Franschen in handen te spelen. Adriaan, die aanvankelijk de gansche zaak voor een louter verzinsel had gehouden, doch spoedig tot andere gedachten was gebracht, toonde zich ten hoogste vertoornd over 't onwaardig gedrag van een man, die zijn schoonste plannen zoo moedwillig verijdelde. Hij verkropte echter zijn toorn, totdat Medici te Rome was weêrgekeerd. Nauwelijks was deze aldaar aangekomen, of hij maakte zijn opwachting bij den Paus, die een levendig gesprek over 't gebeurde met hem aanknoopte. 's Daags daaraanvolgende werd Soderini ontboden, zoo 't heette, om een verzoening tusschen beide kardinalen te bewerken. Te midden van het gesprek, werd hij plotseling door Adriaan staande gehouden, met de vraag, of hij nooit een geheime correspondentie met den koning van Frankrijk had gevoerd, terwijl hem 't schrift werd voorgchouden. Met neêrgeslagen oogen en doodsbleek van schrik, maakte hij zich als den schrijver bekend. Een half uur later keerde zijn gevolg terug, echter zonder hun meester, die in den kerker voor zijn euveldaad boette. Zijn huis werd doorzocht en zijn papieren in beslag genomen, zijn goederen echter bleven onaangeroerd¹⁾.

¹⁾ In bijzonderheden wordt ons deze ontmoeting geschetst door Reumont a. w., Th. III. 2 S. 155.

De koning was natuurlijk niet zeer ingenomen met de handelingen des Pausen, die hem zoo op eens van een zijner trouwste dienaren beroofde. Een weigering om zich met hem over den vrede of een wapenstilstand te verstaan, was er het noodzakelijk gevolg van; ja zelfs alle betrekking tusschen beide hoven werd plotseling afgebroken en den Paus, met heenwijzing naar 't voorbeeld van Bonifacius VIII, op hoogen toon herinnerd, dat Frankrijk voor niets minder bevreesd was dan voor banbliksems en interdikten ¹⁾.

Dat Karel en zijn bondgenoot met een zeker leedvermaak Adriaans pogingen zagen mislukken, en in stilte 's konings besluit toejuichten, zal niemand bevreedden. Nu of nooit, meenden zij, zou het hun gelukken den Paus tot hunne inzichten over te halen, nimmer stonden de kansen schooner dan thans. Daarbij kwam nog, dat ook Medici na 't voorgevallene zich aan hunne zijde had geschaard. De paus echter bleef nog aan de mogelijkheid van een algemeenen vrede onder de Christen-volkeren gelooven, en verontschuldigde zich met op zijn onmacht en armoede te wijzen, waardoor hij in zijn vrijheid tot handelen werd beperkt.

Maar wat Karel en zijn geestverwanten niet vermochten, daartoe was één van Adriaans vrienden in staat. Lanoy, onderkoning van Napels ²⁾, die den paus reeds in Nederland had leeren kennen en sedert dien tijd zijn vertrouwen genoot, begaf zich naar Rome. Bijgestaan door Suessa en Medici trachtte hij Adriaan te overtuigen, dat in de gegeven omstandigheden voor de Christenwereld niets gewenschter was, dan 't veelbesproken verbond. Na lang

¹⁾ Daarenboven nam hij uit weerwraak 's pausen nuntius in Frankrijk, den aartsbisschop van Bari gevangen.

²⁾ Hij was dezelfde, die Frans I in den slag bij Pavia als gevangene met zich voerde.

aarzelen en tegenwerpingen van allerlei aard, gaf hy zich ten laatste gewonnen en kwam het bewuste driemanschap tot stand.

Achtereenvolgens werden in dit verbond opgenomen: de aartshertog Ferdinand van Oostenrijk, de hertog van Milaan en de republieken van Florence, Genua, Sienna en Lucca ¹⁾. Als doel werd aangegeven: onderlinge bescherming en verdediging van Italië tegen de aanvallen der Turken. Over Frankrijk, dat desverkiezende ook tot den bond kon toetreden en eigenlijk tot alles den stoot had gegeven, werd verder een diep stilzwijgen bewaard, ofschoon 't vrij duidelijk was, dat de vijandige gezindheid van dat land bij de beraadslagingen, niet het minst in aanmerking was genomen.

Ieder der bondgenooten was verplicht 't zijne bij te dragen tot verdediging des lands. Daartoe leverde Adriaan alleen tweehonderd ruiters en een deel van 't geschut, terwijl hij tevens 's maandelijks de aanzienlijke som van twintig duizend dukaten beschikbaar stelde. Hij en de keizer kenden zich bovendien 't recht toe, om den persoon aan te wijzen, die 't bestuur over 't leger zou aanvaarden. Al aanstonds werd Lanoy tot deze eervolle betrekking geroepen, die hij kort daarop onder den titel van opperbevelhebber van het bondsleger aanvaardde.

Karel was natuurlijk buiten zich zelve van vreugde. Bij vernieuwing gaf hij den Paus de verzekering van zijn groote dankbaarheid en onveranderlijke toewijding aan den Heiligen Stoel, thans voorzeker iets meer dan een bloote

¹⁾ Ook de republiek Venetië bood zich aan om 't hertogdom Milaan en 't koninkrijk Napels met haar legermacht te ondersteunen, indien deze staten n.l. door een christelijke mogendheid werden aangevallen. Zij onttrok zich echter aan alles, wat tegen de Turken ondernomen werd, daar een vredebreuk met hen, geenszins met hare belangen strookte.

vorm. Ook Lanoy ondervond ruimschoots bewijzen van zijn erkentelijkheid.

Zóó was dan ten laatste de groote zaak tot stand gekomen en zag de keizer een zijner vurigste wenschen vervuld. Nu kwam 't er maar op aan om van dit defensief- een offensief verbond te maken, en hij twijfelde niet of ook dit zou hem weldra gelukken — en alsdan zou Frankrijk ondervinden, wat vereende krachten vermogen ¹⁾.

Adriaan nam den schijn aan, als ware hem een zware last van de schouders geworpen. Hij, die zich steeds tot het laatste tegen 's keizers plan had verzet, kon er zelfs nu in toestemmen, dat de afkondiging van dit verbond met den meest mogelijken luister zou plaats hebben; ja hij wees zelfs daartoe een van Rome's hoofdkerken aan. Weinig voorzeker kon hij vermoeden, dat nog geen vier jaren later de keizerlijke troepen vóór de poorten van Rome zouden staan en de eeuwige stad het tooncel van plundering en moord zou worden ²⁾.

Intusschen mocht hij zelf de vruchten van zijn arbeid niet aanschouwen; zijn levensdagen spoedden ten einde en zijn tocht naar 't kerkgebouw werd voor hem zijn reis naar 't graf.

§ 8.

ADRIAANS DOOD.

Adriaan had bepaald, dat in de kerk van St. Maria Maggiore, de plechtige afkondiging zou plaats hebben van 't

¹⁾ Suessa had in last, daarop vooral bij den Paus aan te dringen; mocht deze daartoe niet te bewegen zijn, dan zou hij in elk geval met de overige vorsten, als leden van 't verbond, zijn onderhandelingen over dit hoogst gewichtig punt kunnen voortzetten.

²⁾ Zie hierover Ranke, a. a. O. S. 108 fg.

verbond, door hem met Frankrijk en Engeland gesloten. Daar zijn gezondheid echter op dit tijdstip veel te wenschen overliet, rieden zijn geneesheeren hem aan, daartoe liever de St. Pieterskerk te kiezen, die meer in de nabijheid was van 't Vatikaan.

Maar de Paus, sterk door zijn vertrouwen op God, stoorde zich niet aan hun raad en begaf zich op den 4^{den} Augustus naar den Esquilino, waar hij zijn intrek nam bij den kardinaal de Carvajal, die hem ontving met al den eerbied, aan zijn hoogen rang verschuldigd. Den volgenden dag woonde hij in bovengenoemd kerkgebouw de plechtige mis bij, door den kardinaal Pompeo Colonna bediend, en kondigde hij der saâmgevloede schare zijn toetreding tot een verbond met den keizer aan. Van daar begaf hij zich naar de Villa Mellini op den monte Mario, om het middagmaal te gebruiken. Hier kreeg hij een lichten aanval van koorts, zeer gevoegelijk te verklaren uit de vermoeienissen van de beide laatste dagen en de buitengewone hitte van 't seizoen. Zijn geneesheeren hechtten dan ook aanvanke-lijk weinig gewicht aan deze ongesteldheid, en evenmin was er een zweem van bezorgdheid te bespeuren bij den Paus die nog denzelfden avond naar 't Vatikaan terugkeerde ¹⁾).

Intusschen scheen dit het voorspel te zijn van het lijden, dat volgen zou. Weldra nam zijn ziekte een ernstig karakter aan en deden ongunstige verschijnselen 't ergste vreezen. Zijn krachten namen af, zijn smarten vermeerderden en de hoop op behoud, nog een oogenblik gekoesterd, was spoedig vervlogen ²⁾).

¹⁾ Nadere bijzonderheden aangaande deze plechtigheid worden ons meêgedeeld door Moringus, Jovius en Ortiz, bij Burman l.c. passim.

²⁾ Dat Adriaan den waren aard zijner ongesteldheid eerst kort vóór zijn dood leerde kennen, blijkt uit het geen hij den 31sten Augustus aan zijn gezant te Venetië schreef: »Dilecte, in novissimae hujus aegritudinis nostrae afflictionibus, qua fere per totum hunc mensem potius moleste quam periculose laboravimus etc.»

Toen hij zijn einde voelde naderen, liet hij de kardinalen aan zijn sterfbed komen en riep hun 't laatst vaarwel toe, na hun hunne verplichtingen herinnerd en de belangen der christenheid aan hun zorgen aanbevolen te hebben. Daarop schonk hij den kardinaalshoed aan zijn trouwen vriend Enckvoirt, dien hij reeds vroeger met het bisdom van Tortosa had begiftigd en voorzag hij nog in eenige behoeften van hen, die hij uit Spanje en Nederland aan zijn hof had geroepen. Toen dit werk der liefde volbracht was, en hij de sacramenten der stervenden had ontvangen, ontsiep hij met een bejdenswaardige kalmte, den 14^{den} September van 't jaar 1523, op ruim vier en zestigjarigen leeftijd.

Het was juist op zijn sterfdag, dat de Franschen den Tessino overtrokken en andermaal een inval in Lombardije beproefden ¹⁾.

Nauwelijks was hij gestorven, of reeds vertoonden zich sporen van sterke ontbinding. Zijn lichaam zwol dermate op, dat hij letterlijk onkenbaar werd en zijn gelaat nam een uitdrukking aan, die ieder met schrik en ontzetting vervulde. Dit zonderling verschijnsel bracht een der aanwezigen, die het lijk van Paus Alexander VI in denzelfden deerniswaardigen toestand had aanschouwd, op het denkbeeld dat ook hier vergiftiging had plaats gehad. Dit gaf aanleiding tot een heftige woordenwisseling tusschen Spanjaarden en Nederlanders, welke laatsten 't verwijt moesten hooren, dat zij den paus, gedurende zijn moeitevol leven, niet trouw en ijverig genoeg hadden bewaakt, door hem aan Franschen overtelaten, aan wie de zorg voor de bereiding van zijn voedsel was opgedragen, en die dus zonder twijfel het doodend vergif met zijn spijzen hadden vermengd. Weinig baatte het, of men al beweerde dat alles vooraf

¹⁾ Zie Burman, l.c. pag. 77.

geproefd werd en men alleen daarom tot de aanstelling van Franschen was overgegaan, omdat deze de Nederlandsche zeden en gewoonten beter kenden dan de Spanjaarden; men rustte niet voor en alcer 't besluit genomen was, om 't lijk van den Heiligen Vader te openen.

Maar ook dit onderzoek was niet bij machte om de gemoederen tot kalmte te stemmen en dat te minder omdat zelfs Agreda, de eerste lijfarts des Pausen, de gegrondheid van 't vermoeden had erkend. Is Adriaan zijn natuurlijke dood gestorven, of is hij gevallen door de hand van een gifmenger? Ziedaar een probleem aan welks oplossing wij ons niet zullen wagen. Waren wij de leer toegedaan, die aan pausen 't recht ontzegt om hun eigen dood te sterven, in dat geval zouden wij hier allerminst met ons antwoord verlegen behoeven te staan; thans echter onthouden wij ons van elke beslissing, want, ofschoon er veel is dat voor laatstgenoemd gevoelen pleit en wij door verschillende gegevens tot den hoogst-mogelijken graad van waarschijnlijkheid kunnen geraken, zekerheid hebben wij hier niet, en historische zin verbiedt ons een bevestigend antwoord te geven op datgene, wat zelfs door tijdgenooten niet is uitgemaakt en, met een schrijver uit onzen tijd, van een derden moordaanslag te spreken en den paus, geheel in strijd met de waarheid, na een ongesteldheid van eenige uren, het tijdelijke met het eeuwige te doen verwisselen ¹⁾.

Het bericht van zijn dood, zegt Jovius ²⁾, werd door de meesten met uitbundige vreugde ontvangen, niet het minst door Leo's hovelingen, maar vooral ook door sommige Ro-

¹⁾ Du Rieu in zijn verhandeling over de Vatikaansche Bibliotheek, opgenomen in de Gids jg. 1860. Zijn eenzijdige beoordeeling van een paus, met wien hij, zoo 't schijnt, slechts vluchtig heeft kennis gemaakt, ontsiert zijn anders zeer lezenswaardige verhandeling. Waarschijnlijk heeft een tijdperk van tien jaren hem inschikkelijker jegens zijn landgenoot gemaakt.

²⁾ In zijn „Vita Hadriani VI.” bij Burman l.c. pag. 136.

meinen, die zich door zijn bestuur benadeeld hadden gezien. Het gerucht toch liep onder het volk, dat hij juist van plan was strenge bullen uittevaardigen tegen de Judaizerenden, tegen woekeraars, tegen hen die met het heiligste spotten, simonie bedreven en de onschuld der jeugd belaagden; 't geen aan 't hof en in de stad een zoo groote ontsteltenis had veroorzaakt, dat sommige lichtzinnige knapen, bij 't vernemen van zijn dood, bloemkransen aan de deur van zijn lijfarts hechtten, met het opschrift: »de Senaat en 't volk van Rome aan den redder des vaderlands,» echter vergetende dat deze woorden, bestemd om de nagedachtenis des pausen te ontheiligen, veeleer een lofspraak behelsden op den man, die de martelaarskroon had willen torschen om Rome van den ondergang te redden.

Zijn lijk werd voorloopig in de St. Pieterskerk ter aarde besteld, tusschen de zonen van het geslacht Piccolomini, Pius II en Pius III. Het volgende eenvoudige opschrift, dat volkomen uitdrukt wat er menigmaal in zijn ziel was omgegaan, beitelde men op zijn graf: »*Hier ligt Adriaan VI, die in zijn leven geen grooter ongeluk kende, dan te moeten regeeren* ¹⁾). Zijn vriend Enckvoirt echter, liet kort daarop, uit dankbaarheid jegens zijn meester, in de kerk van »Sancta Maria dell Anima» een prachtig grafgesteente voor hem oprichten, waaronder eenige jaren later zijn gebeente ter ruste werd gelegd ²⁾).

¹⁾ »Hadrianus hic situs est, qui nihil sibi infelicius in vita duxit, quam quod imperaret.»

²⁾ Dit monument, waarvan Burman en Palatius in zijn »Gesta Pontificum,» ons een getrouw afbeeldsel geven, is van albast vervaardigd, prijkkende met allerlei allegorische figuren, de deugden voorstellende, die Adriaan tijdens zijn leven sierden, met een uitvoerig opschrift, door Burman ons meêgedeeld, en zijn eigen beelden in rustende houding, waaronder dat weemoedige woord dat hij zich eens in een somber oogenblik liet ontvallen: »Pro dolor! quantum refert in quae tempora vel optimi eujusque virtus incidat!» Zie verder over dit kunstgewrocht, von Reumont, a. a. o. S. 438.

Bij weinig Pausen heeft de laster zulk een groote rol gespeeld als bij Adriaan. Had men tijdens zijn leven gemord en gedreigd, thans nu hij gestorven was, gaf men in luide klachten aan zijn verontwaardiging lucht. Ontzettende beschuldigingen werden tegen hem ingebracht, en ieder, die iets ten zijnen nadeele wist te getuigen, werd te Rome als met open armen ontvangen. Op allerlei wijze zocht men hem onkenbaar te maken en als een boosdoener aan 't nageslacht over te leveren.

Het heftigst en onbarmhartigst is hij aangevallen door een zijner tijdgenooten, een jeugdigen Italiaan, met name Battus, die in een brief aan een zijner vrienden een reeks van ondeugden op zijn rekening stelt, waaruit wij eenigzins kunnen opmaken hoezeer de openbare meening zich in Rome tegen hem had verklaard ¹⁾. Al aanstonds wordt zijn komst in de stad in verband gebracht met de vreeselijke pest, die er heerschte ²⁾; zijn benoeming beschouwd als 't loon voor zijn geveinsdheid, daar hij zijn ondeugden en gebreken zoolang had verborgen, tot hij den pauselijken stoel beklom, alsof hij tot nu toe twee personen in zich had vereenigd, waarvan de ééne na jaren lange opperheerschappij, eindelijk ten doode was gedoemd. Het dragen van wapenen zou hij alleen hebben verboden om de overtreders met zware geldboeten te kunnen straffen, ten einde zich zelve daardoor te verrijken. Vooral ergert Battus zich aan zijn levenswijze en aan zijn ellendige hofhouding, die hem dagelijks niet meer dan twaalf dukaten kostte. „Het Vatikaan,” zegt hij, „eens een sieraad der stad, heeft thans veel van een huis, dat men, uit vrees voor de spoken

¹⁾ Dezen brief door Battus aan een zekeren Hieronymus Sauli geschreven, deelt Burman l.c. pag. 436 vgg., in zijn geheel mede.

²⁾ Sprekende over het toenemen der pest, tijdens Adriaans komst te Rome, zegt hij: »Credo, quod omen erat tam pestilenti Pontificis, qui ad nostram perniciem huc ex Hispania convolarat.»

die er rond waren, verlaten heeft. Nooit heeft hij de kardinalen of gezanten van vreemde mogendheden bij zich ter maaltijd genoodigd. Soldij betaalde hij niet; de Zwitsers en zijn lijfwacht, die hem steeds vergezelde, zoo dikwijls hij zich in het openbaar vertoonde en dag en nacht zijn paleis bewaakte, liet hij van honger sterven. Nog onbarmhartiger gedroeg hij zich jegens hen, die vóór de deur van zijn kamer de wacht hielden, dezen ontrok hij zelfs de giften, die kardinalen en andere prelaten op vaste tijden voor hen plachten aftezonderen. De steden van het pauselijk gebied, die gewoonlijk, als er een nieuwe paus is benoemd, hare gezanten ter gelukwensching tot hem zenden, hem van haar trouw en gehechtheid aan den Apostolischen stoel verzekeren, en de bekrachtiging erlangen van privilegies door vroegere pausen verleend — mochten niet alleen geen enkele gunst van hem verwerven, maar werden integendeel door zware belastingen gekweld. De gelden, die sommige volken van Gallia Cis-Alpina, op aansporing der kardinalen, toen de paus nog ver van Italië verwijderd was, hadden gegeven, om zich tegen vijandelijke invallen te verdedigen, mochten niet in rekening gebracht worden, en 3500 spaansche soldaten, die hem op zijn tocht naar Italië waren gevolgd, gaf hij de vrijheid — ten einde zich van de verplichting om hen voor hunne diensten te beloonen, te kunnen ontslaan — Parma en Piacenza als vijandelijk grondgebied uitteplunderen en de kasteelen en dorpen in brand te steken en te verwoesten. »Aan zijn ontzaglijke schraapzucht», zegt Battus verder, »ging een barbaarsche onrechtvaardigheid gepaard, want niemand van allen, die met hem omgingen en aan zijn bevelen gehoorzaamden, heeft hij ooit eenige weldaad bewezen, ofschoon hij er zoo uitnemend toe in staat was, uitgezonderd eenige weinige deugnieten, waaruit ten duidlijkste blijkt, dat hij zelf òf slecht òf dwaas was.»

Battus echter stelt zich hiermeê niet tevreden; hij heeft

nog andere dingen van den paus gehoord en wil ook deze aan zijn vriend openbaren. Zóó heeft hij o. a. vernomen, dat hij dagelijks zeer vroeg in den morgen in 't Vatikaan een vertrek binnentrad, waar slechts eenige vertrouwden hem mochten volgen, om zoo 't heette, daar zijn godsdienstplichten waar te nemen. Vandaar zou hij zich dan geheel alleen naar een andere kamer begeven hebben, waar hij, zooals later gebleken zou zijn, een schoone vrouw verborgen hield, aan wier liefkozingen hij zich eenigen tijd overgaf. Zijn laatste ziekte zou dan ook hoofdzakelijk uit een overdreven zucht naar het zinnelijk genot dezer betrekking, te verklaren zijn. Tot welke natie deze nimf Egeria, gelijk Bayle haar noemt ¹⁾, behoorde, of zij een Spaansche matrone of een Italiaansch landmeisje was; wat haar lot is geweest en hoe zij in 't pauselijk paleis zou gekomen zijn, meldt Battus ons niet. Waarschijnlijk was zij een der sieraden van 't Vatikaan, door Leo bij testament aan zijn opvolger nagelaten! Te vreemder klinkt zulk een beschuldiging in den mond der Italianen, die anders aan Adriaan volstrekt alle schoonheidsgevoel ontzeggen.

Verder zou hij in ongeoorloofde betrekking hebben gestaan tot eenige jeugdige Spanjaarden, die hij onder zijn bedienden telde. Een dergelijk verwijt schijnt hij reeds bij zijn leven te hebben moeten hooren. Moringus, ten minste, willende aantoonen, dat hij zelfs den schijn van onzedelijkheid zocht te vermijden, spreekt van cenige aanzienlijke jongelingen, die hij ten gevalle hunner ouders, aan zijn hof genomen en met zich naar Rome gevoerd had, maar die hij, bij 't hooren van dit gerucht, op staanden voet naar Spanje had teruggezonden, om ze verder op de universiteit te Salamanca te doen onderwijzen in al die wetenschappen, die zij te Rome, onder leiding van zijn secretaris, den

¹⁾ In meergemeld werk, Tome II pag. 674.

vromen en geleerden Hezius beoefend hadden ¹⁾. »Verder,» gaat Battus voort, »zegt men dat er een groot aantal magische instrumenten in zijn kamer gevonden zijn, waaraan door zijn vrienden, met het doel om een zoo groote schande te bedekken, deze uitlegging zou gegeven zijn, dat hij nl. aan de Filosofische steen arbeidde. Hierin echter vooral openbaarde hij zijn sluw en listig karakter, dat hij allen, die tot hem naderden, met een opgeruimd gelaat en vleierende woorden ontving, en niemand mistroosdig van zich liet gaan, maar als zij eenmaal vertrokken waren, zeer spoedig zijn beloften vergat. Bovendien was het niet gemakkelijk met hem in aanraking te komen. Al wat hij ondernam, werd op de lange baan geschoven, en weinig werd er door hem tot stand gebracht, wat niet rechtstreeks met geldzaken in betrekking stond.» Bij zijn sterven zou hij veel onvoltooid hebben achtergelaten, wat hij bij de aanvaarding van 't Pontificaat begonnen was -- een zeer naieve opmerking voorwaar, alsof men verwachten kon, dat iemand, die nog geen twee jaren op den stoel van Petrus had gezeten, een uitzondering zou maken op den regel, waaraan zelfs zij, die geruimen tijd aan 't hoofd der zaken stonden, onderworpen waren!

Geleerdheid en spaarzaamheid kan Battus hem niet ontzeggen, maar zijn vroomheid en heiligheid bestempelt hij met den naam van huichelarij, volgens hem een eigenaardig zwak der Duitschers, waarvoor echter in Italië wel geen geneesmiddel gevonden zou worden. »Zij doen zich allen voor,» zegt hij, »als waren zij de eerlijkheid en eenvoud zelve, maar verbergen intusschen de arglistigheid in hun hart.»

»Maar ik zal niet meer over den gestorven paus spreken», gaat hij voort, »dan oorbaar is», alsof hij den vromen man

¹⁾ Burman l.c. pag. 70.

nog niet genoeg door 't slijk heeft gesleurd en zich plotseling het »de mortuis nil nisi bene» te binnen bracht! Thans gaat hij over tot een beschrijving van Adriaans uiterlijke hoedanigheden, maar kan zich niet onthouden van, aan den val van Rhodus denkende, nog eens tegen den weerlooze zijn pijlen te richten, waarmee een schrijven eindigt, dat van het begin tot het einde door een leugengeest is gedictieerd ¹⁾.

Ofschoon menigeen in Rome min of meer instemde met het oordeel, door Battus over Adriaan uitgesproken, waren er toch ook op wie zijn verschijning een beteren indruk had gemaakt, en die, waarheidlievender en onpartijdiger, hem eer beklagden dan veroordeelden. Over 't algemeen prees men in hem zijn godsvrucht en rechtvaardigheid, maar voegde er in éénen adem bij, dat hij daarom juist beter in 't klooster dan op den pauselijken stoel in zulk een veelbewogen tijd op zijn plaats zou geweest zijn ²⁾. En inderdaad, misschien ware er in dat geval voor 't Protestantisme iets van hem te hopen geweest en zou wellicht het reformatorisch streven dat hem bezielde, in de kloostercel een andere richting hebben aangenomen, vruchtbaarder voor tijdgenoot en nageslacht. Thans heeft zoowel Rome als 't Protestantisme weinig van zijn invloed ondervonden, 't eerste, omdat hij slechts een voorbijgaande verschijning was, door een vroegtijdigen dood aan zijn werkkring ontrukkt; 't laatste, omdat het zich nimmer had kunnen vereenigen met de beginselen, door

¹⁾ Moringus laat zich in de opdracht van zijn werk zeer ongunstig over dezen Battus uit. »Battus quidam Parmensis," zegt hij, »quandam de ejus defuncti relicta fide epistolam edidit, latinam quidem illam ac tersam sed adeo impudenter mendacem, ut ipsa mentiendi impudentia, dicam an insectia vel apud malevolos sibi fidem abroget. Quod os impurum eo impulerit, nihil esse aliud reor, quam id, quod Comicus habet. Mala mens, malus animus."

²⁾ Zóó o. a. Francesco Vettori, een beroemd tijdgenoot,

hem voorgestaan. Toch hebben wij eerbied voor den man, die als in een leeuwenkuil gezeten, waarheden deed hooren, die nog nooit tot het oor van een Italiaan waren doorgedrongen; die niet aarzelde de huichelarij te ontmaskeren en zich niet door sirenetaal liet verleiden; die zelfzuchtige kardinalen met een »ga weg Satan" van zich stiet en bijna door allen verlaten, bleef handelen naar de inspraak van zijn hart en geweten.

Over 't algemeen zijn de historici van vroeger en later tijd, Roomschen en Onroomschen, bij de beoordeeling van Adriaan's karakter en werkzaamheid niet onpartijdig genoeg te werk gegaan. Sommigen hebben zich bij Pallavicini's uitspraak: »Ecclesiastico ottimo, Pontifice in verita mediocre", ¹⁾ neêrgelegd en daarmee de discussies gesloten; anderen hebben 't vonnis der veroordeeling over hem uitgesproken en Rome gelukkig geprezen, omdat het zich bij tijds van dezen vreemdeling ontslagen zag. Adriaan echter is een te merkwaardige persoonlijkheid, dan dat men zich het recht toekennen mag, om hem met een enkele machtspreuk naar 't rijk der vergetelheid te verwijzen. Waarheidsliefde verbiedt ons dan ook beider oordeel te onderschrijven. Wij voor ons gelooven, dat zijn korte regeering een juiste beoordeeling hoogst bezwaarlijk, zoo niet onmogelijk maakt. ²⁾ Als staatsman en geleerde heeft hij ons tijd gegund om hem gade te slaan; als paus echter hebben wij te weinig van hem gezien om hem te verguizen, veel minder om hem te vergoden. Hij was verdwenen, toen ons oog hem nauwelijks onder de dichte drommen van de groote geesten der XVI^{de} eeuw had ontdekt. Toch is dit weinige voldoende om

¹⁾ Pallavicini l.c. Lib. II, cap. 9.

²⁾ In dit gevoelen deelt ook Vettori, die hem overigens zeer gunstig beoordeelt. Ook Girolamo Nigro spreekt zeer gematigd over hem. Zie zijn schrijven aan Marcantonio Micheli, bij von Reumont en Gachard.

veelmeer een gunstig dan een ongunstig oordeel te rechtvaardigen.

Adriaan moet als katholiek beoordeeld worden. Heeft hij als hoofd der katholieke wereld aan zijn roeping beantwoord? Heeft hij de beginselen van 't zuivere katholicisme, — niet van de karikatuur waartoe het door zijn voorgangers was verlaagd — voorgestaan en gehandhaafd? Deze vragen hebben wij ons te stellen en om ze juist te kunnen beantwoorden, moeten wij ons het tijdstip van zijn optreden vertegenwoordigen en letten op de omstandigheden waaronder hij 't bestuur aanvaardde.

Leo X en zijn voorgangers hadden 't volk op een dwaalspoor gebracht, waarvan 't niet gemakkelijk was terug te voeren. Zij hadden de teugels losgelaten en Rome was voortgerend in pijlsnelle vaart, en niet zonder moeite zou het in dien loop worden gestuit.

Met den glimlach der onbezorgdheid op 't gelaat, kon de menigte Adriaans blik niet verdragen, en zijn verschijning maakte denzelfden indruk op haar, als 't heldere daglicht op hem, die uren lang in het duister heeft rondgedwaald. Toch zou zij hem in de oogen moeten zien en waarheden van hem hooren, die haar beurtelings van schaamte zouden doen blozen en van woede doen opstuiven. Zij zou 't weten, dat hij gekomen was om een anderen zuurdeesem in haar te leggen en haar iets van den Christelijken geest te hergeven, waarvan zij sinds lang was vervreemd.

Adriaan had dus een schoon en verheven doel voor oogen, toen hij den stoel van Petrus beklom.

Hij trad op met het vaste voornemen om den wensch naar een »reformatio in capite et membris" te vervullen. De eeuwige stad moest van alles 't aanvangspunt zijn; van haar uitgaande zou zij zich lichtelijk in korten tijd over andere landen kunnen uitbreiden, die dan op haar als een verheven voorbeeld konden staren. Nauwelijks aldaar aan-

gekomen, trad hij met zijn veelbelovend programma op en voegde hij terstond de daad bij 't woord. Drie zaken waren er echter, die wij de klippen zouden kunnen noemen, waarop zijn pogingen grootendeels schipbreuk moesten lijden, drie redenen waarom hij al aanstonds in zijn streven zou worden tegengewerkt.

Adriaan was een Nederlander, een vreemdeling dus, onbekend met de zeden en gewoonten, met de deugden en gebreken van 't volk, waarover hij den scepter zou zwaaien. Hij had zich den tijd niet gegund om den Italiaan te bestudeeren, zijn behoeften te leeren kennen, die in elk geval aanmerkelijk verschilden van die zijner landgenooten, en daarnaar zijn hervormingsplan in te richten. In menig opzicht handelde hij, alsof 't begrip nationaliteit een zinledig begrip was; alsof de zonen van 't Zuiden slechts in naam van die van 't Westen verschilden. Ook zijn kennis van Spaansche toestanden baatte hem niet; hier was een ander volk, hier waren andere zeden, andere eischen en hij, die apodiktisch 't onderscheid bleef ontkennen, kon er zeker van zijn, dat hij er telkens op onaangename wijze aan gedachtig zou worden gemaakt.

Zijn temperament zouden wij den tweeden hinderpaal kunnen noemen, tegen 't welslagen van zijn plannen. Adriaan wilde hervormen, maar hij miste de noodige geestdrift daartoe. Hij bezat niets van 't vuur van een Luther, die door zijn gespierde taal en zijn mannelijke houding wonderen wrocht; die bereid was voor zijn overtuiging te strijden en te lijden, ja zelfs den marteldood te ondergaan. Adriaan was te kalm en te flegmatisch van aard, om onvermoeid en onversaagd een edel doel na te jagen en er des noods alles voor op te offeren. Luther hield het hoofd moedig opwaarts, trots gevaren en teleurstellingen; hij zag alleen op 't einde en peilde den gapenden afgrond niet, die hem dreigde te verzwelgen. Adriaan daarentegen, was spoe-

dig terneêrgeslagen, menige klacht ontsnapte zijn lippen, en nauwelijks had hij eenige schreden gedaan, of hij deinsde reeds terug en voelde 't heimwee in zich ontwaken naar de dagen van weleer.

„Il est un peu étrange,” zegt Bayle ¹⁾, „qu'un homme qui devait aux lettres son avancement, ait si peu favorisé les Beaux Esprits,” en wij aarzelen niet dit de derde reden te noemen, waarom zijn plannen zouden mislukken. Adriaan n. l. — wij zagen 't reeds — was niet tegen de uitersten te velde getrokken, maar had tegelijk met het onkruid ook een deel van de tarwe uitgerukt. Zij die zich van zijn verheffing tot den pauselijken troon wonderen hadden voorspeld, zagen zich vooral in dit opzicht deerlijk teleurgesteld. »Terentianos” noemde hij allen, die zich aan literarische studiën overgaven en met een zekere minachting beschouwde hij alles, wat eenigen kunstzin verried. Ontelbaar zijn dan ook de klachten over zijn groote onverschilligheid voor datgene wat Rome werkelijk tot roem en eer verstrekte, een gebrek dat hem natuurlijk aanstonds als een ondeugd werd toegerekend ²⁾.

En waarlijk, onrechtmatig waren deze klachten niet! Rome van zijn feestgewaad te ontdoen, waarin 't door Leo was gehuld, en 't in den monnikspij te willen wikkelen en tranen af te persen van boete en berouw, door den dichterlijken geest te smoren en de kunstgewrochten te doen beschouwen als ellendige overblijfselen van een vroeger Heidendom, het stond gelijk met aan den vogel zijn vlerken

¹⁾ Bayle t. a. p. Tome II, pag. 675.

²⁾ »Ecce adest,” zegt Pierius Valerianus »de Literat. infelicitate” Lib. II pag. 90, »musarum et eloquentiae, totiusque nitoris hostis acerrimus, qui literatis omnibus inimicitias miritaretur.” — Als alle geestkracht verlamd was, zegt een ander, wilde de Hemel in zijn barmhartigheid, door den dood van een enkelen aan duizenden 't leven hergeven. Zie von Reumont, a. a. o. pag. 432.

te ontnemen. Dit vooral maakte den Paus bij zijn onderdanen gehaat.

Niettegenstaande dat alles, heeft hij, den korten tijd zijner regeering in aanmerking genomen, in menig opzicht aan 't ideaal van een Paus beantwoord. Het geestelijk opperhoofd der kerk te zijn, in de eerste plaats voor de geestelijke belangen der zijnen te waken, zóó schromelijk door zijn voorgangers verwaarloosd, dat stelde hij zich tot levenstaak, daaraan bleef hij getrouw tot aan zijn dood.

Hij heeft de katholieke wereld tot de orde geroepen en haar herinnerd, dat de bisschop van Rome zijn roeping vergat, door 't wereldlijk boven 't geestelijk zwaard te verkiezen, door koninkrijken te veroveren in plaats van te arbeiden aan de uitbreiding van 't rijk van dien Christus, wiens stedehouder hij zich beroemde te zijn.

Dat Rome zijn naam door 't slijk heeft gesleurd, en met een spottenden glimlach zijn lijk naar 't graf heeft gedragen, is een sprekend bewijs van haar verblindings geweest, want zijn dood was werkelijk een ramp voor de ongelukkige stad ¹⁾.

„Rome,” zegt een hedendaagsch schrijver, „avait eu des papes turbulents, ambitieux, prodigues, débauchés; il lui fallait un pontifice, qui fut ami de la paix, qui ne cherchât pas à s'agrandir aux dépens de ses voisins, qui fermât les plaies de l'Etat par une administration sage et économe mais surtout qui donnât l'exemple d'une vie sans tache et s'efforçât de retablir la discipline ecclésiastique dans un temps, où Luther, par ses prédications et ses écrits, sapait les fondements de l'Eglise catholique ²⁾.”

Dit alles kunnen wij, tot op zekere hoogte, als zijn werk beschouwen, zonder hem te idealiseren. Dat het zaad, door

¹⁾ Zeer terecht zegt Onufrius Panvinius in zijn *vita Hadriani*, „Saeculum illud turbulentum fortasse tali Pontifice dignum non fuit.”

²⁾ Gachard a. w. Préface pag. X c. II vg.

hem uitgestrooid, niet weliger is opgeschoten, is niet zoozeer aan hem te wijten als wel aan zijn voorgangers, die den akker onvruchtbaar hadden gemaakt, die de schapen hunner kudde zedelijk hadden vermoord. Had hij eenige tientallen jaren vroeger geleefd, wellicht ware 't resultaat van zijn arbeid grooter geweest en had men zijn streven meer naar cisch gewaardeerd.

Toch neemt hij een eervolle plaats in onder allen, die 't »excelsior» in hun banier hielden geschreven, die warsch van alle zelfzucht ijverden voor een goede en rechtvaardige zaak, en die door een onberispelijk gedrag en een werkzaam leven zich geestverwanten toonden van dien Eénige, die aan de spits der menschheid staat.

STELLINGEN.

I.

Onder de bestrijders van het Onfeilbaarheids-dogme mag ook Paus Adriaan VI geplaatst worden.

II.

Adriaan heeft zijn verheffing tot Paus hoofdzakelijk aan den invloed van Karel V te danken.

III.

Gebrek aan kunstzin en smaak is een der voornaamste redenen geweest van het mislukken van Adriaans hervormings-pogingen.

IV.

Flacius en Arnold, hoe scherp tegenover elkander staande, nemen in den grond der zaak hetzelfde standpunt in de kerkgeschiedschrijving in.

V.

In Micha V: 1 is de lezing: אפרת תצער באלמי hoogstwaarschijnlijk de ware.

VI.

1 Cor. XV: 1 is in den tegenwoordigen vorm onvertaanbaar.

VII.

Zoowel logisch als grammatisch gerechtvaardigd is Prof. Hoekstra's verklaring van het ἐφ' ᾧ πάντες ἠμαρτον in Rom. V: 12^b door: boven hetwelk (waarbij komt dat) allen gezondigd hebben.

VIII.

Jacobus II: 4 moet ἐν ἑαυτοῖς vertaald worden door: onder ulieden.

IX.

De οἱ χριστοῦ en de οἱ κηρᾶ in de Corinthische gemeente behoorden tot één en dezelfde Joodsch-Christelijke partij.

X.

Justinus Martyr heeft de Paulinische brieven gekend en gebruikt.

XI.

Moeielijk is het logosbegrip van Origenes over een te brengen met zijn leer van 't Praeexistentianisme.

XII.

Op Modern standpunt wordt de bediening van den kinderdoop een zinledige plechtigheid.

XIII.

Niets geeft ons recht, om op een eindelijke verzoening te hopen tusschen de beide hoofdrichtingen van onzen tijd.

XIV.

De tijd van Jezus optreden werd meer door de verwachting van een naderend Godsrijk, dan door 't geloof aan een persoonlijken Messias beheerscht.

XV.

Men miskent de hooge waarde van 't geweten, door het te beschouwen als een macht, die alleen getuigt of de mensch goed of kwaad gehandeld heeft.

XVI.

In de Ethiek is de verdeeling af te keuren in plichten jegens God, den naasten en zich zelve.

XVII.

Van den modernen theoloog, zal hij met eenig rech

van zijn wereldbeschouwing kunnen spreken, mag gevorderd worden, dat hij zich met de natuurkundige wetenschappen hebbe vertrouwd gemaakt.

XVIII.

Het improviseren op den kansel is niet aan te bevelen.

XIX.

Gerson's geschrift: »de parvulis ad Christum trahendis" mag niet beschouwd worden als een bijdrage ter bevordering van het Cathechetisch onderwijs.

XX.

Ten onrechte wordt tot nog toe de vrouw, waar 't kerkelijke zaken geldt, van de stembus geweerd.